

ב"ה

המדריך לדאגי תש"ר ה'תשפ"ה

חלק ראשון
ימי הסליחות - מוצאי יום הכיפורים

- תדפיס -

יוצא לאור
על ידי ועידת רבני קהילות חב"ד ו'מוקד הלכה'
שע"י בית דין רבני חב"ד

המדריך לחגי תשרי ה'תשפ"ה

חלק ראשון

בעידודם ובהכוונתם של חברי בי"ד רבני חב"ד הרבנים הגאונים שליט"א:

הרב יצחק יהודה ירוסלבסקי, מזכיר בית הדין
הרב מנחם מענדל גלוצובסקי, סגן מזכיר

הרב מאיר אשכנזי

הרב מרדכי ביסטריצקי

הרב אליהו יוחנן גוראריה

הרב חיים שלמה דיסקין

הרב משה הלרין

הרב יוסף הכט

הרב אברהם מיכאל הלפרין

הרב ישעיהו הרצל

הרב ישראל יוסף הכהן הנדל

הרב יוסף יצחק וולסוב

הרב שניאור זלמן ירוסלבסקי

הרב יעקב מנדלזון

הרב חיים קיזנר

הרב יעקב שוויכה

הגהה:

הרב לוי יצחק אפשטיין

רב קהילת חב"ד חרש

הרב שניאור זלמן ירוסלבסקי

רב קהילת חב"ד אלעי וחבר בי"ד רבני חב"ד

הרב יעקב מנדלזון

רב קהילת חב"ד ערד וחבר בי"ד רבני חב"ד

הרב בנימין קופרמן

רב ביהמ"ג המרכזי ברמת גן ודיין בבי"ד רבני חב"ד

הרב חיים קיזנר

רב קהילת חב"ד עמנואל וחבר בבי"ד רבני חב"ד

מערכת:

הרב מנחם מענדל ובהב - ראש בית ההוראה

'תורה שלמה' - ירושלים - עורך ראשי

הרב שמואל גלוצובסקי

הרב אלימלך פריקש

לתגובות והערות:

halacha144@gmail.com

עימוד ועיצוב:

y.w.graphicdesign

© כל הזכויות שמורות

ב"ה ימים הסמוכים לר"ה ה'תשפ"ה

פתח דבר

כמידי שנה בהתקרב חודש החגים 'מושב' במועדים' אנו מוציאים לאור את 'המדריך' ובו הלכות ומנהגי חב"ד לחגי תשרי - חלק ראשון, וב"ה זכינו שהמדריך נתקבל בקרב אנ"ש בשנים האחרונות כמים קרים לנפש עיפה לאור הצמאון הגובר לקבל הלכות ברורות והכרעות מעשיות בכל השאלות המצויות בימי החגים.

המדריך מלוקט מדברי הפוסקים עד לאחרוני זמננו, והמובא בכתבי רבותינו נשיאנו בעניינים אלו וע"פ הפסיקה המקובלת בין רבני חב"ד, ובהכנתו נעזרנו לא מעט בליקוטים שונים שנערכו עם השנים ובביאורי ההלכות שבהם ועל כל המלקטים תבוא ברכה. תודתנו נתונה לרבנים המגיחים שהואילו בטובם והשקיעו מזומנם להגיה וללבן שאלות רבות שעלו במשך עריכת המדריך.

וזאת למודעי אשר מדריך זה הינו תדפיס בלבד, ועל כן בקשתנו שטוחה בפני הקוראים שיחי' אשר כל מי שיש בידו הערה/הארה/הוספה ישלחו אלינו למען נוכל לתקנם במהדורות הבאות, לתועלת הרבים.

במדריך זה נוספו פרטי הלכות ומנהגים רבים כמו גם דיוקים מעשיים לאור תגובות והארות שהגיעו לשולחן המערכת אשתקד, וזכות הרבים תלוי בהם. כמו כן המדריך הותאם לקביעות שנה זו, בה ראש-השנה סמוך ליום השבת, צום גדליה נדחה ליום ראשון, וכן יום הכיפורים חל בשבת, ופרטי השינויים הודגשו לתועלת הציבור.

מדריך זה יוצא ע"י 'ועידת רבני קהילות חב"ד' ו'מוקד הלכה' שהוקמו על ידי ובפיקוח בית הדין וזאת על מנת להרים את קרן התורה וההלכה בקרב אנ"ש לאור הצמא הגדול בציבור. 'ועידת רבני קהילות חב"ד' מאגדת בתוכה את כלל רבני קהילות בדיון הלכתי משותף ובמיזמים תורנים שונים וכן פעולות לרווחת הכלל והפרט של אנ"ש בארצנו הקדושה. 'מוקד הלכה' מזה מספר שנים מעניק לציבור אנ"ש מענה הלכתי מכלל רבני קהילות חב"ד באה"ק במגוון דרכי התקשרות ובהשתתפותם ובפיקוחם של הרבנים חברי בית הדין שליט"א.

אנו תקוה שהלימוד במדריך אכן יסייע לכאן או מאנ"ש שי' להתכונן כראוי לחגים בלימוד הלכותיהם ומנהגים ובעיקר - בקיומם בפועל, אשר המעשה הוא העיקר, ובזכות לימוד ההלכות שבתורה נזכה במהרה לקיים את כלל הלכות תורתנו הק' בשלימות - בגאולה האמתית והשלימה, תיכף ומיד ממש.

בברכת כתיבה וחתימה טובה לשנה טובה ומתוקה

'ועידת רבני קהילות חב"ד' 'מוקד הלכה'

שע"י בית דין רבני חב"ד באה"ק ת"ו

הדפסת המדריך לזכות
יהושע בן חיה רייזל וזוגתו חיה אלישבע בת שרה
חיה רייזל בת פסיה, יחיאל מיכאל בן דינה רבקה
שטערנא שרה בת דינה רבקה, שיינא בת דינה רבקה

לברכה והצלחה בכל
ולמילוי משאלות ליבם לטובה בטוב הנראה והנגלה

תוכן עניינים

פרק ח: תפלת שחרית. . . . . 22.

השכמת הבוקר / אכילה קודם תקיעת שופר / תפילת שחרית / "המלך" / "שיר המעלות ממעמקים" / חזרת הש"ץ / "אבינו מלכנו"

פרק ט: קריאת התורה. . . . . 23.

הוצאת ספר-תורה / נגינת הטעמים והברכות / הקריאה / העולים לתורה / "מי שברך" / לאחר קריאת-התורה

פרק י: סדר תקיעת שופר. . . . . 25.

מקום התקיעות / הבאת הקטנים / ההכנות לתקיעות / כוונה לצאת ידי חובה / הברכות / המקריא / דיני התקיעות / וידוי התקוע / סיום התקיעות / הפסק

פרק יא: תפילת מוסף. . . . . 28.

"הגני העני ממעש" / 'תקיעות דעמומד' / חזרת הש"ץ / "עלינו לשבח" / סיום התפילה

פרק יב: במהלך היום. . . . . 29.

סעודת היום / שינה בראש-השנה / אמירת תהלים / "מבצע שופר" / תקיעות להתלמד / הכנה ליום ב' דראש-השנה / תפילת מנחה

פרק יג: סדר "תשליך". . . . . 30.

פרק יד: ליל ב' דראש-השנה. . . . . 31.

הדלקת נרות / תפלת ערבית / איחולים / קידוש / סעודת ליל ב' דראש-השנה

פרק טו: יום ב' דראש-השנה. . . . . 32.

תפלת שחרית / הזכרת נשמות / סדר תקיעות / תפלת מוסף / מבצע שופר / טבילה לכבוד שבת / שנים מקרא ואחד תרגום / הכנות לשבת נרות תשובה / תפלת מנחה / התוועדות / לימוד במוצאי ראש-השנה

פרק טז: דיני תקיעת-שופר וטעויות בתקיעות. . . . . 33.

השופר / התקוע / הכנות התקוע / התקיעות / אורך התקיעות / טעות בתקיעות

פרק יז: הלכות הנחוצות ל'מבצע שופר'. . . . . 36.

הכנות התקוע / זמן התקיעות / כוונה לצאת ידי חובה / הברכות / נשים וילדים / מכשיר שמיעה / הפסק נשימה / אורך התקיעות / מספר התקיעות

מדריך עשרת ימי תשובה

פרק א: שבת תשובה. . . . . 40.

תשובה והחלטות טובות / תפלת ערבית / סעודת שבת / תפלת שחרית קריאת התורה / תפילות מוסף ומנחה / התוועדות שבת שובה / דרשת שבת שובה / התוועדות מוצאי ראש-השנה / מוצאי-שבת

פרק ב: צום גדליה (נדחה). . . . . 42.

התענית / אכילה קודם-עלות-השחר / איסורי התענית / החייבים והפטורים מן התענית

מדריך ימי הסליחות

פרק א: שבת שלפני ראש-השנה -

"שבת סליחות" 5

"שבת מברכים" ו"שבת סליחות" / אמירת תהלים / "אב הרחמים" / התוועדות / "ויהי נועם" ו"ואתה קדוש"

פרק ב: סליחות ראשונות 5

זמנם / נשים / הכנה לסליחות / בגדי שבת / התעטפות בטלית

פרק ג: דיני הסליחות 6

זמן אמירת הסליחות / ברכות-השחר / נשים / אבל ל"ע בתוך שבעה / אופן אמירת הסליחות / שליח הציבור / סליחות בציבור / מנהגים בסדר הסליחות / סליחות ביחיד / חתן או בעל בריית בבית הכנסת

פרק ד: ימי הסליחות וההכנות לראש-השנה 9

כינוסי ילדים / ניגון ד' בבות / ג' דסליחות / נתינת צרכי החג / קרן השנה / חישוב מעשרות / "פלעדוזש" / כ"ט אלול

מדריך ראש-השנה

פרק א: ערב ראש-השנה . . . . . 11.

תחנון / סליחות / שחרית / התרת-נדרים / תקיעת שופר / הקות דם / כתיבת פ"ג

פרק ב: ההכנות לחג. . . . . 13.

הכנת הגוף / הכנות לסעודה / "עירוב תבשילין" / קבלת הידור נוסף / לימוד פירוש המילות / לימוד דיני התקיעות / סמוך לכניסת החג / הכנת אש ושעון שבת / נתינת צדקה / הדלקת נרות

פרק ג: עירוב תבשילין . . . . . 16.

העירוב וטעמו / המחויבים בו / זמן עשיית העירוב / מאכלי העירוב / סדר עשיית העירוב / שמירת העירוב / זמן הבישול / לשבת / שכח לערב או אבד העירוב

פרק ד: הנהגות היום המיוחדות . . . . . 17.

ניצול הזמן / תפילת מנחה / קבלת עול מלכות שמים / הימנעות מעישון

פרק ה: תפילת ערבית דליל א' דראש-השנה . . . . . 18.

הכנות לתפילה / ש"ץ אבל / עבודת התפילה / הוספות בתפילה / "לדוד מזמור" / ברכת "לשנה טובה תכת ותחתם"

פרק ו: השוכח והטועה בתפילות הימים הנוראים. . . . . 19.

"המלך הקדוש" / שאר הוספות

פרק ז: סעודת ליל א' דראש-השנה . . . . . 19.

הכנות לסעודה / קידוש ליל ראש-השנה / בשמחה וביראה / טבילת "המוצאי" בדבש / אכילת תפוח בדבש / מאכלים נוספים / ברכת-המוזן

59. . . . . **פרק יב: השכמת הבוקר.**
59. . . . . **פרק יג: תפילת שחרית**
"אדון עולם" / "המלך" / "שיר המעלות" / הוספות השייכות לשבת / חזרת הש"ץ
60. . . . . **פרק יד: קריאת התורה**
הוצאת ספר-תורה / נגינת הטעמים והברכות / הקריאה וההפטרה / "מי שברך" / "קיום פורקן"
62. . . . . **פרק טו: הזכרת נשמות**
62. . . . . **פרק טז: תפילת מוסף**
ברית / "הנגי העני ממעש" / חזרת הש"ץ / "עלינו לשבח" / סדר עבודה / ברכת כהנים / סיום התפילה
63. . . . . **פרק יז: תפילת מנחה**
ברכת הטלית / תפלת מנחה / קריאת התורה / סיום התפילה
64. . . . . **פרק יח: תפילת נעילה**
מנהגי התפילה / תקיעת שופר / סיום התפילה
64. . . . . **פרק יט: מוצאי יום-הכיפורים**
תפלת ערבית / "גוט יום טוב" / הבדלה / סעודת מוצאי יום-הכיפורים / עשיית הסוכה
66. . . . . **פרק כ: התענית**
איסור אכילה ושתייה / מעוברת / יולדת / מניקה / חולה - התייצעות עם רב רופא / אכילה ושתייה כדי צורכו / תרופות / שיעורים / קטנים / דין האוכל ביום-הכיפורים
70. . . . . **פרק כא: רחיצה וסיכה**
הרחיצה האסורה / נטילת ידיים / טבילה במקוה / חולה / כלה / רחיצה לצורך / סיכה / קטנים
71. . . . . **פרק כב: נעילת הסנדל**
71. . . . . **פרק כג: בין איש לאשתו**

44. . . . . **פרק ג: סדר התפילות ומנהגי התענית**
עבודה רוחנית / תפילת שחרית / סליחות / "אבינו מלכנו" / הארוך / קריאת-התורה / "אגרא דתעניתא" / תפילת מנחה / דברי כיבושין / תפילת ערבית
47. . . . . **פרק ד: עשרת ימי תשובה**
תשובה וחומרות / הוספות בתפילה / סליחות / אמירת תהלים / טיבול "המוציא" בדבש / התרת נדרים / כפרות / נישואין / איחולים / ו' תשרי

מדריך יום כיפור

49. . . . . **פרק א: ליל ערב יום-הכיפורים**
49. . . . . **פרק ב: כפרות**
זמנו / הכפרה / כפרות למעוברת / סדר הכפרות / שחיטת הכפרה / פדיון כפרות / מת התרנגול או נטרף
51. . . . . **פרק ג: מנהגי ערב יום-הכיפורים**
תפילת שחרית / ביקור הקברים / "לעקאח"
52. . . . . **פרק ד: מצות אכילה**
52. . . . . **פרק ה: בקשת מחילה**
53. . . . . **פרק ו: מלקות**
53. . . . . **פרק ז: טבילה במקוה**
54. . . . . **פרק ח: תפלת מנחה**
54. . . . . **פרק ט: סעודה מפסקת**
55. . . . . **פרק י: בטרם התקדש היום**
טבילה / הטמנת מזון / בגדי יום-הכיפורים / לבישת הטלית והקיטל / הדלקת-נרות / ברכת הבנים / תוספת יום-הכיפורים / משך זמן הצום
57. . . . . **פרק יא: סדר ליל יום-הכיפורים**
ידי ו' / "כל נדרי" ומעריב / "אבינו מלכנו" / סיום התפילה / סדר הלילה

מוקד הלכה ורפואה < לשאלות צום יום הכיפורים

כל הפרטים בעמוד 48

זמנים הלכתיים

צפת	באר שבע	חיפה	הל אביב	ירושלים	הדלקת נרות:	שבת נצבים-וילך
17:58	18:11	18:00	18:09	17:49	הדלקת נרות:	שבת נצבים-וילך
19:03	19:05	19:05	19:05	19:04	צאת השבת:	
17:51	18:04	17:53	18:02	17:43	הדלקת נרות:	ראש-השנה
18:56	18:59	18:58	18:59	18:57	הדלקת נרות:	ליל ב' דראש השנה
17:48	18:02	17:50	18:00	17:40	הדלקת נרות:	ערב שבת האזינו - שובה
18:54	18:56	18:56	18:56	18:55	צאת השבת:	
17:39	17:53	17:41	17:51	17:31	הדלקת נרות:	יום-הכיפורים
18:45	18:48	18:47	18:48	18:46	צאת הצום:	

ו"ואתה קדוש" בשל העובדה שראש־השנה חל בשבוע זה.⁶

ב. סליחות ראשונות

זמנם

א. מתחילים לומר את הסליחות במוצאי שבת שלפני ראש־השנה.⁷

ב. את הסליחות הראשונות, במוצאי שבת, מנהגו לאומרם תיכף אחרי חצות הלילה.⁸

זמן הסליחות בשאר הימים - ראה להלן פ"ג ס"ג.

נשים

ג. הנשים אינן צריכות לומר סליחות, אולם נשים רבות משתדלות לבוא לבית־הכנסת לאמירת הסליחות הראשונות במוצאי שבת.⁹

הכנה לסליחות

ד. התוועדות > נהגו חסידים להתוועד במוצאי "שבת סליחות", קודם אמירת הסליחות הראשונות.¹⁰

ה. תורה תפילה וצדקה > בשנת תשל"ד עורר כ"ק אדמו"ר¹¹ שכדאי לקשר את אמירת הסליחות (תפילה) עם תורה וצדקה: תורה - לפני אמירתן, ללמוד את מאמר אדמו"ר הזקן, ד"ה "לך הוי' הצדקה", הנדפס בתחילת

6. שו"ע אדה"ז סי' רצה ס"ג.

7. רמ"א סי' תקפא ס"א.

וכך הוא המנהג ברוב השנים, אולם כיון שנהגים לומר סליחות לפחות ד' ימים, לכן, כאשר ראש השנה חל ביום שני או שלישי, ואין ד' ימים לאמירת הסליחות, מתחילים לומר את הסליחות במוצאי השבת שלפני השבת הסמוכה לראש־השנה - רמ"א שם.

8. ספר המנהגים ע' 54 (סמוך ככל האפשר לשבת, מפני שאומרים בסליחות אלו הפיוט "במוצאי מנוחה"). ואין אומרים סליחות ושלוש עשרה מדות קודם חצות הלילה (מגן אברהם סי' תקס"ה סק"ה).

9. ראה המובא בשו"ע אדה"ז סי' פח ס"ב אודות המנהג לבוא לסליחות הראשונות, וכן נוהגות נשים רבות וכמובא בפנים.

10. ראה שיחת כ"ק אדמו"ר ש"פ נצבים וילך תשמ"ב (תורת מנחם תשמ"ב ח"ד ע' 2253), ושם: "לפי שבשבת שלפני ראש־השנה נפעל כבר הענין ד'שוש אשים בה', בדוגמת השמחה ד'זמן שמחתנו", ובשיחת ש"פ נצבים וילך תשמ"ג (תורת מנחם תשמ"ג ח"ד ע' 2045): "ובפשטות: מכיון שביום השבת היתה התוועדות חסידית ולקחו 'משקה' - פעל הדבר על הראש וכתוצאה מכך גם על הרגל, שהלכו לאמירת הסליחות 'וואקעלידיק'", משמע שהתוועדות החלה בשבת ונמשכה עד לאמירת הסליחות. וראה לעיל בפנים פ"א ס"ה אודות ההתוועדות בשבת קודש.

11. בהמשך למכתבו (אגרות קודש חכ"ט ע' רמ ואילך) מט"ו אלו באותה השנה, בו עורר שיקימו תורה ותפילה וצדקה בריבים, פעם אחת בימי אלול, פעם נוספת בימי הסליחות, פעם נוספת בעשרת־ימי תשובה ופעם נוספת בימי השמחה שלאחריהם.

ימי הסליחות

א. שבת שלפני ראש־השנה - "שבת סליחות"

"שבת מברכים" ו"שבת סליחות"

א. "שבת מברכים" > שבת זו, אף שהיא השבת שלפני ראש־חודש תשרי [ראש־השנה], אין אומרים בה את "ברכת החודש"¹. אך נוהגים במנהגי שבת מברכים, כדלהלן.

ב. "שבת סליחות" > השבת שבמוצאה מתחילים באמירת סליחות נקראת בשם "שבת סליחות"².

אמירת תהלים

ג. אף שבשבת זו אין אומרים "ברכת החודש", כנ"ל ס"א, אך נוהגים במנהגי "שבת מברכים" ואומרים את כל התהלים בהשכמה³, וכן עורכים התוועדות, כדלהלן.

"אב הרחמים"

ד. בשבת זו אומרים "אב הרחמים"⁴.

התוועדות

ה. נהגו חסידים להתוועד בשבת זו, ובפרט בשנה זו שהיא גם "שבת מברכים"⁵.

"ויהי נועם" ו"ואתה קדוש"

ו. במוצאי שבת זו אין אומרים "ויהי נועם"

1. מג"א ריש סי' תיו. וראה גם שו"ע אדה"ז סי' תקצא ס"ו. אנציקלופדיה תלמודית, מע' ברכת החודש - ח"ד ע' תנג. וש"ג. וראה לקוטי שיחות חכ"ד ע' 222.

2. וידוע הטעם הפנימי לכך, המובא בהיום יום כ"ה אלול, שחודש תשרי הקב"ה בעצמו מברכו ומכח ברכה זו יכולם לברך עם ישראל את כל שאר חרשי השנה.

3. ראה בבאיור שם זה לשבת למרות שרק במוצאי אומרים סליחות - לקוטי שיחות חכ"ד ע' 647. וכן בשיחות כ"ק אדמו"ר לשבת זו במהלך השנים, ולדוגמא, שיחות: ש"פ תבוא תשכ"ח (תורת מנחם חנ"ג ע' 439). ש"פ תבוא תשל"ד (שיחות קודש תשל"ד ח"ב ע' 426). ש"פ תבוא תשמ"ה (תורת מנחם תשמ"ה ח"ה ע' 2947). ש"פ תבוא תשמ"ח (תורת מנחם תשמ"ח ח"ד ע' 328). ועוד.

4. ספר המנהגים ע' 55 וראה שם בהע' 5.

5. שיחת כ"ק אדמו"ר ש"פ נצבים וילך תש"ג (תורת מנחם תש"ג ח"ד ע' 299).

6. ראה שיחת כ"ק אדמו"ר ש"פ נצבים וילך תשמ"ג (תורת מנחם תשמ"ג ח"ד ע' 2045). הלכות ומונהגי חכ"ד ע' 299. וראה גם שיחת ש"פ נצבים וילך תשמ"ב (תורת מנחם תשמ"ב ח"ד ע' 2253) ובכ"מ, בשם כ"ק אדמו"ר הרי"צ, שחסידיים נהגו להגיע לאמירת הסליחות "שאקלדיקערייט" (מתנדבים), בהשפעת ובהתעוררות התוועדות השבת.

לברך ברכות-השחר ולפחות את ברכות- התורה¹⁷.

נשים

- ד. הנשים אינן צריכות לומר סליחות, אולם נשים רבות משתדלות לבוא לבית-הכנסת לאמירת הסליחות הראשונות, וכן יש הנוהגות לומר סליחות בערב ראש-השנה¹⁸.
- ה. אשה המעוניינת לומר סליחות לעצמה, יש לה לנהוג כדין סליחות הנאמרות ביחיד שנתבאר להלן סכ"ז ואילך.

אבל ל"ע בתוך שבעה

- ו. אבל ל"ע בתוך שבעה אין לו לצאת מביתו לבית-הכנסת לאמירת הסליחות, מלבד בערב ראש-השנה¹⁹.
- ז. האבל יאמר סליחות בביתו ביחידות, או יאסוף עשרה אנשים לביתו לאמירת סליחות²⁰.
- ח. כשאומרים הסליחות בבית האבל אין אומרים וידי ("אלוקינו ואלוקי אבותינו תבוא לפניך תפילתנו . . ונאחזנו הרשענו")²¹ ואין האבל משמש כש"ץ באמירתו²².

וראה להלן סי"ג לענין אבל בתוך י"א חודש, אם משמש כש"ץ באמירת הסליחות.

אופן אמירת הסליחות

- ט. בעמידה < טוב לעמוד בשעת אמירת סליחות²³.
- י. מי שקשה לו לעמוד במשך כל הסליחות, יעמוד לכל-הפחות בעת אמירת "אֵל מֶלֶךְ יוֹשֵׁב" ו"י"ג מידות" ובאמירת הוידוי²⁴.
- יא. נפילת אפיים < אין נופלים אפיים בסליחות²⁵.

הסליחות, ולפחות תחילתו וסופו. צדקה - לתת צדקה לאחר חצות, קודם אמירת הסליחות. וכן בשאר ימי הסליחות, לקשר את אמירת הסליחות עם תורה וצדקה¹².

בגדי שבת

- ו. כ"ק אדמו"ר היה נוהג לצאת לאמירת הסליחות הראשונות במוצאי שבת כשהוא לבוש בבגדי שבת¹³. וכך נוהג בפועל בין אנ"ש.

התעטפות בטלית

- ז. שליח הציבור מתעטף בטלית ללא ברכה, ולצורך זה יכול להשתמש בטלית שלו, ואינו צריך להשתמש בטלית שאולה דווקא¹⁴.

קריאת שמע-שעל-המיטה

- ח. בקריאת-שמע-שעל-המיטה אומרים תחנון, כיוון שהוא אחרי חצות הלילה.

ג.

דיני הסליחות

זמן אמירת הסליחות

- א. את הסליחות הראשונות אומרים במוצאי השבת שלפני ראש-השנה לאחר חצות הלילה¹⁵.
- ב. בשאר ימי הסליחות משכימים לאומרים בבוקר קודם תפילת שחרית¹⁶.

ברכות-השחר

- ג. בבוקר קודם אמירת הסליחות, יש להקפיד

12. שיחת כ"ק אדמו"ר ש"פ תבוא תשל"ד (שיחות קודש תשל"ד ח"ב ע' 435). וראה עוד שם, שאלו המקפידים שלא להוציא כסף במוצאי שבת, יתנו צדקה מיד לאחר חצות, קודם הסליחות לאחר הלימוד. וראה גם שיחת כ"ה אלול תשל"ד (שם ע' 455), שגם אם הלימוד יהיה מועט בכמות אבל שיהיה באופן ד"מועט המחזיק את המרובה" ע"י שיתמסרו ללימוד זה. וכן הצדקה, שאפילו פרוטה אחת מחייה את נפש העני. ושם משמע גם, שנתינת הצדקה תהיה לפני הלימוד (אכן שם מדובר בימי הסליחות האחרים שאומרים באשמורת הבקר, כנ"ל בפנים, שאין חשש לנתינתה בלילה).

ובשיחת ש"פ תבוא שם אף אמר כ"ק אדמו"ר שיש לפרסם הנ"ל בכל בתי-הכנסת (ולא רק לחסידים).

13. אוצר מנהגי חב"ד אלולי-תשרי ע' כג (ומשנת תש"נ לבש בגדי שבת בכל ימות השנה). ושם ע' כב, שכך כנראה נהג גם כ"ק אדמו"ר הרי"צ. אולם כ"ק אדמו"ר הרי"ב היה יוצא לסליחות כשהוא לבוש בכובע יום חול.

14. ראה להלן בפנים פ"ג סי"ז ובהערות שם.

15. כנ"ל בפנים פ"ב ס"א.

16. בספר המנהגים שם, שאומרים אותם באשמורת הבוקר. אמנם המנהג בפועל הוא, להשכים מוקדם לאמירת סליחות, אף שאין זה באשמורת הבוקר - ראה שיחת כ"ק אדמו"ר כ"ט אלול תשמ"ה (תורת מנחם תשמ"ה ח"ה ע' 3063). וראה בכל ביתי נאמן הוא ע' 338.

17. לוח כולל חב"ד, לפי שו"ע אדה"ז סי' ס"ח.

18. ראה המובא בשו"ע אדה"ז סי' פח ס"ב אורות המנהג לבוא לסליחות הראשונות, וכן נוהגות נשים רבות וכמובא בפנים.

19. רמ"א סי' תקפא ס"א. וראה גם להלן במדריך לראש השנה פ"א ס"ד. וש"נ.

20. מטה אפרים סי' תקפא סקכ"ב.

21. שכן אין אומרים תחנון בבית האבל - שו"ע אדה"ז סי' קלא ס"ה, וכן אומרים וידיים בבית האבל, וכ"כ בנדר"ד באלף למטה סי' תקפא סקנ"ז. וראה גם נטעי גבריאל, הל' ראש השנה, פ"י סי"ז.

22. מטה אפרים שם סקכ"ג. ושם, שגם אבל בתוך י"א חדש אינו צריך לשמש כש"ץ באמירתם (מלבד היכא דאין ש"ץ אחר, כדלהלן בפנים סי"ג), ומה גם שיש אומרים שאבל בתוך שבעה לא יאמר סליחות כלל (ראה קצות השולחן סי' כד סק"ח. אשי ישראל פמ"ה הע' סא. וש"נ).

23. מטה אפרים סי' תקפא סקי"ח.

24. שם.

25. ספר המנהגים ע' 355.

שליח הציבור

יז. גם שליח ציבור שאינו נשוי צריך להתעטף בטלית³³.

סליחות בציבור

יח. יש להתחיל באמירת "אשרי" בעשרה, כדי שניתן יהיה לומר קדיש מיד לאחר מכן. אם הצטרפו לעשרה רק לאחר סיום "אשרי", יאמר השליח ציבור כמה פסוקים נוספים ואז יאמר קדיש³⁴.

יט. אם הציבור אינם יכולים להמתין לעשרה, יתחילו באמירת הסליחות, וכאשר יצטרפו עשרה, יאמר השליח ציבור כמה פסוקים ואז יאמר קדיש וימשיכו באמירת הסליחות³⁵.

כ. אם היו עשרה באמירת הסליחות, אסור להם

יב. זהותו > נכון לחזור אחר שליח ציבור הגון, הגדול בתורה ובמעשים טובים ככל האפשר, ומרוצה לקהל. גם ראוי שיהיה בן שלושים, ושיהיה נשוי. אולם כל ישראל כשרים הם, ובלבד שיהיה מרוצה לקהל²⁶.

יג. אבל בתוך י"א חודש יכול לשמש כשליח-ציבור באמירת הסליחות באם אין ש"ץ אחר²⁷.

יד. ידיעת פירוש המילות > נכון ששליח הציבור (עכ"פ) יעבור תחילה על סדר הסליחות ובפרט על הפיוטים, לדעת לכל הפחות את פירוש המילים²⁸.

טו. התעטפות בטלית > שליח הציבור מתעטף בטלית לאמירת הסליחות²⁹.

טז. בסליחות הראשונות, שנאמרות לאחר חצות הלילה מתעטף בה ללא ברכה³⁰, ולצורך זה יכול שליח הציבור להשתמש בטלית שלו, ואינו צריך להשתמש בטלית שאולה דווקא³¹.

בסליחות שבשאר הימים, אם נאמרות לאחר זמן "משיכיר בין תכלת ללבן", אם משתמש בטלית שאולה, אינו צריך לברך, אך אם משתמש בטלית שלו - מברך על הטלית, ונכון שיעשה כן רק אם מתכוון להתפלל בה לאחר מכן ולא להסירה מעליו לאחר הסליחות³².

(כ"ל שם ס"ד), וכפי שמביא דוגמא בס"ז שם, ל"מתעטף בציצית קודם שיעלה עמוד השחר, נכון בימי הסליחות" שאינו מברך, היינו שהחיסרון הוא רק מצד הזמן ולא משום שהלבישה היא רק לכבוד הציבור. וכן מבואר בס"י יד ס"ח. שהשואל טלית מצוייצת לעלות לדוכן, אם ירצה לברך הרשות בידו. ומוכח שבטלית שלו ודאי מברך גם בלבוש מפני כבוד הציבור, וראה גם בנדו"ד בשעה"צ ס"י תקפא סק"ה וכן משמע גם במטה אפרים ס"י תקפא סק"ד. והוא דלא כמ"ש בהלכות ומנהגי חב"ד ע' 303, שמברך רק אם בדעתו להתפלל בה מיד לאחר מכן.

אמנם יש שהעירו משיחת כ"ק אדמו"ר ז' אדר-שני תשי"א (תורת מנחם ח"ב ע' 277. ולהעיר ששיחה זו הוגהה ע"י כ"ק אדמו"ר וההגהות נדפסו לאחרונה בתשורה בעגון, י"ד סיון תשפ"ב. ע' 68), שכ"ק אדמו"ר הרי"צ לבש טלית שלו לסנדקאות וללא ברכה, וזאת אף שהיה יכול להתעטף בטלית שאולה שאין מברכים עליה, אלא בחר להתעטף בטלית שלו, להורות שא"צ לברך. גם אחרי שיעור הפסק (וראה סידור רבינו הוקן עם ציונים מקורות והערות במילואים ס"י ח ע' 2 שיש בזה משום הוראה לרבים). ומשמע שדעתו שבלבוש מפני כבוד הציבור אין צריך לברך גם בטלית שלו (וכדעת באר היטב ס"י יח סק"ד. שערי אפרים שערי אות ה. משנ"ב ס"י יח סק"ה ובביה"ל ס"י יד ד"ה שאלה, ודלא כהחולקים בזה וכשיטת אדה"ז כנ"ל).

ויתכן לחלק בין לבישה לצורך קדיש יתום או עליה לתורה, שבוה "אין כונתו להתעטף כלל, רק לבישה לשעתו משום כבוד בעלמא, לא קרינן אשר תכסה בה' בעיטוף עראי כזה, ואף בטלית שלו" (כלשון השערי אפרים שם), אבל כשמתעטף בטלית לסליחות ותחנונים, שאף שהטעם גם שם הוא מפני כבוד הציבור, מ"מ חייב הוא להתעטף למשך כל הסליחות, ואין זו לבישת עראי. ולפ"ז יש מקום ליישב הנהגת כ"ק אדמו"ר הרי"צ בסנדקאות, שדעתו שכשלוש רק לצורך עראי, אין לברך אף על טלית שלו, ואין ללמוד מכך לסליחות. אבל ראה סידור רבינו הוקן עם ציונים מקורות והערות שם. [ובלאו הכי, בתורת מנחם רשימת היומן ע' רעז"ז ועד"ז בהיכל מנחם ח"ג ע' רמה) כתב כ"ק אדמו"ר ששאל את כ"ק אדמו"ר הרי"צ מדוע אינו מברך על הטלית בבירית, והשיב "כי בלבושו הטלית בעת התפילה, מכון והוציא גם לבישתו לסנדקאות". וע"ע שו"ת באתרא דרב ס"י ב'תק"ב. וש"י. ואכהמ"ל].

אמנם למעשה, הרוצה לצאת מידי כל ספק, נכון שיברך על הטלית שלו בשבוקר לסליחות רק אם בלאו הכי מתכוון להתפלל עמה לאחר מכן ולא להסירה לאחר הסליחות, שבוה מברך לכו"ע.

33. הלכות ומנהגי חב"ד שם, וראה בהרחבה בירורי מנהגים - מועדים ע' 106. קובץ הערות וביאורים גל' תנא ע' 50 ואילך לפי אגרות קודש כ"ק אדמו"ר חט"ז ע' צח.

34. מטה אפרים ס"י תקפא סק"ז.

35. שם ובאלף המגן סקל"ג.

26. רמ"א ס"י תקפא ס"א (כדן בחירת הש"ץ בימים הנוראים). וראה גם מטה אפרים שם סקכ"ו.

27. מ"א שם סק"ד. אליה רבה שם סק"ל. מטה אפרים שם סקכ"ג. משנ"ב שם סק"ז.

וראה מדין להל' שמחות (להרב לוי יצחק גרליק שי' פס"ה ס"י ב ס"ח ובהערה שם שכ"ק אדמו"ר לא שימש כש"ץ באמירת הסליחות בשנת תשמ"ח, שנת האבלות על הרבנית חיה מושקא ע"ה.

28. ראה אגרות קודש כ"ק אדמו"ר ח"א ע' שנג וע' תטז אודות תפילות הימים הנוראים, ובהלכות ומנהגי חב"ד ע' 303 הע' 80, שלכאורה הוראה זו שייכת גם לסליחות.

29. אגרות קודש כ"ק אדמו"ר חט"ז ע' צח.

30. לוח כולל חב"ד. וראה שו"ע אדה"ז ס"י יח ס"ז.

31. שכן יש שפסקו (פ"ז ס"י תקפא סק"ב. מטה אפרים שם סק"ד. משנ"ב שם סק"ז) שיקח טלית שאולה כדי שלא יצטרך לברך עליה, כיון שיש ספק על הברכה. מאחר שהוא בנד יום בלילה, וכדי שלא להיכנס לספק זה יקח לכתחילה טלית שאולה. אולם בהלכות ומנהגי חב"ד ע' 301 הע' 64 כתב שלשיטת אדה"ז אין צריך לזה, כיון שלדעתו בשו"ע שם ס"ד אין מניעה ללבוש טלית זו בלילה לצורך הסליחות, "דהדבר ידוע שאין מתכוונים לשם מצות בציצית אלא מפני

כבוד הציבור", וממילא כל הסיבה שאינו מברך עליה היא משום שהוא לפני עלות-השחר, והוא גם בטלית שלו.

32. שו"ע אדה"ז ס"י ס"ו.

ומשמע שמברך אף על פי שהלבישה היא רק מפני כבוד הציבור

כח. יחיד המתפלל עם הציבור ואינו אווזו לקצת עם הציבור, יכול לאומרם גם קצת לאחר שהציבור סיים לאומרם, שכיון שנמצא בתוך ציבור האומרים סליחות נחשבת האמירה בציבור.⁴⁶

כט. אמירת הקטעים בארמית < את הקטעים "מחי ומסי", "מרן דבשמאי" שנאמרים בארמית - לא אומרים ביחיד, אלא רק בציבור.⁴⁷

התן או בעל ברית בבית הכנסת

ל. כאשר מתקיימת ברית-מילה בבית הכנסת או אם בעלי הברית מתפללים עם המנין⁴⁸ או כאשר יש חתן בבית הכנסת - אף שאין אומרים תחנון בתפילה, עם זאת אומרים סליחות כרגיל.⁴⁹

אמנם יש לבקש מבעלי הברית או מהחתן לצאת מבית הכנסת לפני אמירת הווידוי שבסליחות ("אלוקינו ואלוקי אבותינו תבוא לפניך תפילתנו . . . ואנחנו הרשענו") כדי לאפשר לציבור לומר את הווידוי.⁵⁰

לא. החתן ובעלי הברית עצמם אומרים סליחות ללא וידוי.⁵¹

שיחיד יכול לומר בניגון וטעמים. וראה בקצה המטה שם, שמביא את חילוקי הדעות השונות בזה. וצ"ע.

אבל ראה מאמר הגרא"ח נאה ע"ה (הודפס גם בקצות השלחן - הערות למעשה ע' סח), שמשמע מדבריו שיכול לומר בניגון וטעמים וישלים הפסוק כקורא בתורה.

ובשבח המועדים ע' 8 הע' 12 העיר שמוזה שבלוח כולל חב"ד לא מוזכר שאינו אומר גם "זכר לנו היום ברית שלוש עשרה" משמע שאנו נוהגים כהדעות שאף יחיד אומר תיבות אלו.

46. ראה המובא באישי ישראל פכ"ה הע' 16. נתיבים בשדה השליחות ח"א, פ"א הע' 28. ושם, שכן הבחינו פעמים רבות שכן נהג כ"ק אדמו"ר כ"ק אדמו"ר כאשר הש"ג מיהר וכשאמר י"ג מידות אחוז כ"ק אדמו"ר קצת קודם, שלא הפסיק או ואמר י"ג מידות עם הציבור אלא אמרן לעצמו כשהגיע למקומו.

47. מטה אפרים שם סקכ"א. לוח כולל חב"ד. אבל ראה הלכות ומנהגי חב"ד ע' 301 הע' 68, שמסתפק בזה בדעת אדה"ז. עיי"ש. ולהעיר, שבסליחות - ליקוט טעמים ומקורות, לא ציין כ"ק אדמו"ר שלא אומרים זאת ביחיד [אך מאידך העירו שגם לא צויין לכך שאין אורים י"ג מידות ביחיד]. וראה גם קובץ הערות וביאורים ג' תרא ע' 21 ואל"ך. וראה בהרחבה לוח יומי הלכה למעשה, תשרי תשפ"ד ח"א, ע' די ובהע' 53. וש"נ.

48. שלא די בכך שנמצאים במנין אלא צריכים הם להתפלל עם המנין כדי לפטור מתחנון - ראה בזה אסיף מנהגים והנהגות לחסידי חב"ד, מעגל החיים, פ"ד סני"ה ובהע' קח. וש"נ.

49. השלמה לסי' קלא ס"ז (שור"ע אדה"ז ח"ד ע' תכה).

50. התקשרות גל' תלח ע' 17 בשם הרב יהודה לייב גרוני ע"ה, שחתונתו הייתה בסוף חודש אלול תשי"ד הורה לו כ"ק אדמו"ר שיבוא לבית הכנסת ויאמר סליחות עם הציבור, וכשיגיעו לידיו ייצא מבית הכנסת כדי לאפשר לציבור לאומר, אך הוא בעצמו לא אמר, ולאחר שסיימו אמירת הווידוי יחזור לבית הכנסת, ושכן המשכו לנהוג במשך כל השנים הבאות. וראה גם אסיף מנהגים והנהגות לחסידי חב"ד, מעגל החיים, פכ"ב ס"ו ובהע' כו. וש"נ.

51. ראה בהערה הקודמת. וראה גם לוח יומי הלכה למעשה שם

לצאת מבית הכנסת במידה ולא יישארו עשרה לקדיש תתקבל' שבסיום הסליחות.³⁶ עם זאת, אם יצאו חלקם אך נשארו שישה מתפללים, יכול הש"ץ לומר קדיש.³⁷

מנהגים בסדר הסליחות

כא. "הנשמה לך" < בסיום הקטע "שומע תפילה" מתחיל השליח-ציבור לומר בקול מהמילים "הנשמה לך".³⁸

כב. "שמע קולנו" < פותחים הארון לאמירת "שמע קולנו" ואומרים את ארבעת פסוקי "שמע קולנו" פסוק בפסוק - החזן ואחריו הציבור, וממשיכים "אל תעזבנו", ובסיום הקטע סוגרים הארון.³⁹

כג. דיוקים בפיוטים < בפיוט "א-ל רחום שמך", נהג כ"ק אדמו"ר לומר כשהיה ש"ץ: "עשה למען אמיתך", "ברייתך", וכן בכלם, ולא כמובא בסליחות שלנו (ת' בסגול).⁴⁰

כד. באמירת "עננו", מסיים הש"ץ בקול רם במקומות המופסקים בשתי נקודות (:).⁴¹

כה. קדיש תתקבל < אומרים קדיש תתקבל אחרי סליחות, גם אם מתפללים שחרית מיד לאחריהן.⁴²

כו. "רחמנא דעני" < אחרי אמירת סליחות וקדיש תתקבל, נוהגים לשיר את הניגון "רחמנא דעני", השייך לסליחות.⁴³

סליחות ביחיד

כז. אמירת י"ג מידות < האומר סליחות ביחיד, לא יאמר י"ג מידות,⁴⁴ גם לא בניגון ובטעמים, אלא ידלגם.⁴⁵

36. אלף המגן שם סקל"ד.

37. מטה אפרים שם. אלף המגן שם סקל"ה.

38. ליקוט טעמים ומקורות לסליחות ע' 143, ממטה אפרים שם סק"ח: "וכשמגיע להנשמה לך" השליח-ציבור מתחיל בקול רם, ויתן את קולו בבכי לעורר לב העם".

39. ליקוט טעמים ומקורות לסליחות, ממטה אפרים שם.

40. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 302.

41. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' כח ("דלא כמנהג העולם, שאומרים אותו ללא הפסקה").

42. ליקוט טעמים ומקורות לסליחות.

43. הלכות ומנהגי חב"ד שם, שכן נהגו במנין כ"ק אדמו"ר.

וראה תורת מנחם - רשימת היומן ע' שלה, שחסידי היו יוצאים בריקוד לאחר אמירת הסליחות.

44. גרות קודש כ"ק אדמו"ר ח"ג ע' קלה. לוח כולל חב"ד, לפי שור"ע תקס"ה ס"ה.

45. ע"פ מענה כ"ק אדמו"ר, הובא בכפר חב"ד גל' 585 ע' 54. היכל מנחם ח"ג ע' רסה. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 301 (ושם, שזה למרות האמור בענין זה בשור"ע ונו"כ שם, וגם במטה אפרים שם סקכ"א,

אשר כל אחד ואחד ילמד עכ"פ חלק מאחד המאמרים שנאמרו ביום זה⁵⁸.

ז. התוועדות < בשנת תנש"א עורר כ"ק אדמו"ר אשר כדאי לעשות התוועדות ביום זה מתוך שמחה גדולה ("א שטורעם'דיקע פארברייגען")⁵⁹.

נתינת צרכי החג

ח. עורכים מגבית ומחלקים צרכי החג לנזקקים לכך, עבור ראש־השנה וכל חגי תשרי⁶⁰.

לימוד ההלכות

ט. בשל ההוספות והשינויים בתפילות בעשרת־ימית־שובה, דבר נכון הוא אשר כל אחד ואחד ילמוד את ההלכות ותפילות ימים אלו בשולחן־ערוך או בספרי המלקטים⁶¹, באופן שיהיו חקוקים בזכרונו⁶².

קרבן השנה

י. נוהגים להשתתף ב"קרבן השנה" אשר ייסד כ"ק אדמו"ר (בשנת תשי"ד), ממנה מופרש מדי יום ביומו (ב' פעמים ביום⁶³) סכום לצדקה.

יא. אופן ההשתתפות בקרבן זה הוא בכך שנותנים סכום כסף במטבעות או שטרות מחולק לפי מנין ימות השנה, לדוגמא: בשנה זו (תשפ"ה), שיש בה שנה ימים, נותן שנה (355) חצאי־שקלים, שקלים, עשרה שקלים או שטרות של מאה שקלים וכדו', כל אחד לפי יכולתו⁶⁴.

ד. ימי הסליחות וההכנות לראש־השנה

כינוסי ילדים

א. בשנת תשל"ג הורה כ"ק אדמו"ר לערוך בימי הסליחות, ובאם אפשר - ביום א' ודסליחות, כינוסים לילדים ולילדות, לעוררם בדבר ההכנה לראש־השנה ולהסביר להם שבימים אלו נמצא הקב"ה כביכול כמלך שנמצא בשדה, לומר איתם פסוקי תורה ותפילה וכן לתת להם מטבעות לצדקה, מטבע אחד - כמתנה ובהצעה מכ"ק אדמו"ר שיתנוה לצדקה ומטבע נוספת - לצדקה⁵².

ניגון ד' בבות

ב. ימי הסליחות המעוררים לתשובה הם מהזמנים הידועים בהם ניתן לנגן את ניגון "ארבע בבות" לכ"ק אדמו"ר הזקן⁵³.

ג' דסליחות

ג. כ"ק אדמו"ר הריי"צ גילה שג' דסליחות הוא יום מיוחד⁵⁴.

ד. בהתאם לכך, מהנכון שכל כל אחד יוסיף בקשר ליום זה בלימוד, הנהגה טובה, ובפרט בנתינת הצדקה⁵⁵.

ה. רבותינו נשיאינו היו אומרים מאמרי חסידות ביום זה בסתר⁵⁶, אך כ"ק אדמו"ר הריי"צ וכ"ק אדמו"ר נשיא דורנו אמרו מאמרי חסידות בגלוי ביום זה⁵⁷.

ו. בשנת תנש"א עורר כ"ק אדמו"ר שהנכון

58. שיחת ג' דסליחות תנש"א (תורת מנחם תנש"א ח"ד ע' 298).

59. שיחת ג' דסליחות תנש"א (תורת מנחם תנש"א ח"ד ע' 298). ושם, שעכ"פ אחד מהמשתתפים יהיה באופן ד'עד דלא ידע' אך בהגבלות, כיון שזה לא פורים. ובשיחת ג' דסליחות תשכ"ט (תורת מנחם חנ"ז ע' 363) נאמר אשר פעם היו מתוועדים כל הלילה עד אמירת הסליחות (וסיים: "אך כעת אינני בטוח שהעולם אוהו בזה". מאידך, בשיחת ג' דסליחות תנש"א שם הע' 29, ש"אף שלכאורה אי אפשר להשתנות להמעמד ומצב בשנים ההם ובמקום ההוא - הרי כל העניינים ניתנו לכל־אחד־ואחד מאתנו בירושלם, באופן שכל־אחד־ואחד יורש את הכל").

60. לקוטי שיחות ח"ד ע' 369.

61. שיחת כ"ק אדמו"ר יום ב' דראש־השנה תשנ"ב (שיחות קודש תשנ"ב ח"א ע' 21).

62. כי לפעמים השאלה מתעוררת במקום שאסור לשאול, או שאין את מי לשאול, או שבכלל אינו יודע שצריך לשאול - שם.

63. לפני תפילות שחרית ומנחה - ראה שיחות כ"ק אדמו"ר: ש"פ בראשית (ב) תשכ"ח (תורת מנחם חנ"א ע' 241). ש"פ בראשית (ב) תשל"א (תורת מנחם חס"ב ע' 222).

64. ראה אודות הקרבן ומעלתה בשיחת כ"ק אדמו"ר ש"פ בראשית (ב) תשי"ד (לקוטי שיחות ח"ב ע' 651 ואילך). ועניינה - כיון שלא כולם מקפידים לתת צדקה לפני התפילה בכל יום ויום, הרי שעל ידי הנתינה ל"קרבן השנה" יוצאים ימי חובה. וכן נתבאר שם מעלת קרבן זה

הע' 58. וש"נ.

52. אגרות קודש כ"ק אדמו"ר כח"ח ע' שכר ואילך.

53. ספר השיחות תש"א ע' 86. וראה אגרות קודש כ"ק אדמו"ר הריי"צ ח"ג ע' שכב אודות כללות חודש אלול.

54. אגרות קודש שלו ח"ג ע' תלא. וראה גם שיחת כ"ק אדמו"ר ג' דסליחות תשמ"ח (תורת מנחם תשמ"ח ח"ד ע' 336). ושם: אם כי כ"ק אדמו"ר הריי"צ אגן נתן טעם גלוי לדבר, אך יש לתת לזה כמה טעמים, החל מעניין המעלה דמספר שלישי, שהרי מתן־תורה קשור לשלישי, "אוריאלן תליתאי לעמא תליתאי", ועוד, שג' דסליחות חל תמיד ביום השלישי שהוכפל בו כי טוב, ועוד, שענין הסליחות היה בארבעים יום השלישיים, ועוד, שהרי בסליחות יום ג' לשנות: מחילה, סליחה, כפרה, ע"ש.

55. שיחת כ"ק אדמו"ר ג' דסליחות תשמ"ט (תורת מנחם תשמ"ט ח"ד ע' 373).

56. ספר המאמרים תש"ה ע' 226.

57. ראה ספר המאמרים תש"ה ע' 223. ספר המאמרים הת"ש ע' 163. תורת מנחם - ספר המאמרים מלוקט אלול ע' רפא. תורת מנחם חנ"ז ע' 350.

שהדרך הרגילה בצדקה היא שמידי חודש או תקופה, עושה האדם חשבון כמה השתכר ומזה הוא מפריש לצדקה, הנה ההוראה היא שקודם ראש־השנה יתחייב לצדקה על חשבון מה שישתכר במהלך השנה כולה, וזאת על־ידי שיחליט ויתחייב מראש - בכתב, שיש לזה תוקף - על סכום אותו יתן מידי חודש בחודשו, ו"מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה", שיוכל לתת את שהתחייב⁷¹.

כ"ט אלול -

יום הולדת כ"ק אדמו"ר הצמח צדק בשנת תקמ"ט

יח. יש לנצל יום סגולה זה דיומ הולדת כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, ש"מזלו גובר", להוסיף בהליכה בדרכיו ובאורחותיו אשר הורנו⁷².

יט. ביום זה יש להוסיף בלימוד התורה, נגלה תורה ופנימיות התורה, באופן של לימוד המביא לידי מעשה, הוספה בקיום המצוות בהידור, בכל ג' הקוין, דתורה עבודה וגמילות־חסדים⁷³.

כ. ביום זה יש ללמוד מתורת בעל יום־ההולדת, וכן בשלשת הפרקים הראשונים של ספר התניא⁷⁴, שהם הדרוש שאמר כ"ק אדמו"ר הזקן בקשר להולדת נכדו, כ"ק אדמו"ר הצמח צדק⁷⁵.

כא. יש להוסיף ביום זה בקיום הוראותיו של בעל יום־ההולדת, שהם הפצת התורה בכלל ופנימיות התורה בפרט, הפצת קיום עניין עבודת התפילה והפצת הקפדה על קיום המצוות בהידור ובפרט מצות הצדקה⁷⁶.

יב. הנתונה לקרן זו היא בנוסף על כספי הצדקה הקבועים שכל אחד נותן בעצמו. וניתן להשתתף בה מכספי מעשר⁶⁵.

יג. בכל מדינה ומדינה יש לתת את המספר לצדקה מהמטבע של אותה המדינה⁶⁶.

יד. אף שמספיק לענין זה אפילו סכום קטן ביותר לכל יום, בכל אופן אין להסתפק בסכום קטן, אלא אדרבה - "כל המרבה הרי זה משובח"⁶⁷.

טו. ראוי לתת את ההשתתפות בקרן זו עוד לפני תחילת השנה⁶⁸. מי שלא הספיק, יכול לתת את השתתפותו בקרן אף בהמשך השנה ונחשב לו גם על הימים הקודמים, אך בכל אופן יש להזדרז בנתינה זו⁶⁹.

חישוב מעשרות

טז. חישוב מאזן ההוצאות וההכנסות של אדם לצורך הפרשת מעשרות צריך להיות מידי תקופה, ולפחות פעם בשנה, כאשר הזמן הראוי לכך הוא בערב ראש־השנה או בימים הסמוכים לו, שאז על האדם לוודא את חשבון מעשרות הכספים שלו ולהפריש לצדקה בהתאם⁷⁰.

"פלעדזש"

יז. בשנת תשמ"ג הורה כ"ק אדמו"ר, שאף

גם למי שנותן צדקה לבד כל יום (א) אם ישכח לתת לצדקה יום אחד בעצמו - הרי על ידי הקרן יצא ידי-חובתו כל יום. (ב) הצדקה בוודאי תגיע למקום הראוי. (ג) הרי הוא שותף בכל מעשה צדקה הנעשית על ידי הקופה הכללית ואף אם השתתפותו היא בפחות משווה פרוטה. (ד) כיון שתורם על העתיד ליגבות מוצאים אותו ידי-חובה גם על הימים שמתחילת השנה עד היום בו נתן את חלקו. ובשיחת ש"פ בראשית (ב') תשי"ז (תורת מנחם ח"ח ע' 148) הובא טעם נוסף - שהנותן והמקבל אינם יודעים אחד מהשני.

65. אגרות קודש כ"ק אדמו"ר חכ"א ע' שעו.

66. ראה לקוטי שיחות ח"ב ע' 651. אגרות קודש כ"ק אדמו"ר ח"ז ע' רלו.

67. שיחת כ"ק אדמו"ר יום שמחת-תורה תשכ"ה (תורת מנחם חמ"א ע' 158), וראה גם שיחות: ש"פ בראשית (ב) תשי"ח (תורת מנחם חכ"א ע' 146). ש"פ בראשית (ב) תשכ"ח (תורת מנחם חנ"א ע' 242).

68. ראה שיחות כ"ק אדמו"ר: יום שמחת-תורה תשמ"ו (תורת מנחם תשמ"ו ח"א ע' 397). יום שמחת-תורה תשמ"ז (תורת מנחם תשמ"ז ח"א ע' 393).

69. ראה לקוטי שיחות ח"ב ע' 651. אגרות קודש כ"ק אדמו"ר ח"ז ע' רלו (ושם הוא בחודש תמוז).

70. ראה שו"ת חוות יאיר סי' רכד. ערוך השולחן יו"ד סי' רמט סק"ז. וראה גם שו"ת שבט הלוי ח"ה סי' קלג לפי שו"ת נודע ביהודה. צדקה ומשפט פ"ה ס"ט ובהערות שם. וש"נ.

71. ראה בהרחבה בפנים השיחה - ש"פ נצבים וילך תשמ"ג (תורת מנחם תשמ"ג ח"ד ע' 2028 ואילך).

72. שיחת כ"ק אדמו"ר ש"פ נצבים תשמ"ח (תורת מנחם תשמ"ח ח"ד ע' 373).

73. שם (ע' 374).

74. שם (ע' 377). וראה גם שיחת ערב ראש־השנה תשכ"ו (תורת מנחם חמ"ד ע' 316).

75. היום יום ו' אדר שני.

76. שיחות כ"ק אדמו"ר: ש"פ נצבים תשמ"ח (תורת מנחם תשמ"ח ח"ד ע' 377). ערב ראש־השנה תשנ"ב (תורת מנחם תנש"א ח"ד ע' 360). וראה גם שיחת ערב ראש־השנה תש"נ (תורת מנחם תשמ"ט ח"א ע' 388).

- ז. כ"ק אדמו"ר היה עורך התרת־נדרים בעודו מעוטר בטלית ותפילין דרש¹⁶.
- ח. יש לערוך התרת־נדרים בפני עדה שלמה של עשרה¹⁷ אנשים¹⁸.
- ט. המתירים יכולים להיות גם קרובים זה לזה וכן קרובים למבקש ההתרה¹⁹.
- י. לא נהוג שהנשים עושות התרת־נדרים²⁰.
- יא. הקטנים אינם אומרים התרת־נדרים, וגם לא קטן בן שתיים־עשרה אף שנחשב ל"מופלא הסמוך לאיש"²¹.
- יב. נהוג שהמבקש להתיר נדרו, אומר את נוסח הבקשה בעמידה, והמתירים אומרים את נוסח ההתרה בישיבה²².
- יג. מבקש ההתרה צריך להבין את נוסח הבקשה, ומי שאינו מבין לשון־הקודש - יאמר בשפה שמבין (וכפי שנדפס בסידורים עם תרגום ללע"ז)²³.
- עם זאת, די בהבנה כללית בלבד שמבקש התרה וכן מבין שמתירים את נדרו. ולכן, גם אם המשיבים אינם מבינים את שפתו, די בזה שמבינים באופן כללי שמבקש התרה ויכולים לענות לו בשפה שהם מבינים, אם הוא מבין באופן כללי שמתירים את נדרו²⁴.

- ציונים מקורות והערות על אתר הע' 3. אך משמע שם, שזוהו רק לכתחילה, אבל בדיעבד יכול לעשות התרת־נדרים גם לאחר חצות.
16. אוצר מנהגי חב"ד אלול־תשרי ע' לט.
17. והמבקש עצמו אינו בכלל העשרה - ראה של"ה ריש מסכת יומא שלו. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 6 הע' 6. וראה גם סידור רבינו הזקן עם ציונים מקורות והערות שם הע' 4. ולהעיר מספר השיחות "שנ"ב ע' 1 בהערה: "עדה שלימה דהמתירין".
18. סידור אדה"ז. וראה לקוטי שיחות ח"ד ע' 1332 הע' 3.
- אכן, במקום שאין בנמצא עשרה, ניתן להתיר בפני שלשה - אלף המגן סי' תקפא סק"א.
19. שו"ע יו"ד סי' רכח ס"ג.
20. אף שמן הדין היה גם על הנשים לעשות "התרת־נדרים" בעצמן או למנות את בעליהן לבקש "התרה" עבורן (ראה טושו"ע יו"ד סי' רלד סנ"ו). הלכות ומנהגי חב"ד שם סוה"ע 7, אולם למעשה לא ראינו שעושות כן, וסומכות על מסירת מודעה לבטל הנדרים שלאחר מכן שב"כל נדרים" (קובץ מבית לוי גל' ד. נטעי גבריאל שם פי"ז סי"ג ובהע' כא).
21. אוצר מנהגי חב"ד אלול־תשרי ע' לט.
- וזאת על אף שנדרו נדר ויכול לבקש התרה (ראה רמב"ם הל' נדרים פי"א ה"ד. ש"ך יו"ד סי' שלא סק"ג. משנה למלך הל' גזירות פ"ב הי"ג. שו"ת שבט הלוי ח"ה סי' קכט. נטעי גבריאל שם סי"ט ובהע' כט), אולם למעשה לא נתפשט המנהג שיעשו "התרת־נדרים".
22. שו"ע שם סי"ג-ד וש"ך שם סק"ט.
23. חיי אדם כלל קלח סעי' ה. יציגושו"ע סי' קכח סט"ז. כף החיים סי' תקפא סק"צ.
24. ע"פ המובא בס' כל נדרי פע"ט סט"ז ובהערה שם. וראה עוד שם פי"ג ובהערות שם.

ראש־השנה

א.

ערב ראש־השנה

תחנון

א. אין אומרים תחנון בתפילת שחרית דערב ראש־השנה¹, אבל אומרים תחנון במנחה שלפניו², וכן בליל ערב ראש־השנה בקריאת־שמע־שעל־המיטה³.

סליחות

- ב. אומרים תחנון ("אשמנו", "ויאמר דוד אל גד"⁴) בסליחות, אף לאחר שהאיר היום⁵.
- ג. בפיוט "מרובים צרכי עמך", הנוסח הנכון הוא: "ותטיב לנו הכתיבה והחתימה"⁶.
- ד. אבל ל"ע בתוך שבעה מותר לו לצאת מביתו לבית־הכנסת לאמירת הסליחות דערב ראש־השנה⁷, וכיון שיוצא מביתו יכול להישאר ולהתפלל גם תפילת שחרית עם הציבור בבית־הכנסת⁸.
- ומכל מקום, אם יכול לאסוף מגין בביתו - מוטב לעשות כן⁹, ובאמירת הסליחות לא יאמרו הוידוי ("אלוקינו ואלוקי אבותינו תבוא לפניך תפילתנו . . ואנחנו הרשענו")¹⁰.

שחרית

ה. בתפילת שחרית, אין אומרים תחנון¹¹. ואין תוקעין בשופר לאחר התפילה¹².

התרת־נדרים

ו. עורכים התרת־נדרים¹³ לאחר תפילת שחרית¹⁴ וקודם חצות היום¹⁵.

1. סידור אדה"ז קודם למנצח ענין.

2. שם.

3. בירורי מנהגים - מועדים ע' 112 ואילך.

4. ראה אגרות קודש כ"ק אדמו"ר ח"ה ע' ע.

5. ראה לבוש סי' תקפא ס"ב. מג"א שם סק"ג.

6. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 6.

7. רמ"א סי' תקפא ס"א.

8. מטה אפרים שם סק"ב.

9. שם.

10. ראה לעיל במדריך לימי הסליחות פי"ג ס"ח. וש"נ.

11. כדלעיל בפנים ס"א.

12. כדלהלן בפנים ס"ב.

13. ספר המנהגים ע' 55.

14. מטה אפרים שם סקמ"ט. לוח כולל חב"ד.

ואם בא לבית־הכנסת ומצא מגין שעורכים כעת התרת־נדרים וספק אם יהיה לו מגין לאחר תפילתו, יכול לערוך עמו התרת־נדרים לפני התפילה (ראה נטעי גבריאל, הל' ראש־השנה, פי"ז סוה"ע ב).

15. כ"ה בסידור אדה"ז. וראה בטעם הדבר בסידור רבינו הזקן עם

השנה, יכול לעשות זאת בעשרת־ימי־תשובה.³²

תקיעת שופר

כ. אין תוקעים בשופר במשך כל היום,³³ והרוצה לתקוע בכדי להתלמד - יעשה זאת בחדר סגור.³⁴

הקזת דם

כא. אין מקזין דם בערב ראש־השנה, כבכל ערב יום־טוב.³⁵ ולכן יש להימנע מתרומת דם לצורך אדם אחר (אלא במקום הצלת נפשות), אבל בדיקת דם - מותרת,³⁶ ויש המחמירים שלא לערוך אף בדיקת דם, אם היא סובלת דיחוי.³⁷

כתיבת פ"נ

כב. נוהגים לכתוב פ"נ עבורו ועבור בני ביתו, לבקשת כתיבה וחתימה טובה לשנה טובה ומתוקה.³⁸

כג. נוהגים להשתטח על קברי צדיקים.³⁹ והנמצאים בקירוב מקום - נוהגים להשתטח על הציון הקי.⁴⁰

לשליחת פ"נ לאוהל הק':

בית אוהל חב"ד ליובאוויטש',

מספר פקס: 1-718-723-4444

כתובת דוא"ל ohel@ohelchabad.org

אודות ההכנות לראש־השנה בימים הסמוכים - ראה לעיל במדריך לימי הסליחות פ"ד. וש"נ.

יד. בנוסח התרת־נדרים, תיבת "בכולהון" נמשך לפניו, היינו שאומר "לכן אני שואל ממעלתכם התרה בכולהון", ולא "בכולהון אני מתחרט".²⁵

טו. כל אחד ממבקשי ההתרה, אומר את נוסח הבקשה בנפרד, ולא יאמרו כמה מבקשי התרה את הנוסח יחד, אך בשעת הדחק יכולים לעשות כן.²⁶

טז. התרת־נדרים זו מועילה לנדרים שלא זוכרים אותם, אבל אין לסמוך על התרה זו עבור הנדרים שזוכרים,²⁷ או עבור הנהגה טובה שנהג בה ג' פעמים ולא התנה שיהיה בלי נדר,²⁸ והרוצה להתירם - יש לו לפורטם בפני שלשה אנשים שלפחות אחד מהם יודע הלכות נדרים, שיתירו את נדרו.²⁹ ואם נסתפק במהות הנדר ואפשרות התרתו, יש לו להיוועץ ברב מורה־הוראה.

יז. גם נוסח מסירת המודעה על הנדרים העתידיים לבוא (שבנוסח התרת־נדרים) - נכתב ברמ"א³⁰ שסומכים על זה רק בצורך גדול, ולכן יש להשתדל לומר 'בלי נדר' במשך השנה כשמקבל על עצמו הנהגה טובה, וכיו"ב.

יח. לצורך התרת נדרים יש להימצא במקום בו נמצאים המתירים ולא לערוך את ההתרה באמצעות הטלפון וכיו"ב, אולם מי שאינו יכול להגיע בשום אופן למקום בו נמצאים המתירים - ישאל רב מורה־הוראה.³¹

יט. מי שלא ערך התרת־נדרים בערב ראש־

25. כפי שמופיע בסידור בית יעקב. וכך אמר כ"ק אדמו"ר הרשב"ב - מרשימת הרב יעקב לגדא ע"ה שנדפסה בכפר חב"ד גל' 986 ע' 35, וכן כ"ק אדמו"ר (כפי הנראה במראות־קודש ערב ראש־השנה תשמ"ט).

26. מטה אפרים סי' תקפא סקמ"ט, לפי טושו"ע יו"ד סי' רכח סמ"ו.

27. דרך החיים הל' התרת־נדרים בערה"ע ע"פ השבלי הלקט סי' שיו: "מה שנהגין בהתרת־נדרים לומר 'אף שמצד הדין המבקש התרה צריך לפרוט הנדר [ראה טושו"ע שם סי' ד] אך דעו נא רבותי כי א"א לפורטם כי רבים הם' כו' - זה אינו מועיל אלא לנדרים ששכח, אבל לנדרים שלא שכח וזכר אותם וצריך להתירם - צריך לפרוט הנדר, ואם לאו - אין מתירין לו". וכ"כ באלף המגן למטה אפרים שם סקמ"א. ועוד.

28. אך להעיר בנוסח ההתרה בסידור אדו"ה שכלל בהדיא גם "הן אותם הידועים לי". וראה סידור רבינו הזקן עם ציונים מקורות והערות על אתר הע' 13. לוח יומי הלכה למעשה, תשרי תשפ"ד ח"א, ע' יח הע' 82. וש"נ. ואכהמ"ל.

28. דרך החיים שם. אלף המגן שם.

29. לפי טושו"ע יו"ד שם. וראה שו"ת צמח צדק יו"ד סי' קפט.

30. יו"ד סי' ריא ס"א.

31. ראה הדין בזה בשו"ת שבט הקהתי ח"ד סי' רלט. ובכ"מ.

32. ראה מטה אפרים שם סקמ"ט. שיש נוהגים לערוך התרת־נדרים גם בעשרת־ימי־תשובה. וראה לוח יומי הלכה למעשה שם ע' יט, שאם לא עשה בעשרת־ימי־תשובה אפשר לעשות גם לאחר־מכן. וראה להלן במדריך לעשרת ימי תשובה פ"ד ס"ד.

33. רמ"א סי' תקפא ס"ג.

34. השלמה לשו"ע אדו"ה ס"ס תקפא (ח"ד), במהדורה הישנה ע' 1364, ובמהדורה החדשה ע' (תסח).

35. גזירה משום הקזת דם בערב חג השבועות שיש בו סכנה. וכ"כ לענין ערב ראש־השנה ויום הכיפורים, ב'נוהג כצאן יוסף' ע' רסב. שו"ת רבבות אפרים ח"א סי' שמ.

36. קובץ מבית לוי ח"ז ע' יח. שו"ת רבבות אפרים שם.

37. שו"ת ציץ אליעזר ח"יב סי' מו.

38. לפי ספר המנהגים ע' 55.

39. מטה אפרים סי' תקפא סעי' נ. וראה רמ"א סי' תקפ"א ס"ד.

40. ספר המנהגים ע' 55.

ד. לובשים בגדי יום-טוב נאים וחשובים, להראות שאנו בטוחים בחסדו יתברך שיוציא לאור משפטנו⁴⁹.

ה. למנהגנו, אין לובשים 'קיסל', גם לא שליח-הציבור והתוקע⁵⁰.

הכנות לסעודה

ו. נוהגים שלא לאכול מאכלים מרים, וכן נמנעים מלאכול מאכלים המוציאים בסעודות ראש-השנה⁵¹.

ז. כמו־כן אין לערב חומץ בבישול מאכלים⁵².

ח. אין נמנעים מלאכול מאכלים חריפים⁵³.

ט. אין אוכלים אגוזים, משום שמרבים כיחה וניעה, ומסיחים דעת האדם בתפילה⁵⁴, ובהתאם לזה נוהגים שלא לאכול גם שקדים ובוטנים⁵⁵.

י. יש להכין תפוח, דבש, רימון, דגים, וראש איל [או ראש כבש, ראש דג וכיו"ב]⁵⁶, וכן פרי חדש (עבור הלילה השני של החג)⁵⁷.

"עירוב תבשילין"

יא. בקביעות שנה זו, שראש-השנה חל בימים חמישי ושישי ומיד לאחריו השבת, אזי בערב החג עורכים "עירוב תבשילין", כדי שיהיה ניתן לבשל בחג לצורך השבת⁵⁸.

ב. ההכנות לחג

הכנת הגוף

א. מצוה להסתפר לכבוד החג⁴¹. ונכון להחמיר לכתחילה לעשות זאת קודם חצות היום⁴².

ב. מצוה להתרחץ⁴³ ולטבול במקוה טהרה לכבוד החג⁴⁴ [ונכון לעשות כן סמוך לכניסת החג (החל מחצות היום, ועכ"פ שעה קודם חצות)⁴⁵], כדי שיהיה ניכר שרוחץ וטובל לכבוד החג⁴⁶].

ג. יש לגזוז את הציפורניים בערב החג לכבוד החג⁴⁷, ואין לגוזזם ביום שלפני ערב החג, כפי שאין גוזזים אותם ביום חמישי⁴⁸.

41. ראה שו"ע אדה"ז סי' תקט"ב.

42. לענין תספורת אחר חצות היום, הנה מעיקר הדין לא החמירו בזה אלא בערב פסח - ראה שו"ע אדה"ז סי' תס"ד. סי' רנ"א סי' ד' (לענין ערב שבת). משנה ברורה סי' תקלא סק"ב. אבל ראה מטה אפרים סי' תקפ"ג וסי' תרכ"א, שיש שנוהרו להסתפר וקא קודם חצות היום. וראה גם אגרות קודש כ"ק אדמו"ר ח"ח ע' תקס בשם האריז"ל שיש לגלח קודם חצות היום, אך באגרות קודש שם סי' י: "הוראה בזה בנוגע לפועל לא שמעת". אבל ראה שיחת כ"ט אלול תשכ"ב (תורת מנחם חל"ד ע' 320 הע' 66) שהביא דברי האריז"ל בפשוט, שמסתפרים קודם חצות היום. וראה התקשרות גל' תרע"ו ע' 14.

ומ"מ, למעשה נראה שאף שמעיקר הדין יכול להסתפר גם אחר חצות היום, יש מקום להחמיר ולהסתפר קודם חצות היום וכדעת האריז"ל בזה. וראה בהלכות ומנהגי חב"ד ע' 7 ה' 12, ש"כנראה למעשה אין מקפידין בזה, וצ"ע.

וראה התקשרות שם ע' 15 בשם הרב יהודה לייב גרונר ע"ה, שבכל פעם שהיה כ"ק אדמו"ר מסתפר היה זה בלילה, ובשם הרב מיכאל אהרן זעליגסון ש', שברוך כלל היה מזמין את הספר ליום רביעי בלילה.

43. שו"ע אדה"ז סי' תקט"ב שם.

44. לוח כולל חב"ד. וראה מטה אפרים סי' תקפ"ג סק"ג.

45. החל משעה קודם חצות היום - ראה שער הכוונות ענין טבילת ערב שבת [וה"ה לערב יום-טוב, כדלהלן בהערה הבאה] ש"מן שעה ה' [היינו שעה קודם חצות היום] מתחיל תוספת קדושת שבת", שלכן האריז"ל "לא היה טובל רק אחר תחילת שעה חמישית מיום ו". משנ"ב סי' תקפ"ג סק"ב. פסקי תשובות (מהדורת תשע"ט) סי' תקט"ב סוף אות ו. וש"נ.

אודות הנהגת כ"ק אדמו"ר בזה - ראה לקט הליכות ומנהגי שבת קודש ע' ט. ארוחת מנחה - שבת קודש ע' יז.

46. ראה לענין הרחיצה לכבוד שבת - שו"ע אדה"ז סי' רס"ב ס"ה. לענין הטבילה בערב שבת - ראה שער הכוונות האריז"ל ענין ו ע' כה ובכ"מ. וה"ה לערב יום-טוב, הנלמד מערב שבת (ראה שו"ע אדה"ז סי' תקט"ב שם). וע"ע במצויני בהערה הקודמת.

47. שו"ע אדה"ז סי' תקט"ב שם.

אודות זמן נטילת הציפורניים, אם צריך להיות קודם הטבילה או לאחר הטבילה - ראה אגרות קודש ח"ח ע' תקס ("לכאורה פשוט שצ"ל קודם הטבילה. . . הוראה בזה בנוגע לפועל לא שמעת"). שמועות וסיפורים ח"ב ע' 51 (שכ"ק אדמו"ר מהר"ש נהג לגזוז הציפורניים לאחר הטבילה). ולהעיר מלשון שו"ע אדה"ז סי' רס"א וסי' תקט"ב.

48. ראה פסקי תשובות (מהדורת תשע"ט) סי' תקט"ב אות ו.

49. תשו"ע שם. לוח כולל חב"ד. במטה אפרים סי' תקפ"ג סק"ג כתב רק "בגדים נאים" ולא "וחשובים" כמו ביום-טוב, אבל בשערי תשובה שם סק"ג כתב שאכן לובשים בגדים נאים וחשובים כככל יר"ט. ע"ש.

50. ספר המנהגים ע' 56.

51. מטה אפרים סי' תקפ"ג סק"ג.

52. שו"ע אדה"ז סי' תקפ"ג ס"ב.

אודות אכילת לימון ועירובו במאכלים - יש שכתבו להימנע אם נתן טעם חמוץ במאכלים (החיד"א במורה באצבע אות רנד, ובטוב עין סי' יח אות צא בשם תשובת הגאונים. כף החיים סי' תקפ"ג סק"ח). אבל באם אין טעמו מורגש - מותר (ראה קצה המטה למטה אפרים שם סק"ו).

53. מניעה זו לא נזכרה בדברי הפוסקים וגם בשו"ע אדה"ז לא הזכיר זאת בין הדברים שיש להימנע מלאוכלם. וראה גם בערוך השולחן סי' תקפ"ג סק"ג שאין מניעה לערב פלפלים החריפים במאכלים עכ"פ כשזהו חלק מתבלין המאכל. ומפי השמועה, שכ"ק אדמו"ר אכל בראש-השנה דג עם חריין.

אמנם יש המביאים שהיו שנמנעו מלאכול חריף - ראה בלקט יושר ע' 124 אות ט מובא שבעל תרומת הדשן נמנע מלאכול חריף. וכ"כ במאור ושמש פרשת תולדות ד"ה ועתה שא נא.

54. שו"ע אדה"ז שם ס"ו.

55. נטעי גבריאל, הל' ראש-השנה, פכ"ח סוסי"ד ובהערה שם. אבל אין מניעה לערבם במאכלים, עוגות וכיו"ב כשהם טחונים - ראה שו"ת באר משה ח"ג סי' צז.

56. כדלהלן בפנים פ"ד.

57. כדלהלן בפנים פי"ד ס"ט.

58. שו"ע אדה"ז סי' תקפ"ג ס"א.

אש דולקת [אפשר גם אש מהגז], בכדי שיוכלו להעביר אש־מאש להדלקת הנרות בליל ב' דראש־השנה וכן עבור הבישולים במידת הצורך, ובשנה זו - גם עבור הדלקת נרות בערב שבת.

יח. המשתמשים בנרונים שבכוסיות זכוכית, כדי שלא להיכנס לחשש מוקצה בהחלפתם לצורך הדלקת הנרות בליל ב' דראש־השנה, מומלץ שיכינו עבור היום השני של החג נרונים חדשים נפרדים חד־פעמיים (וראה עוד להלן פ"ד ס"ב).

יט. המשתמשים בשעון שבת, מקרר עם התקן שבת וכדו', יזכרו לכוונם עבור שני ימי החג והשבת.

נתינת צדקה

כ. קודם הדלקת נרות נותנים צדקה גם עבור שני ימי ראש־השנה ויום השבת שלאחריהם.⁶⁶

הדלקת נרות

כא. זמן ההדלקה < זמן הדלקת הנרות - בזמן הנקוב בלוחות, כמו בכל ערב שבת⁶⁷, אך גם מי שלא הדליקה עד הלילה - תדליק בלילה, קודם הסעודה. ובמקרה זה, האשה מדליקה את הנרות מאש הדולקת לפני החג.⁶⁸

כב. סדר ההדלקה < בשני הימים - מדליקים את הנרות ואח"כ מברכים, כמו בערב שבת⁶⁹. וכן אין מכבים את הגפרור, אלא מניחים אותו שיכבה מעצמו, כמו בערב שבת⁷⁰.

כג. נוסח הברכה < בהדלקת־נרות מברכים שתי ברכות: "להדליק נר של יום הזכרון" וברכת "שהחינו"⁷¹.

דיני "עירוב תבשילין" פורטו בהרחבה להלן פ"ג.

קבלת הידור נוסף

יב. "בכל ראש־השנה צריך כל אחד לקבל על עצמו זהירות יתירה במצוות־עשה, וזהירות בסייג של לא־תעשה וזהירות יתירה בהנהגה טובה"⁵⁹. וכ"ק אדמו"ר הרשב"ב נהג לקבל על עצמו הידור זה לפני ראש־השנה⁶⁰.

לימוד פירוש המילות

יג. על המתפלל להבין את פירוש המילים שבתפילת כל מועד, ולכן צריך ללמוד ולהסדיר את פירוש המילות, ובפרט הפיוטים, שפירושם מורכב⁶¹.

יד. בהתאם לזה, הוראת רבותינו נשיאינו ה', שהיורד לפני התיבה [עכ"פ], בפרט בימים־הנוראים, ילמד את פירוש המילות של התפילות והפיוטים, לכל הפחות כפשוטם, ויש להקפיד על כך ולחזור ולשנן זאת מידי שנה בשנה⁶².

לימוד דיני התקיעות

טו. על התוקע וה'מקריא' לחזור היטב על דיני התקיעות⁶³.

סמוך לכניסת החג

טז. כ"ק אדמו"ר הזכיר את מנהג רבותינו נשיאינו בערב ראש־השנה בסמוך לכניסת החג להיכנס לשוחח לזמן מה עם זוגתם הרבנית, ושיש ללמוד מכך הוראה לכל אחד ואחד⁶⁴.

הכנת אש ושעון שבת

יז. מאחר שאסור להבעיר אש חדשה ביום־טוב⁶⁵, לכן, בערב החג יש לדאוג להשאיר

66. שערי צדקה עמ' קמב.

67. מטה אפרים סי' תקצט סק"י. לקוטי שיחות חכ"ד ע' 297 הע' 69. קיצור דיני נש"ק ע' לו.

68. מטה אפרים שם.

69. שו"ע אדה"י סי' רסג ס"ח, כדי שלא לחלק בין שבת ליום־טוב.

70. שהרי כיבוי אסור גם ביו"ט, כמבואר בשו"ע סי' תקיד ס"ה.

71. ספר המנהגים ע' 56. וכן הוא מנהג בית רבינו ר'מעשה רב (אגרות קודש כ"ק אדמו"ר ח"ג ע' קמ. ח"ו ע' קכה). וראה שיחת כ"ק אדמו"ר ש"פ נצבים וילך תשמ"ג (תורת מנחם תשמ"מ ח"ד ע' 2029), ש"מנהג זה הולך ומתפשט, ככל העניינים דהפצת המעיינות".

בטעם המנהג כתב כ"ק אדמו"ר באגרות קודש חל"א ע' כ"ג, שיש לקשר זאת עם הטעם להדלקת הנרות שזהו משום כבוד שבת ויום־טוב, ואם כן מובן שבראש־השנה נדרשת ברכה אחרת. וראה ביאור הדברים בקובץ הערות וביאורים גל' א"ג ע' 21 ואילך. פרס חב"ד גל' 6 ע' 45.

59. ספר המאמרים קונטרסים ח"א ע' קלב. ספר המנהגים ע' 56. וראה אוצר מנהגי חב"ד אלול־תשרי ע' קנג ואילך. וש"נ.

60. ספר המנהגים שם.

61. שו"ע אדה"י סי' ק ס"א.

וכיום כבר נדפסו מחזורים בתוספת פירוש המילות גם בנוסח אדה"י. 62. ראה אגרות קודש כ"ק אדמו"ר ח"ד ע' תעז. ח"ו ע' שכד. ח"ז ע' שסג. ח"יא ע' טז.

כמו כן, על שליח־הציבור לדעת את דיני התפלה בכלל ודיני שליח־ציבור בפרט - ראה אגרות קודש כ"ק אדמו"ר ח"יא ע' שנג.

63. כדלהלן בפנים פ"י סי"ח ופט"ו ס"ג.

וראה לעיל בפנים פ"א ס"ב לענין תקיעת שופר כדי להתלמד.

64. תורת מנחם תשמ"ח ח"א עמ' 39.

65. מפני שהוא מוליד דבר חדש ודומה קצת למלאכה, וכיון שהיה אפשר לעשות זאת מערב יו"ט אסור לעשות כן ביו"ט (שו"ע אדה"י סי' תקב ס"א).

ברכת הדלקת נרות לראשי השנה:

פָּרוּךְ אַתָּה אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ מְלֶכֶת הָעוֹלָם אֲשֶׁר
קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו, וְצִוְּנוּ לְהַדְלִיק נֵר שֶׁל יוֹם
הַזְּכוּרִים.⁷²

פָּרוּךְ אַתָּה אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ מְלֶכֶת הָעוֹלָם שֶׁהֵחֵינּוּ
וְקִיַּמְנוּ וְהִגְעִינוּ לְיָמֵינוּ הַזֶּה.

כד. טעויות בברכה < אם בירכה בטעות "להדליק
נר של יום טוב", אם נזכרה תוך כדי דיבור -
חוזרת ואומרת "להדליק נר של יום הזכרון",
ואם נזכרה לאחר כדי דיבור - אינה חוזרת
ומברכת.⁷³

כה. אם בירכה בטעות "להדליק נר של שבת -
קודש", אם נזכרה תוך כדי דיבור - חוזרת
ואומרת "של יום הזיכרון".

ואם נזכרה לאחר כדי דיבור - לא יצאה ידי
חובתה וצריכה לחזור ולברך "להדליק נר
של יום הזיכרון"⁷⁴, ויכולה לעשות כן כל עוד
הנרות דולקים.⁷⁵

כו. ברכת "שהחיינו" < הצריכה להדליק נרות
ולעשות תנאי שעדיין אינה מקבלת את החג

- לא תברך "שהחיינו" בשעת הדלקת הנרות
אלא רק תצא ידי חובה בשמיעת ברכה זו
בקידוש⁷⁶, ומכל מקום המברכת "שהחיינו"
וסומכת על תנאי זה יש לה על מה לסמוך.⁷⁷

כז. אם שכחה לברך "שהחיינו" בשעת הדלקת
הנרות - תכוון לצאת ידי חובת ברכה זו
בקידוש⁷⁸.

כח. איש המדליק, יברך "שהחיינו" רק בקידוש⁷⁹.
ואם טעה וברך "שהחיינו" בהדלקת נרות
- אינו מברך שוב בקידוש⁸⁰. מאידך, אשה
המקדשת לעצמה, מברכת "שהחיינו"
בהדלקת נרות, כמנהג שאר הנשים ולא
בקידוש⁸¹.

נרות תשובה

כט. יש שכתבו להדליק נרות תשובה⁸² בשנה
זו כבר מערב החג באופן שידלקו שלושה
ימים⁸³. ויש מקום להקל להדליקם בערב
שבת יחד עם שאר הנרות אותם מדליקים
במקום הסעודה⁸⁴.

72. הגהות לסידור רבינו הוקן (מ"כ אדמו"ר) ע' לו. וכן נדפס בסידור
תורה אור מהדורת תש"א ואילך. וראה מטה אפרים סי' תקפא סק"ד
דבבר הצורך להזכיר של שבת בברכה.

73. שכן מנהג העולם לכתחילה לברך "של יום טוב", ומנהגנו לברך
"של יום הזכרון" חידוש הוא - ראה בהמצוין לעיל הע' 71, מה גם
שבנוסח התפילה נקרא גם ראשי השנה "יום טוב". לוח יומי הלכה
למעשה, תשרי תשפ"ג ח"א, ע' נד.

74. וע"ד המבואר בשו"ע אדה"ז סי' תפז ס"א, גבי מי ש"טעה ולא
אמר 'מקדש ישראל והזמנים' אלא חתם בענין אחר, ואפי' טעה וחתם
'מקדש השבת', אפי' שגם יום טוב נקרא שבת, אפי' כ, כיון ששינה
ממטבע שטבעו חכמים בעיקר ענין הברכה - לא יצא" כו'. ואף כאן,
לאחר שתתקן נוסח לברכה זו שמייח את היום טוב, הגם שיוצאת
י"ח אם ברכה "להדליק נר של יום טוב", כמבואר לעיל בפנים סכ"ד,
אך כששינתה לנוסח של שבת - אינה יוצאת י"ח, מה גם ש"ל שיש
כאן טעות בעיקר כוונת הברכה, שמלכתחילה לא היתה על ראשי
השנה אלא על שבת (ראה העמק שאלה שאלתא ח אות י. שו"ת בצל
החכמה ח"ה סי' קכד אות טו). ועד"ז כתבו בשו"ת התעוררות תשובה
ח"א סי' קיב וח"ג סי' קכב [ודלא כמו שציינו בפסקי תשובות סי' רסג
הע' 157 בדעתן] ושו"ת באר משה סי' רכב [וציין אליו למקרה הפוך
בנטעי גבריאל, הל' שבת, פפ"ו סכ"ד, אבל ראה בדבריו בהל' יום
טוב ח"ב פט"ז הע' ג] לענין טענה ובירכה "להדליק נר של שבת"
במקום "להדליק נר של יום טוב", שאם לא תיקנה תוך כדי דיבור
- לא יצאה י"ח. וראה גם שמירת שבת כהלכתה פמ"ד סי"ה ובהערות
שם. וכן פסקו למעשה בגדו"ד כמה מרבני תיב"ט. ויש להאריך בזה
טובא, ואכ"מ.

75. ראה בהמצוין בהערה הקודמת. וראה גם לוח יומי הלכה למעשה,
תשרי תשפ"ד ח"א, ע' סב.

ואף שיש שכתבו שאין תברך ללא מעשה הדלקה, ולכן צריכה
להדליק נר נוסף או שתצווה לאחר לעשות כן, כדי שתוכל לומר
"להדליק" (ראה שמירת שבת כהלכתה שם ובהמצוין שם) - הרי
לשיטת אדה"ז אין מניעה לברך "להדליק" גם ללא מעשה הדלקה,
וכפי שכתב בהרחבה בקו"א לסי' רסג סק"ג. ע"ש.

76. כיון שקבלה זו נחשבת לקבלת "עיצומו של יום" (להבדיל מאשר
קבלת תוספת שבת - ראה בהרחבה שו"ע אדה"ז קו"א לסי' רסא
סק"ג), מאחר שאומרת ברכה השייכת לזמן, ומשכך לא מועיל בה
תנאי, וכדין ציבור שהתפללו ערבית או כשענה "ברוכי" עם הציבור
(ראה שו"ע אדה"ז סי' רסג סט"ו ואילך) - ראה אורחות חיים סי'
רסג סק"ו. כף החיים סי' תקיד סק"ב. שו"ת ציץ אליעזר ח"י סי'
יט. שמירת שבת כהלכתה פמ"ג סכ"ג. נטעי גבריאל, הל' יום טוב
ח"ב, פט"ז סכ"ב. פסקי תשובות סי' רסג אות לב. פסקי הגרמ"ש
אשכנזי שם.

מאידך, בשו"ת ובחרת חיים להגר"ש קלוגר סי' פג (ועוד פוסקים
שצוינו בשו"ת ציץ אליעזר שם) חלק בזה אלא שסמך אפוסקים שאין
דין קבלת יום-טוב בהדלקת נרות כלל (וראה בזה גם ביה"ל סי' תקכו
ד"ה ספק חשכה), ולא קי"ל הכי לרוב הפוסקים, וכ"כ במטה אפרים
סי' תרכה סק"ג שבהדלקת נרות חלה קבלת יום-טוב כמו בשבת.
ועצ"ע מלשון שו"ע אדה"ז סי' תקיד סכ"ד. וכן ראה בהרחבה בקובץ
הערות וביאורים גל' איט ע' 52 ואילך מש"כ לנטות לדברי הפוסקים
שאין בזה קבלת עיצומו של יום. וי"ל ע"ז. ואכהמ"ל.

77. ראה קובץ מבית לוי גל' ב יום כיפור ס"א. פסקי תשובות שם
הע' 308.

78. והרי זהו מקומה של ברכה זו לכתחילה, אלא שנהגו לברכה
בעת הדלקת נרות (ראה המצוין בנטעי גבריאל, הל' ראשי השנה,
פכ"א הע' ו).

79. מטה אפרים סי' תקצט סק"ט. לוח כולל תב"ד.

80. ספר המנהגים ע' 60.

81. וכן משמעות סתימת המטה אפרים סי' תקפא סק"ד וסי' תקצט
שם.

82. ראה להלן פט"ו סי"ד ואילך.

83. כדי לחשוש להחמירם שא"א להדליקם ביום-טוב ובפרט שלא
לצורך שבת - ראה התקשרות גל' א'רע ע' 6. לוח יומי הלכה למעשה,
תשרי תשע"ח, ע' טו.

84. לוח יומי הלכה למעשה שם.

אך אם מתארחים רק לסעודות וישנים בביתם ומדליקים שם נרות - יעשו עירוב לעצמם אך יאמרו את נוסח העירוב בלא ברכה, וטוב שיבשלו בביתם איזה דבר לצורך שבת ואז יעשו עירוב בברכה⁹³.

זמן עשיית העירוב

ו. את העירוב יש לעשות מבעוד יום עד השקיעה, ובדיעבד יכול לעשותו עד צאת הכוכבים⁹⁴.

אמנם נכון לעשותו כבר בתחילת היום של ערב החג, כדי שלא ישכח⁹⁵.

מאכלי העירוב

ז. לעירוב תבשילין לוקחים פת שלמה ותבשיל חשוב נוסף (כגון בשר או דג)⁹⁶, הפת צריכה להיות לפחות בשיעור כביצה (כ-56 סמ"ק), והתבשיל לפחות בשיעור כזית (כ-27 סמ"ק)⁹⁷.

סדר עשיית העירוב

ח. נכון⁹⁸ לזכות ב"עירוב תבשילין" גם עבור אחרים שלא עשו עירוב, ולכן יקח את הפת והתבשיל ויתנם ביד אחר שאינו מבני-ביתו, או מי שהוא מבני-ביתו אבל אינו סמוך על שולחנו, כגון בנו ובתו הנשואים או בחור מעל גיל מצוות שאינו אוכל משלו, ובאם אין לו, יכול לזכות גם על ידי בנו ובתו הגדולים או אשתו אף שהם סמוכים על שולחנו⁹⁹, ויאמר: **"אני מְזַכֵּה לְכָל מִי שְׂרוּצָה לְזִכּוּת וְלִסְמֵךְ עַל עִירּוּב זֶה"**.

ט. הזוכה נוטל בידו את העירוב ומגביהו טפח, וחוזר המזכה ונוטלו ממנו ומברך: **"בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ דוֹנֵי אֵל-לוֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת עִירּוּב"**.

ג. "עירוב תבשילין"

העירוב וטעמו

א. בקביעות שנה זו, שראש-השנה חל בימים חמישי ושישי ומיד לאחריו השבת, אזי בערב החג עורכים "עירוב תבשילין", כדי שיהיה ניתן לבשל בחג לצורך השבת⁸⁵.

ב. העירוב מתיר רק את הכנת צרכי סעודות השבת, דהיינו כל המלאכות הקשורות בהכנת המאכלים וכן הדלקת נרות שבת⁸⁶ והדחת הכלים⁸⁷ וכיו"ב, אך אינו מתיר עשיית מלאכות אחרות בחג עבור השבת, כגון סידור הבית לשבת, הכנת ספרי-התורה לקריאה בשבת וכדו'⁸⁸.

ג. בקביעות כזו, שהחג חל בימים חמישי ושישי, יש לשים לב שהעירוב מתיר את הכנת צרכי שבת רק ביום-טוב השני בלבד - ביום שישי, אבל אינו מתיר את הכנת צרכי שבת ביום-טוב הראשון - ביום חמישי⁸⁹. כמו כן, אין לבשל ולעשות שאר הכנות ביום-טוב הראשון עבור יום-טוב שני (כיום חמישי עבור יום שישי)⁹⁰.

המחויבים בו

ד. אף שכאמור, העירוב מיועד בכדי להכין את צרכי הסעודה בחג עבור השבת, אמנם גם המבשלים הכל לפני החג יש להם לעשות "עירוב תבשילין", וזאת לצורך הדלקת נרות שבת והכנת שאר צרכי שבת בחג⁹¹.

ה. המתארחים אצל אחרים למשך כל החג והשבת - יוצאים בעירוב של בעל-הבית⁹².

85. שו"ע אדה"ז סי' תקנז ס"א.

86. כפי נוסח העירוב: "לאדלוקי שרגא". וראה לבוש סי' תקנז ס"ב. שו"ע אדה"ז שם ס"ט וסכ"ט. וראה גם קונטרס באתרא דרב (להרב יוסף ישעיה ברוין שי) ח"ב ע' 12.

87. ראה שו"ע אדה"ז סי' תקנז ס"ג.

88. שו"ע אדה"ז שם.

89. שו"ע אדה"ז סי' תקנז סכ"ג.

90. בככל יום-טוב - ראה שו"ע אדה"ז סי' תקנז שם.

91. ראה שו"ע אדה"ז סי' תקנז ס"ז, שצריך לעשות עירוב תבשילין גם לצורך הדלקת נרות מיו"ט לשבת.

92. שו"ע אדה"ז שם ס"ח.

וראה אשל אברהם מבוטשאטש ריש סי' תקנז, שהמנהג פשוט הוא שגם בניו ובנותיו הנשואים המתארחים אצלו נחשבים לטפלים אליו ואינם צריכים לעשות עירוב לעצמם, אף שכותב שלדינא יש להסתפק בזה.

ובלוח יומי הלכה למעשה, שבועות תשפ"ג, ע' כא כתב, שבניו ובנותיו הנשואים שאינם אוכלים על שולחנו בקביעות, הנה בכדי

שיחשבו לבני-ביתו ויפטרו בעירוב של בעל-הבית, צריכים לאכול ולהיות סמוכים על שולחנו גם בערב יום-טוב, ונכון לצאת מידי ספק ולעשות את בעל-הבית שליח לערב עבורם ויזכה להם חלק מהעירוב ע"י אחר. ע"ש ושא"ב.

93. ראה פסקי תשובות סי' תקנז סוף אות לג ובהערות שם. וש"נ.

94. אלא אם כן התפלל כבר תפלת ערבית של יום-טוב - ראה שו"ע אדה"ז שם ס"ט.

ואם רוצה להניח העירוב עוד קודם ערב יום-טוב - ראה בהרחבה פסקי תשובות שם אות כו ובהערות שם. וש"נ.

95. ראה שיחת כ"ק אדמו"ר ערב ראש-השנה תשמ"ח (תורת מנחם תשמ"ז ח"ד ע' 427).

96. סידור אדה"ז סדר עירוב תבשילין.

97. שו"ע אדה"ז שם ס"ג.

98. הבא להלן הוא מסידור אדה"ז שם.

99. שו"ע אדה"ז שם ס"ז.

ד. הנהגות היום המיוחדות

ניצול הזמן

א. החל משעה קודם תפילת מנחה (עד תפילת ערבית במוצאי ראש־השנה), יש "לשקוד באמירת תהלים לילה ויום, כי בשני ימים אלו צריך להיזהר מדיבור חול עד קצה האחרון, למעט בשינה ולהרבות בתפילה ובתחנונים מקרב ולב עמוק, ובכל רגע פנוי לאמר תהלים"¹⁰⁶.

תפילת מנחה

ב. עבודת הימים־הנוראים מתחילה למעשה כבר בתפילת מנחה בערב ראש־השנה, שהיא התפילה האחרונה של השנה שעברה, ורבתינו נשיאינו נהגו להתפלל תפילה זו באריכות גדולה¹⁰⁷.

קבלת עול מלכות שמים

ג. עיקר עבודת ראש־השנה הוא בקבלת עול מלכות שמים, לכן עבודת היום צריכה להיות באופן של עבודה פשוטה - באמירת תהלים כל הזמן, ובמיעוט שינה בשני לילות ראש־השנה ככל האפשר¹⁰⁸.

הימנעות מעישון

ד. גם המעשנים ביום־טוב נמנעים מלעשן בראש־השנה (גם בצניעא), ועליהם להשפיע גם על מכריהם בזה¹⁰⁹.

י. ואחר כך יאמר: "בְּדִין יְהִי שָׂרָא לְנָא לְאַפּוּי וּלְבָשׁוּלִי וּלְאַטְמוּנִי וּלְאַדְלֹקִי שְׂרָגָא וּלְתַקְנָא וּלְמַעְבַּד כּל צְרִכְנָא מִיּוֹמָא טַבָּא לְשַׁפְתָּא לְנָא וּלְכָל יִשְׂרָאֵל הַדְרִים בְּעִיר הַזֹּאת".

יא. אם אינו מבין בלשון ארמי יאמר בלשון שמבין¹⁰⁰, והתרגום בלשון־הקודש הוא: "בעירוב זה יהיה מותר לנו לאפות ולבשל ולהטמין אוכל ולהדליק נר ולתקן ולעשות כל צרכינו מיום־טוב לשבת לנו ולכל ישראל הדרים בעיר הזאת".

יב. אם אין בביתו אדם נוסף שיכול לזכות על ידו לאחרים, יקח את הפת והתבשיל ויאמר את הברכה והנוסח הנ"ל מבלי להקדים "אני מזכה לכל מי שרוצה לזכות ולסמוך על עירוב זה"¹⁰¹.

שמירת העירוב

יג. יש לשמור את העירוב במקום מוצנע ולהיזהר שלא לאבדו - עד לאחר סיום הכנת צרכי סעודות השבת, ומצוה מן המובחר להניח את פת העירוב כלחם־משנה בכל סעודות השבת ולבוצעו בסעודה האחרונה¹⁰².

זמן הבישול לשבת

יד. העירוב מועיל רק כאשר מבשל ביום־טוב מבעוד יום עבור השבת והתבשיל יהיה ראוי לאכילה ביום־טוב¹⁰³, אבל אין לבשל בסמוך לשקיעה של ערב שבת באופן שיתבשל במהלך השבת¹⁰⁴.

שכח לערב או אבד העירוב

טו. אם שכח לעשות "עירוב תבשילין" או שעירב ואבד או נאכל העירוב - ישאל רב מורה־הוראה אם יכול לסמוך על עירובו של הרב ולהכין את צורכי השבת¹⁰⁵.

106. ספר המנהגים ע' 56.

107. ספר השיחות תש"ב ע' 2.

וראה ספר המאמרים תש"ג ע' 41, אשר קודם תפילה זו "עושה חשבון־צדק בנפשו מכל אשר עבר עליו במשך השנה, הן בענייני מצוות־עשה, הן בענייני מצוות־לא־תעשה, והן בענייני המידות ויראת־שמים, בין בעניינים שבין אדם למקום והן בעניינים שבין אדם לחברו, והחשבון שעושה הוא אדעתא דנפשיה באמת לאמיתו . . . וכשמתבונן במעמדו ומצבו הכללי בגשמיות וברוחניות, רואה הוא כי השי"ת התנהג עמו ועם בני־ביתו בחסד חנים . . . שלא כפי המגיע לו עבור הנהגותיו . . . הנה כאשר מתבונן בכל זה באריכות ההתבוננות, הרי הוא מכיר בחטאו ופשעו, ובתפילת המנחה, שהיא התפילה האחרונה דהשנה שעברה, הרי הוא מתעורר בהתעוררות גדולה, בחרטה מעומקא דליבא על כל העבר, והוא שב־הוי', לקבל עול מלכותו ית"י".

108. אגרות קודש כ"ק אדמו"ר הרי"צ ח"י ע' תכה.

109. ספר המנהגים ע' 56.

100. שו"ע אדה"ז שם ס"ה.

101. ראה שו"ע אדה"ז שם ס"ז.

102. שו"ע אדה"ז שם סכ"ה. וראה גם לקוטי שיחות חט"ז ע' 183 ואילך. לוח יומי הלכה למעשה, תשרי תשע"ח, ע' כב.

103. וצריך שיהיה ראוי עכ"פ לאכילה על ידי הדחק אף שימשך להתבשל אחר שחשכה - ראה בזה בפסקי תשובות סי' תקכו אות ה ובהערות שם. ושי"ג.

104. שו"ע אדה"ז שם ס"ח.

105. ראה פרטי הדינים בזה בשו"ע אדה"ז שם סי"ד.

ב"המלך הקדוש" [ובימות החול: בברכת "מלך אוהב צדקה ומשפט" חותמים "המלך המשפט"]¹¹⁷.

כן מוסיפים לפי תקנת הגאונים: בברכת אבות - "זכרנו לחיים" וכו', בברכת "מחיה המתים" - "מי כמוך" וכו', בברכת "מודים" - "וכתוב" וכו', בברכת שים שלום - "ובספר חיים" וכו'. כן באמירת "עושה שלום" בתפילות ובקדישים, משנים ל"עושה השלום"¹¹⁸.

ח. בתפילות ראש־השנה ויום הכיפורים מוסיפים בברכת "המלך הקדוש" - "לדור ודור" וכו'.

ט. אין כופלין "לעילא" בנוסח הקדיש, מלבד בתפילת נעילה ביום הכיפורים¹¹⁹.

דיני השוכח והטועה יפורטו להלן פ"ו.

"לדוד מזמור"

י. בסיום תפילת ערבית, קודם קדיש תתקבל¹²⁰, אומרים המזמור¹²¹ "לדוד מזמור, לה' הארץ ומלואה" וגו'.

למנהגנו, אין פותחים את הארון לאמירתו, וכן אין אומרים אותו פסוק בפסוק חזן וקהל, אלא הש"ץ מתחיל אמירת הפסוק הראשון בקול, וכן מסיים בקול את הפסוקים האחרונים: "שאו שערים ראשיכם" וגו'¹²².

יא. מובא בשם כ"ק אדמו"ר הרשב"ב, שהכוונה באמירת מזמור זה בליל ראש־השנה היא כלי להשפעות גשמיות על כל השנה¹²³.

ברכת "לשנה טובה תכתב ותחתם"

יב. לאחר תפילת ערבית, מאחלים איש לרעהו: "לשנה טובה תכתב ותחתם", ואומרים זאת בלשון יחיד¹²⁴.

וכך נהג כ"ק אדמו"ר בליל א' דראש־השנה, לברך את כל הקהל יחד בברכת "לשנה טובה תכתב ותחתם" בלשון יחיד¹²⁵.

ה. תפלת ערבית דליל א' דראש־השנה

הכנות לתפילה

- א. קודם התפילה אומרים תהילים¹¹⁰.
- ב. לפני כל תפילה בראש־השנה נוהגים לנגן את הניגון "אבינו מלכנו"¹¹¹.

ש"ץ אבל

- ג. אבל ל"ע < שליח־ציבור קבוע, יכול לשמש כשליח־ציבור בראש־השנה גם כשהוא בשנת אבלות רח"¹¹².

עבודת התפילה

ד. תפילת ערבית של ליל א' דראש־השנה, היא התפילה הראשונה וממילא גם ה'ראש' לכל תפילות השנה, וידוע גודל הפלאת עבודתם של רבותינו נשיאינו הק' בתפילה זו, שהיתה באריכות גדולה ובכוונה עצומה ובנעימה קדושה¹¹³, ובשיחת כ"ק אדמו"ר, כי "מעין זה ושמץ מינהו צריך להיות גם אצל כל אחד ואחד מהחסידים"¹¹⁴.

ה. באשר לכוונה בתפילה זו, כתב כ"ק אדמו"ר הרי"צ¹¹⁵ "שצריכה להיות החרטה מעומקא דליבא על העבר, ויעורר רחמים רבים על נפשו בתחנונים ובכיה מעומקא דליבא ופנימיות כוחות נפשו, שמתחנן על נפשו כי יקבלוהו לעבד".

ו. בתפילות הימים־הנוראים התיירו להגביה מעט את הקול בתפילת לחש, למי שהדבר עוזר לו לעורר הכוונה ביותר¹¹⁶.

הוספות בתפילה

ז. החל מתפילה זו, ישנם מספר שינויים והוספות בנוסח תפילת שמונה־עשרה, כדלהלן: את ברכת "האל־הקדוש" מסיימים

110. ספר המנהגים ע' 56.

111. ראה שיחת כ"ק אדמו"ר יום ב' דראש־השנה תשד"מ (תורת מנחם תשד"מ ח"א ע' 26), שזהו כדי להזכיר את זכותו של בעל הניגון, כ"ק אדמו"ר הזקן. ע"ש. וכך המנהג בבית־חיינו (כיום וברוב השנים) ובקהילות אנ"ש.

112. אגרות קודש ח"ו ע' שסג. וראה גם אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' סא וע' קי.

113. ראה בהרחבה אוצר מנהגי חב"ד שם ע' עא ואילך.

114. ספר השיחות תשנ"ב ח"א ע' 13 הע' 19.

115. ספר המאמרים תש"ג ע' 19.

116. ראה שו"ע אדה"ז סי' קא ס"ג. וראה גם קונטרס ומעין מאמר יא סופ"א.

117. שו"ע אדה"ז סי' תקפכ ס"א.

118. שם ס"ו.

119. ספר המנהגים ע' 56.

120. סידור אדה"ז.

121. תהלים פכ"ד.

122. אוצר מנהגי חב"ד שם ע' סזח.

123. ספר השיחות תרפ"ז ע' 112.

124. ספר המנהגים ע' 56.

125. בשנים הראשונות היה מברך לכל אחד ואחד, ובשנים המאוחרות

לחזור¹³¹. אבל אם גם מסופק אם אמר "ובכן תן פחדך" - חוזר¹³².

ד. שליחציבור שטעה בחזרת הש"ץ וחתם "האיל הקדוש" (ולא תיקן ל"המלך הקדוש" תוך כדי דיבור) - חוזר לראש התפילה, וחוזר לומר גם את הקדושה¹³³.

שיאר הוספות

ה. שכח "זכרנו", "מי כמוך", "וכתוב", "ובספר" - אם נזכר קודם שהזכיר את "השם" שבחתימת אותה ברכה - אומרם במקום שנזכר וממשיך משם על הסדר, אבל אם נזכר לאחר שהזכיר את "השם" שבחתימת הברכה - אינו חוזר¹³⁴.

ו. שכח לומר "לדור ודור" . . ובכן תן פחדך וכו', אם עדיין לא אמר "השם" של "המלך הקדוש" - חוזר ואומר. ואם כבר אמר "השם", דהיינו שאמר ". . . וקדושים בכל יום יהללוך סלה, ברוך אתה ה'" - יחתום "המלך הקדוש", וממשיך "אתה בחרתנו"¹³⁵.

דין הוספת "המלך המשפט" והטועה בה יתבאר להלן במדריך לעשרת ימי תשובה פ"א סכ"ח.

2. סעודת ליל א' דראש השנה

הכנות לסעודה

א. בדבר הכנת המאכלים לסעודת החג ומה שנמנעים מלאכול בו - ראה לעיל פ"ב ס"ו ואילך.

קידוש ליל ראש השנה

ב. סדר הקידוש הוא: ברכת "בורא פרי הגפן", ברכת "מקדש ישראל ויום הזיכרון" וברכת "שהחיינו"¹³⁶.

131. משנה ברורה סי' תקפב סק"ד. אלף המגן סי' תקפב סק"ט. וטעם הדבר, שכיון שאמר "ובכן תן פחדך", מן הסתם חתם כהלכה ולא אמר כהרגלו בכל השנה. וראה עוד בנתיבות התפילה פי"ט ס"ד וש"נ.

132. שו"ת בית הלוי ח"א סי' מב.

133. ראה שו"ע אדה"ו סי' קכו ס"ג. ובנדר"ד - ראה שערי תשובה סי' תקפב סק"א. מטה אפרים סי' תקפב סק"ח. שו"ת מנחת שלמה סי' ב.

134. שו"ע אדה"ו סי' תקפב ס"ו.

135. מטה אפרים סי' תקפב סק"ח. מאמר מרדכי סי' תקפב סק"ו. דרך החיים סי' קמא ס"ד.

136. סידור אדה"ו.

יג. כמו-כן מברכת אשה לרעותה [וכן בעל לאשתו] בלשון נקבה: "לשנה טובה תכתבי ותחתמי"¹²⁶.

1. השוכח והטועה בתפילות הימים הנוראים

"המלך הקדוש"

א. טעה ואמר "האיל הקדוש" או שנסתפק אם אמר "המלך הקדוש", אם נזכר תוך כדי דיבור וחוזר ואמר "המלך הקדוש" - יצא, ואם נזכר לאחר כדי דיבור או שהתחיל ברכה שלאחריה - חוזר לראש התפילה¹²⁷, אלא שאינו צריך לחזור שוב מהפסוק "א-דני שפתי תפתח" וכו', ומתחיל מ"ברוך אתה ה'" וכו'.

אכן, אם נזכר שטעה לאחר שסיים את תפילת העמידה [והיינו שעקר רגליו, או שאמר "יהי לרצון" השני אף שלא עקר רגליו¹²⁸] - מתחיל מ"א-דני שפתי תפתח" וכו'¹²⁹.

ב. אמר רק "הא-ל" ולא אמר "הקדוש" אפילו שהיה יותר מכדי דיבור - מסיים ואומר "המלך הקדוש" ואינו חוזר¹³⁰.

ג. אם יודע שאמר "ובכן תן פחדך" אך מסופק אם חתם "המלך הקדוש" - אין צריך

יותר היה מברך מהבימה את כל הקהל שלוש פעמים "גוט יום-טוב" ושלש פעמים "לשנה טובה תכתב ותחתם" בלשון יחיד (ובכל פעם היה הקהל משיב לו בברכתו), וחוזר ובירך בלשון יחיד בכל הדרך ביציאתו מבית המדרש - אוצר מנהגי חב"ד שם ע' ע.

מאידך שם ע' סט כתב שהברכה בלשון יחיד היא רק כשמברכים ליחיד ולא כשמברכים לרבים וכך פירש את כוונת הדברים בלקוטי דיבורים ח"א ע' מג, שהוא כנראה המקור דמנהג זה, דגם לאדם נכבד שברך כלל פונים אליו בלשון רבים מברכים אותו בלשון יחיד, וכן הוכיח מכמה מקומות שכן נהגו רבותינו נשיאנו כאשר דברו לרבים ובכל מכתבי כ"ק אדמו"ר בירך לציבור בלשון רבים.

אבל בהלכות ומנהגי חב"ד ע' 11 הע' 6 כתב שהחידוש במנהג זה הוא שמברכים גם לרבים בלשון יחיד. וכן משמע לכאורה משיחות כ"ק אדמו"ר: ז"ך אלול תשד"מ (תורת מנחם תשד"מ ח"ד ע' 2655) וכן אלול תנשא"א (תורת מנחם תנשא"א ח"ד ע' 315). ובאשר להנהגת רבותינו נשיאנו הנז' - אין אינתנו יודע עד מה. וראה גם קובץ הערות התמימים ואנ"ש רדישיבת תות"ל מאריסטאון גל' רחצ ע' ו ואילך.

126. ראה לקוטי שיחות חכ"ד ע' 300.

127. שו"ע שם ס"א-ב.

128. ראה שו"ע אדה"ו סי' קיו ס"ה.

129. קצות השולחן סי' כא ס"ג.

130. אשל אברהם סי' תקפב סק"א. דעת תורה סי' תקפב סק"ב. אלף המטה סי' תקפב סקט"ז.

ג. אם הרימון [שאוכלים במהלך הסעודה, כדלהלן סי"ט] הוא פרי חדש עבורו - יניחו לפניו בשעת הקידוש, ויכוון בברכת "שהחיינו" שבקידוש שרוצה לפטור בה גם את ברכת "שהחיינו" שעל הרימון.¹³⁷

אולם אם לא היה לפניו בשעת הקידוש - אינו יכול לכוון לפטורו בברכת "שהחיינו" שבקידוש וצריך לברך עליו "שהחיינו" בנפרד לפני שיאכלנו.¹³⁸

וכן אם הרימון היה לפניו בשעת הקידוש אך לא כיוון לפטורו בברכת "שהחיינו" - מברך עליו "שהחיינו" בנפרד.¹³⁹

ד. מי שברך "שהחיינו" בשעת הדלקת הנרות - אינו מברך שוב בקידוש.¹⁴⁰

ה. הנשים, שכבר בירכו "שהחיינו" בשעת הדלקת הנרות, עונות אמן על ברכה זו בקידוש ואין בזה משום הפסק.¹⁴¹

ו. מי שלא בירך "שהחיינו" בליל א' דראש-השנה - מברך בשעה שנזכר, גם שלא בשעת

הקידוש, שכן אין צורך לברך שוב בקידוש.

137. ראה המלך במסיבו ח"א ע' עח, שכ"ק אדמו"ר לא בירך "שהחיינו" על הרימון כיון שכבר כיוון עליו בברכת "שהחיינו" שבקידוש.

והחידוש בזה, שיכול לפטור בברכת "שהחיינו" שעל הקידוש ברכת "שהחיינו" שעל פרי חדש, ודלא כהסוברים שהם ב' סוגי "שהחיינו" ואין לפטור זה בזה אלא במקום שיש ספק בברכת "שהחיינו" (ראה שו"ת מנחת שלמה ח"א סי' כ. הליכות שלמה פכ"ג אות פג לפי שו"ת כתב סופר או"ח סי' כו. פסקי תשובות סי' רכה אות א ובהערות שם), אלא יכול להתחילה לפטור זה בזה (וכדעת שו"ת הב"ח (הישנות) סי' קלב בשם המרדכי סוכה סי' תשסו. שו"ת האלף לך שלמה סי' צב. בן איש חי פרשת ראה אות יא. כף החיים סי' רכה סקי"ח. שו"ת אגרות משה או"ח ח"א סי' פז. שו"ת יביע אומר ח"ד האו"ח סי' יט. ועוד).

138. ראה שו"ת נב"ח שם. אשל אברהם (בוטשאטש) סי' רכה ד"ה ועל כל פנים. קצות השלחן סי' סג בדי השולחן סקי". שו"ת מעט מים סי' סה וסי' עו. שו"ת יביע אומר שם. הלכה ברורה סי' רכה בירור הלכה סקל"ז.

אודות הנהגת כ"ק אדמו"ר שצוינה בהערה הקודמת - הנהגה בהלכות ומנהגי חב"ד ע' 14 הע' 63 ציין להנהגה זו והעיר שבכה"ג צריך להיות הרימון מונח לפניו, וכבפנים. אמנם בקובץ הערות וביאורים גל' תקניא ע' 65 ובהע' 2 שם, רוצה לדייק שאין צריך שיהיה הרימון לפניו בשעת אמירת "שהחיינו", שכן בליל א' דראש-השנה תשל" (תורת מנחם חנ"ח ע' 3) ביקש כ"ק אדמו"ר שביאו את הרימונים לשולחן רק בעת אכילת התפוח, משמע שלא היו בשעת הקידוש. ע"ש. אולם אין אריאה משם שמדובר שפטר את הרימונים בברכת "שהחיינו" (אם כי גם לא ברור שהיאכ דפטר את הרימונים ב"שהחיינו" שבקידוש אכן היו הרימונים לפניו, מאידך נראה שבתשל"ל היה מקרה חריג, שלא הובאו הרימונים לשולחן כבר בשעת הקידוש, אבל בשאר השנים אכן היו לפניו כבר בשעת הקידוש).

139. ראה אשל אברהם שם.

140. ספר המנהגים ע' 60.

אבל מברך על הרימון לפני אכילתו - ראה להלן בפנים סכ"ב.

141. ראה שו"ת אגרות משה או"ח ח"ד סי' כא. וראה גם המובא בקיצור דיני ומנהגי שבתקידוש ויוס"ט ע' 14. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 12 הע' 51.

בשמחה ובידא

ז. "מצוה לאכול ולשתות ולשמוח¹⁴³ בראש-השנה¹⁴⁴", ו"והגנין לאכול בשר שמן ולשתות דבש וכל מיני מתיקה, כדי שתהא השנה הזאת מתוקה ושמינה, וכן כתוב בעזרא¹⁴⁵: 'אכלו משמנים ושתו ממתקים'¹⁴⁶. ומנהג ישראל להרבות בסעודה ובאכילת בשר לכבוד החג, מפני שבתחילת השנה סימן יפה הוא להם להרבות בסעודה¹⁴⁷.

ח. "אמנם לא יאכלו כל שבעים¹⁴⁸, למען לא יקילו ראשם ותהיה יראת ה' על פניהם"¹⁴⁹.

ט. כ"ק אדמו"ר הריי"צ לא נהג לומר 'לחיים' בסעודות ראש-השנה, וכן לא הניח לשיר ניגון בסעודות ראש-השנה, גם לא ביום השני¹⁵⁰. וכן נהג כ"ק אדמו"ר בסעודות בבית כ"ק אדמו"ר הריי"צ, אך בעת ההתוועדויות דיום ב' דראש-השנה נהג לומר 'לחיים' ואף הורה לנגן בהן¹⁵¹.

טבילת "המוציא" בדבש

י. בכל סעודות ראש-השנה טובלים פרוסת

142. לפי שו"ע אדה"ז סי' תעג ס"ב. וראה שיחת כ"ק אדמו"ר אחרון של-פסח תשכ"ג (תורת מנחם חל"ו ע' 326 ואילך).

143. אבל אין בו מצות שמחת יום-טוב כבכל יום-טוב וחוליהמועד (ראה שו"ע אדה"ז סי' תקטס ס"ו), וראש-השנה אינו לא חג ולא רגל" (שם סי' תקצט ס"א), ולכן "אין אומרים 'מועדים לשמחה חגים וחמנים לששון', מפני שימים אלו לא ניתנו לשמחה ולששון" (שם סי' תקפב ס"י. וראה גם סי' קפח ס"א).

ומכל מקום, מהלשון שבפנים משמע שיש בו קצת מצות שמחה (עכ"פ לגבי אכילה ושתייה שבו, הנלמדת מהפסוק בנחמיה דלהלן בפנים, ושם "כי חדות ה' היא מעוכם" - ראה ספר השיחות תשמ"ח ח"ב ע' 613 הע' 13), אלא שאין בו שמחה יתירה כביום-טוב, וכך מורה לשון הרמב"ם הל' חנוכה פ"ג ה"ו, שימים אלו "לא ימי שמחה יתירה". אכן, בספר השיחות תנש"א ע' 6 כתב שנקרא יום-טוב ויש בו "מעין שמחת יום-טוב".

וראה ספר השיחות תשמ"ח שם: "אלא שהשמחה בראש-השנה היא באופן ד'יגילו ברעד, תגל הארץ, בני ציון יגילו במלכם" (לקוטי תורה נצבים מז, רע"א).

144. שו"ע אדה"ז סי' תקצט ס"א.

145. נחמיה ח, י.

146. שו"ע אדה"ז סי' תקפג ס"ד.

147. ראה מג"א סי' תקטס סקי"ג לפי דברי התוס' בע"ז.

148. וראה אגרות קודש כ"ק אדמו"ר הריי"צ ח"ד ע' תטז (במכתב לתלמידי הישיבה): "למעט באכילה ושתייה". וראה גם ספר המאמרים קונטרסים ח"ב ע' 636.

149. שו"ע אדה"ז סי' תקצט ס"א.

150. ספר השיחות תש"ב ע' 5.

151. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' פט. שם ע' קמח. וראה שם ע' עה לגבי יום-טוב.

יז. גם אם יש על השולחן תמרים או רימונים, שהם משבעת-המינים, מברכים ברכת "בורא פרי העץ" על התפוח דוקא¹⁶⁴. וכך נהג כ"ק אדמו"ר¹⁶⁵.

יח. כ"ק אדמו"ר נהג ליטול את התפוח בימינו כשהוא שלם בקליפתו¹⁶⁶, לאחר מכן היה חותכו לכמה חלקים וחלק אחד היה טובל ג' פעמים בדבש, ורק לאחר מכן היה מברך עליו "בורא פרי העץ"¹⁶⁷.

מאכלים נוספים

יט. נוהגים לאכול רימון בליל א' דראש-השנה, כדי שירבו זכויותינו כרימון¹⁶⁸.

כ. את הרימון אוכלים בתחילת הסעודה, לאחר אכילת התפוח¹⁶⁹.

כא. טוב יותר להביא את הרימון לשולחן כשהוא שלם¹⁷⁰.

כב. אם הרימון הוא פרי חדש עבורו - מניחו לפניו בשעת הקידוש ומכוון המקדש לפטורו בברכת "שהחינו" שבקידוש, כדלעיל ס"ג.

אולם מי שלא מקדש בעצמו ויוצא ידי חובת קידוש מהמקדש, יברך "שהחינו" על הרימון¹⁷¹ (אך לא "בורא פרי העץ", שכבר נפטר בברכת התפוח¹⁷²).

"המוציא" (ג' פעמים)¹⁵² בדבש¹⁵³, אך מניחים גם מלח על השולחן¹⁵⁴.

יא. כ"ק אדמו"ר נהג לטבול פרוסה נוספת במלח ג' פעמים¹⁵⁵.

אכילת תפוח בדבש

יב. בליל א' דראש-השנה נוהגים לאכול תפוח מתוק¹⁵⁶ ולטבול אותו (ג' פעמים)¹⁵⁷ בדבש¹⁵⁸.

יג. אוכלים אותו בתחילת הסעודה, לאחר ברכת "המוציא"¹⁵⁹ ואכילת לפחות כזית פת¹⁶⁰.

יד. תחילה מברך "בורא פרי העץ" ואחר-כך יאמר, קודם שיאכל: "יהי רצון מלפניך, שתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה"¹⁶¹.

טו. בעת ברכת "בורא פרי העץ" שעל התפוח יהיה לפניו הרימון כדי שיהיה בדעתו לפטורו בברכת "בורא פרי העץ"¹⁶².

טז. כמו-כן, יש לכוון בברכת "בורא פרי העץ" על התפוח לפטור את הפירות שמגישים לקינוח בסוף הסעודה¹⁶³.

152. הנהגת כ"ק אדמו"ר - ראה 'ומן שנת הקהל תשמ"א' ע' 11. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 13.

153. שו"ע אדה"ז סי' תקפג ס"ד.

154. הפרטים בזה - ראה ספר השיחות תש"ד ע' 24. ספר המנהגים ע' 67. לקוטי שיחות ח"ד ע' 372 הע' 27.

155. ראה שו"ע אדה"ז סי' קצ"ח ס"ח בדבר המנהג להניח מלח על השולחן. אבל ראה אוצר מנהגי חב"ד ס"ו עה ממשמעות ספר השיחות תרצ"ט ע' 304.

156. אוצר מנהגי חב"ד שם. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 13. וראה כף החיים סי' תקפג ס"ד, שאין לבטל בשום סעודה את טבילת פרוסת המוציא במלח, למיתוק הגבורות. וראה עוד הנהגות שונות בזה באוצר מנהגי חב"ד שם. וש"ב.

157. כן הוא הלשון בשו"ע אדה"ז סי' תקפג ס"א ("תפוח מתוק"). ובסידור אדה"ז משמעות הלשון הוא שיש לקחת תפוח מתוק ולא חמוץ, וכן העירו בכ"מ.

158. אך אם אין לו תפוח מתוק יכול לברך גם על תפוח חמוץ בדבש - ראה שו"ת מקדש ישראל עמ' קכב.

159. הנהגת כ"ק אדמו"ר דלהלן בפנים סי"ח.

160. שו"ע אדה"ז וסידור שם.

161. ובטעם מנהגו - ראה אגרות קודש ח"ג ע' רט.

162. קיצושי"ו סי' קט"ט. והוא משום קידוש במקום סעודה - ראה שו"ע אדה"ז סי' רע"ג ס"ה וס"ז. ובקצות השולחן סי' פא בדי השולחן סק"ב, שצריך לאוכלו בתוך כדי אכילת פרס.

163. סידור אדה"ז. וראה אגרות קודש שם ע' קמ, שאינו נחשב להפסק בין הברכה לאכילה.

164. ראה הלכות ומנהגי חב"ד ע' 13. תורת מנחם תנש"א ח"ד ע' 323. וכן נהג כ"ק אדמו"ר, שהמתין עד שייבאו את הרימונים לשולחן, ורק אז בירך על התפוח - ראה המלך במסיבו ח"ב ע' יג.

אכן, גם אם אינו לפניו - יכוון בדעתו לפטורו, וגם אם לא התכוון בפירושו לפטורו, כיון שהיה בדעתו לאוכלו - אינו צריך לברך עליו בנפרד - ראה סדר ברכת הנהנין לאדה"ז פ"ט ה"ה. וע"ע קובץ הערות וביאורים גל' תתשנ"ב ע' 79 ואילך.

165. כך נהג כ"ק אדמו"ר הרי"צ (תורת מנחם - רשימת היומן ע' קנט), ואמר שכן נהגו בליובאוויטש (ספר השיחות תש"ד ע' 4), וכן

הורה לשואליו בזה (אוצר מנהגי חב"ד אלול תשרי ע' פ). המלך במסיבו ח"א ע' נד וע' קיא, דלא כבספר המנהגים ע' 56. וראה השק"ט בזה בהרחבה בקובץ הערות וביאורים גל' תר ע' 47. וראה גם בגלינונות תרדיח הדיונים על דברים אלו, ומה שכתבו בזה שם גל' תרח ע' 41.

164. לוח כולל חב"ד. אוצר מנהגי חב"ד שם ע' עט.

165. המלך המסיבו ח"ב ע' יג. אוצר מנהגי חב"ד שם. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 13 ובהע' 61.

166. וראה להלן בפנים סכ"א גבי הרימון, שטוב ליקח רימון שלם. ולכאורה ה"ה לתפוח, והנהגת כ"ק אדמו"ר היא בדוקא, ודלא כמ"ש בהכפר של הרבי גל' 22. מדור שואלים את הרב הע' 20. וראה עוד במ"מ שבהערה הבאה.

167. ראה המלך במסיבו ח"א ע' נד וע' קיא. ח"ב ע' שח.

168. שו"ע אדה"ז סי' תקפג ס"ב.

169. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 14. וראה גם תורת מנחם חנ"ח ע' 3 הע' 1.

170. ראה תורת מנחם חנ"ח ע' 3 הע' 1.

וראוי לאכול מהרימון שיעור כזית - ראה שיחת כ"ה אלול תנש"א (תורת מנחם תנש"א ח"ד ע' 323 הע' 66 ובשוה"ג שם [ועפ"ז כן היה צריך לאכול גם מהתפוח, אולם ככל הנראה כ"ק אדמו"ר לא נהג לאכול כזית מהתפוח, אלא רק חתך ממנו חתיכה אחת וטבלה בדבש ואכלה - ראה בקודש פנימה ע' 20]).

ומסיבה זו יש לאכול בהמשך לאכילת התפוח, בתחילת הסעודה, כדי שלא יצטרכו לברך עליו ברכה אחרונה בפני עצמו, ויהא נפטר בברכת-היומן - ראה שיחת ה"ל. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 14.

171. לפי המובא במטה אפרים סי' תר סק"ו.

172. כדלעיל בפנים ס"ט.

לזכרון, את יום הזכרון הזה, ברוך אתה ה' מקדש ישראל ויום הזכרון¹⁸².

ח. תפלת שחרית

השכמת הבוקר

- א. בראש־השנה משכימים לקום¹⁸³.
 ב. בשני ימי ראש־השנה משתדלים ביותר לטבול במקוה־טהרה לפני התפילה, ובפרט בעלי התפילה והתקיעה והכהנים¹⁸⁴.
 ג. כ"ק אדמו"ר הרי"צ היה מצווה לתוקע ללמוד בימי ראש־השנה בבוקר את המאמר "להבין ענין תקיעת־שופר" הנדפס בסידור עם דא"ח (רמד, ג), וכן בחלק מה'מחזורים'¹⁸⁵. וכן ראוי לנהוג גם לכל מי שיוצא למבצע שופר, להוציא את הרבים ידי חובתן בתקיעת־שופר¹⁸⁶.

אכילה קודם תקיעת שופר

- ד. אין אוכלים קודם תקיעת שופר¹⁸⁷. וראוי גם שלא לשתות קודם התקיעות¹⁸⁸.
 ה. מי שחלש ואין דעתו מיושבת עד שיטעם וישתה - יכול להקל בזה¹⁸⁹.
 ו. נשים, היות שמעיקר הדין אינן מחויבות בתקיעת־שופר¹⁹⁰, נהגו להקל להן לטעום ולשתות לפני התפילה¹⁹¹.

כמו כן, הנשים שבירכו "שהחינו" בהדלקת נרות (וכן גבר שהדליק נרות וברך אז "שהחינו") ולא בירכו בשעת הקידוש, מברכים "שהחינו" לפני אכילת הרימון¹⁷³.

כג. נוהגים לאכול דגים בראש־השנה, כדי שנפרה ונרבה כדגים¹⁷⁴.

כד. כמו-כן בליל א' דראש־השנה אוכלים ראש איל, זכר לאילו של יצחק, או ראש כבש, ואם אין לו - אוכל ראש של דג¹⁷⁵, שנהיה לראש ולא לזנב¹⁷⁶.

כה. אין אומרים "הי רצון" באכילת הרימון והדגים והראש, כי-אם באכילת התפוח בלבד¹⁷⁷.

ברכת־המזון

כו. בברכת־המזון מוסיפים "יעלה ויבוא" ומזכירים בו יום-טוב וראש־השנה, "הרחמן הוא ינחילנו ליום שכולו טוב"¹⁷⁸, "הרחמן הוא יחדש עלינו את השנה הזאת" וכו'¹⁷⁹, אך "עושה שלום" אומרים כבכל השנה, ולא "עושה השלום" כבתפילות ובקדישים¹⁸⁰.

כז. שכח "יעלה ויבוא" בברכת המזון בלילה, ונזכר לאחר שכבר התחיל תיבת "ברוך" של ברכת הטוב והמטיב - חוזר לראש. אבל ביום - אינו חוזר¹⁸¹.

כח. אם נזכר לאחר סיום ברכת "ובנה ירושלים" ולפני התחלת תיבת "ברוך" [הן בלילה והן ביום] - אומר "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם, אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל

182. סידור אדה"ו.

183. ראה מטה אפרים סי' תקפד סק"א.

184. שם סק"ב.

וראה ליובאוויטש וחייליה ע' 27, שכ"ק אדמו"ר הרשב"ב נוהר מאוד לטבול במקוה בראש־השנה, וגם כאשר שהה בנאות־דשא בסלאוויאנסק בשנת עז"ת, הרחוק מהעיר יותר משני קילומטר, הלך מהנאות־דשא למקוה שבעיר בשני ימי ראש־השנה.

185. ספר המנהגים ע' 56.

186. אוצר מנהגי חב"ד אלול־תשרי ע' צא. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 16 הע' 75.

187. מטה אפרים סי' תקפח סק"ב ובקצה המטה שם.

188. קצה המטה שם סק"ה. וכן נוהגים להחמיר קודם נטילת לולב ע"פ הרוקח סי' שנג.

אכן בהלכות ומנהגי חב"ד ע' 16 הע' 74 מביא בשם הגר"ש דבורקין ע"ה, שפסק להתיר לשתות, וכך נהגו ב-770. ואולי יש לומר, שע"פ הוראת היתר רבתינו נשיאנו בכלל בדורנו לטעום קודם התפילה (היום יום י' שבט, אגרות קודש ח"ד ע' יט, ועוד), גם כאן, המקיל בשעת הצורך יש לו על מי לסמוך.

189. מטה אפרים שם.

ובכל אופן, גם מי שמוכרח לאכול - אין לו להרבות באכילה יותר מדי, אלא יטעם את הכמות הנדרשת לו לישוב הדעת בתפילה ובתקיעות - ראה קצה המטה שם הע' ד.

190. שו"ע אדה"ו סי' תקפט ס"ב.

191. ראה קיצושו"ע סי' קכט ס"ט.

173. ולא מצינו שהאשה תצטרך לכוון לפטור ברכת "שהחינו" שעל הפרי בשעת הדלקת נרות ותניחון או לפניה בשעת הברכה, כמו בליל ב' דראש־השנה. ויתכן, שהסיבה להנהגה זו בליל ב' דראש־השנה היא שונה, משום שאו ה"שהחינו" על היום הוא בספק, ולכן צריך לצרף לו גם ברכת "שהחינו" שעל הפרי, משא"כ בליל א' דראש־השנה, שברכת "שהחינו" אז היא מדין ודאי ולא מדין ספק.

174. שו"ע אדה"ו שם ס"ד.

175. חיי אדם כלל קל"ח סי' י. דרך החיים סי' קמ"ב ס"ב.

176. שו"ע אדה"ו שם ס"ה. ספר המנהגים ע' 56.

177. ספר המנהגים ע' 56.

178. המלך במטיבו ח"א ע' רלט.

וראה 'רשימות' חוברת ד ע' 8 שכ"ק אדמו"ר הרשב"ב נ"ע היה אומר "הרחמן" זה בלחש. ובשיחת כ"ק אדמו"ר יום ב' דר"ה תשט"ז (תורת מנחם חט"ו ע' 19 ואילך) הביא מכ"ק אדמו"ר הרי"צ שכן נהגו, אלא שבאותה התועודות אמרו כ"ק אדמו"ר בקול רם והקהל ענה אחריו אמן - אוצר מנהגי חב"ד אלול - תשרי ע' פה.

179. סידור אדה"ו. אך אין אומרים 'הרחמן הוא יחדש עלינו את החודש' וכו' - ראה שו"ע אדה"ו סי' תקצ"א ס"ו.

180. ראה תורת מנחם תשד"מ ח"א ע' 28.

181. סידור אדה"ו. וראה גם שער הכולל פל"ד סי"א.

"וכתוב לחיים טובים" ו"ובספר חיים", ותחילה אומרם הציבור בקול, ולאחר מכן אומרם השליח-ציבור.²⁰⁰

טו. במקומות המוסגרים במחזור כ'נוסח אחר' ("אפתנו"/"ארצנו", "בקדושתך"/"כערךך", "איום"/"היום", ועוד) נהוג בבית-חינו לומר את שתי הנוסחאות.²⁰¹

טז. באמירת קדושה מכוונים את הרגליים עד ששליח-הציבור מגיע למילים "לדור ודור".²⁰²

יז. היו שנים ש"ק אדמו"ר היה מגביה עצמו בשיבתו בסיימי הברכות בחזרת הש"ץ ומתרומם מסמיכתו על הסטנדר באמירת "וכתוב" ו"ובספר חיים".²⁰³

יח. בעת פתיחת-הארון בשעת חזרת הש"ץ אין חובה לעמוד.²⁰⁴ אכן היו שנים בהם נהג כ"ק אדמו"ר לעמוד בכל פעם שפתחו את הארון עד שסגרוהו.²⁰⁵

"אבינו מלכנו"

יט. "אבינו מלכנו" אומרים כולם יחדיו ולא פיסקא אחר פיסקא חזן וקהל.²⁰⁶

כ. בבית-חינו נהוג לנגן בעת אמירת "אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה".

כא. באמירת "אבינו מלכנו קרע רוע גזר דיננו", צריך לומר "רוע גזר" בנשימה אחת.²⁰⁷

ט.

קריאת התורה

הוצאת ספר-תורה

א. בראש-השנה לפני "כריך שמיה" אומרים ג' פעמים "ג מדות" ²⁰⁸ [גם כשחל בשבת²⁰⁹]. וכן

ז. קטנים שהגיעו לגיל חינוך, אף שמחויבים בתקיעת-שופר מדין חינוך¹⁹², אין צריכים למנוע אותם מאכילה ושתייה לפני תקיעת שופר.

תפילת שהרית

ח. יש להשתדל במיוחד בימי ראש-השנה להביא את הילדים לבית-הכנסת למשך זמן מסוים, כדי שישתתפו - כל אחד לפי גילו - בתפילות ובברכות, ויענו "אמן" ו"אמן היא שמיה רבא" וכו'.¹⁹³

וראה להלן פ"י ס"ג בדבר הבאתם לתקיעת-שופר.

ט. נכון לכוון ב"אדון עולם", בפרט בראש-השנה ויום-הכיפורים, ש"כל מי שמכוון בעת התחלת 'אדון עולם', כתב רבי יהודה חסיד ורב האי גאון ורב שרירא גאון: 'ערב אני בדבר שתפילתו נשמעת, ואין שטן מקטרג על תפילתו, ואין לו שטן ופגע רע בראש-השנה ויום-הכיפורים בתפילתו, ואויביו נופלין לפניו".¹⁹⁴

"המלך"

י. לאמירת "המלך", ניגש שליח-ציבור אחר, והוא הבעל שחרית.¹⁹⁵

"שיר המעלות ממעמקים"

יא. אין פותחים את הארון לאמירת "שיר המעלות".¹⁹⁶

יב. אין אומרים אותו פסוק בפסוק חזן וקהל.¹⁹⁷

חזרת הש"ץ

יג. מיד כאשר מתחילה חזרת הש"ץ, יכולים הקהל לחזור את ג' הפסיעות למקומם.¹⁹⁸ אך כ"ק אדמו"ר נהג לחזור למקומו כששליח-הציבור הגיע ל"למען שמו באהבה".¹⁹⁹

יד. למנהגנו, אין אומרים הקהל בחזרת הש"ץ את הקטעים "זכרנו" ו"מי כמוך", אך אומרים

192. מטה אפרים סי' תקפט סק"ד. וראה להלן בפנים פ"י ס"ג ובהערה שם. וש"נ.

193. לקוטי שיחות חכ"ט ע' 356.

194. ספר המאמרים תש"ג ע' 11.

195. מטה אפרים סי' תקפד סק"ט. ופשוט שאין הדבר מעכב.

196. אוצר מנהגי חב"ד אלוילתשרי ע' צג.

197. שם.

198. שו"ע אדה"ז סי' קג ס"ב.

199. כ"ה במחזור השלם' קה"ת תשס"ה בכ"מ. ובמ"א מובא שהיה חזן כשסיים הש"ץ "מסוד חכמים ונבונים".

200. אגרות קודש ח"ג ע' ה.

201. אוצר מנהגי חב"ד שם ע' צט.

202. מנהג כ"ק אדמו"ר. כ"ה במחזור השלם' (קה"ת תשס"ה) ב'נהגות' על אתר.

203. אך בשנים אחרות היה יושב גם בסיימי הברכות - אוצר מנהגי חב"ד שם ע' צו.

204. ראה שעה"צ סי' קמו סקי"ח.

205. אוצר מנהגי חב"ד שם.

206. אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קב.

207. ראה שו"ע אדה"ז סי' תקפד ס"ד.

208. סידור אדה"ז.

209. ספר המנהגים ע' 56 וש"נ. רשימות חוברת ד ע' 9. המלך במסיבו ח"ב ע' רסב. וראה אוצר מנהגי חב"ד אלוילתשרי ע' קב.

נאמרת בנעימה המיוחדת לימים הנוראים בדומה לקריאת התורה²¹⁸.

ט. יש נוהגים בימים הנוראים לומר את ברכת התורה בנעימת הקריאה בתורה שבימים אלו²¹⁹, אולם כ"ק אדמו"ר בעלייתו לתורה בימים הנוראים בירך את ברכת התורה בנעימה של כל השנה²²⁰.

הקריאה

י. בספר התורה הראשון קוראים לחמשה קוראים בפרשת וירא: "וה' פקד את שרה" (בראשית כא, א'לד).

יא. לאחר הקריאה, בסיום עליית 'חמישי', מניחים את ספר התורה השני על בימת הקריאה ליד²²¹ ספר התורה הראשון, ואומרים חצי קדיש, ולאחר מכן מגביהים וגוללים את ספר התורה הראשון²²².

יב. לאחר סיום²²³ גלילת ספר התורה הראשון פותחים את ספר התורה השני וקוראים בו למפטיר בפרשת פנחס "ובחודש השביעי באחד לחודש" (במדבר כט, א'), ולאחר מכן מגביהים וגוללים אותו כרגיל²²⁴.

יג. במקום שיש רק ספר תורה אחד, יאמרו חצי קדיש מיד לאחר סיום עליית 'חמישי' ורק לאחר מכן יגללו את ספר התורה למפטיר ולאחר קריאת המפטיר מגביהים וגוללים אותו כרגיל²²⁵.

יד. הפטרה < לאחר מכן קוראים להפטרות היום: "ויהי איש אחד" (שמואל א - ב, א'י).

טו. בנוסח ברכות הפטרה - "על התורה ועל

תפלת ריבונו של עולם" והפסוקים "יהיו לרצון" וגו' "ואני תפלתי" וגו'²¹⁰.

ב. את י"ג מדות אומרים החזן והקהל יחדיו²¹¹.

ג. פותחים את הארון ומוציאים שני ספרי תורה, את הספר הראשון נותנים לשליח הציבור שיוליכו לבימת הקריאה, ואת הספר השני נוטל הפותח את הארון בעצמו ומוליכו אחרי השליח ציבור אל בימת הקריאה²¹².

ד. יש להשתדל שהספר הראשון שמוציאים מההיכל יהיה מכוון לקריאה הראשונה²¹³.

אם טעו והוציאו תחילה את הספר המכוון לקריאה השניה, יש לקרוא בו בתחילה - ולכן יגללו אותו לקריאה הראשונה ויקראו בו, ואח"כ יגללו את הספר השני לקריאה השנייה²¹⁴.

ה. לאחר ספרי התורה מגיעים אל בימת הקריאה, מניחים על הבימה את ספר התורה הראשון, ומוסרים את ספר התורה השני למי שישב עמו ויחזיקנו עד שיגיע זמן הקריאה בו²¹⁵.

ו. אין מניעה שקטן יישב עם ספר התורה, ובלבד שיחזיקנו ביציבות ובכבוד²¹⁶.

נגינת הטעמים והברכות

ז. בקריאת התורה של שחרית בימים הנוראים מנגנים את טעמי הקריאה בניגון המיוחד לימים אלו. אך במפטיר קוראים בטעמים הרגילים²¹⁷.

ח. גם הזמנת העולים ואמירת ה"מי שברך"

218. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קד.

219. שם.

220. שם ע' קה. אך להעיר, שעלה רק למפטיר ולמנחה, שבקריאתם אין משנים מהנעימה של כל השנה.

221. בשו"ת משנה הלכות ח"י"ג סי' כב כתב שצריך להניחו משמאל לספר התורה הראשון, כדי שיהיה קרוב יותר לבעל הקריאה ולא ייראה כמעביר על המצוות. ע"ש. וי"א שכך היה המנהג בבית-חיינו. אבל ראה התקשרות גל' תקיז ע' 13 הע' 7.

222. ואם שכחו ואמרו חצי-קדיש לפני הנחת ספר התורה השני - אין זה מעכב ולא צריכים לומר שוב קדיש לאחר קריאת המפטיר (ראה פסקי תשובות סי' קמז סק"י ובהע' 37 שם).

223. ראה שו"ע סי' קמז ס"ח ובמשנ"ב סקכ"ה. וכ"ה בשערי אפרים שערי סי"ב

224. ראה שו"ע סי' קמז ס"ח ובמג"א שם סק"ב.

האוחז את ספר התורה הראשון אינו צריך לעמוד להגבהת ספר התורה השני - שו"ת קנין תורה ח"ה סי' טז. התקשרות גל' א"ע ע' 8 הע' 10.

225. א"א בוטשאטש שם. אלף המגן סי' תקפד סקכ"ה.

210. שם. אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קג. וראה סידור רבינו הזקן עם ציונים מקורות והערות שם הע' 81.

211. אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קג.

212. כך נוהגים בבית-חיינו ובקהילות אנ"ש. וראה שערי אפרים שער י ס"ו.

213. כמו"כ לכתחילה יש לגלול את ספר התורה השני לפני התפילה, כדי למנוע טרחא דציבורא בגלילתו בציבור בשעת הקריאה, לפי המבואר בשו"ע סי' קמד ס"ג, שאין גוללים ספר-תורה בציבור.

214. כפר חב"ד גל' 1099 ע' 35, שכן הורה כ"ק אדמו"ר הרי"צ. השבת בקבלה ובחסידות, מנהגי שבת, הוצאת ס"ת, ס"ט ובהע' 249*.

215. שערי אפרים שם.

216. אגרות קודש ח"ג ע' קלח (לענין תנינה לקטן להחזיק ספר-תורה "לאחר הגבה וכיו"ב), וראה מ"ש בזה בשערי אפרים שם. ספר חיים (להר"ח פאלאנטי, סי' ב ס"א), חקרי מנהגים אר"ח סי' לה (ח"א ע' רכז). אסיף מנהגים והנהגות לחסידי חב"ד - קריאת התורה (נדפס בסוף תקיז קוראים בהוצאת חזק, תש"פ), סמ"ה. וש"נ.

217. למען ידעו. . בניס יולדו ע' 140. אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קד ואילך.

וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיו עם כל ישראל אחיו ונאמר אמון".

כא. נוסח "מי שברך" לחולה בראש־השנה הוא כפי הנוסח בחול, וכמודפס במחזור²³⁵.

לאחר קריאת־התורה

כב. לאחר קריאת־התורה אין מחזירים את ספרי־התורה עד לאחר סיום סדר התקיעות ו"אשרי"²³⁶.

כג. אם יש ברית־מילה בבית הכנסת - מלים אחר קריאת־התורה, לפני התקיעות. אך אם ברית־המילה נערכת במקום אחר, מקיימים אותה אחר גמר התפילה²³⁷.

סדר תקיעת־שופר²³⁸

מקום התקיעות

א. את התקיעות הראשונות שלפני תפילת מוסף נוהגים לתקוע על בימת קריאת־התורה²³⁹.

וראה להלן פי"א ס"ד ואילך לגבי התקיעות שבתפילת מוסף.

ב. בשעת התקיעות אין צורך להחזיק את ספרי־התורה וניתן להניחם על בימת הקריאה. ויש הנוהגים להחזיקם בעמידה בשעת התקיעות²⁴⁰.

הבאת הקטנים

ג. קטנים שהגיעו לגיל חינוך, חייבים לחנכם

העבודה. ועל יום הזכרון הזה. .", וחותרם: "מקדש ישראל ויום הזיכרון"²²⁶.

טז. אם טעה בתוך הברכה והזכיר הנוסח של שבת, אם עדיין לא אמר "השם" של חתימת הברכה - חוזר ומזכיר "יום הזכרון" וממשיך על הסדר, ואם כבר אמר "השם" - חותרם "מקדש ישראל ויום הזיכרון"²²⁷.

יז. אם טעה בחתימת הברכה והזכיר של שבת, אם נזכר תוך כדי דיבור מחתימת הברכה - חותרם "מקדש ישראל ויום הזיכרון", ואם נזכר לאחר כדי דיבור מחתימת הברכה - צריך לחזור ולברך²²⁸.

העולים לתורה

יח. נוהגים להעלות לתורה את בעל־התקיעה²²⁹ ואת שליח־הציבור המתפלל מוסף [ביום שמתפלל]²³⁰.

יט. במקום שנוהגים למכור את כל העליות, ניתן לכלול גם את עליות אלו במכירה.

"מי שברך"

כ. נוסח "מי שברך" לעולה לתורה, כפי שהובא בסידור 'תורה אור'²³¹: "מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב, הוא יברך את (פלוני בן פלוני) בעבור שעלה לתורה לכבוד המקום, לכבוד התורה (לשבת: ולכבוד השבת²³²), ולכבוד יום הדין, בשכר זה הקב"ה²³³ ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה, ויכתבהו ויחתמהו לחיים טובים בזה יום הדין"²³⁴.

226. סידור אדה"ו.

227. דרך החיים סי' קיא ס"ד. ועוד - לגבי תפלה. ובשורת אגרות משה א"ח ח"ד סי' ע' אות יד שמשווה דין הפטרה לדין התפלה. בנתיבות התפלה פכ"ג ס"ג ובהערות שם.

228. שו"ת אגרות משה שם. בנתיבות התפלה שם.

229. ראה מג"א סו"ס רפב. ביאור הלכה סי' קלו. ושם חילק, דהיינו דוקא כשאינו נוטל שכר, אבל אם בא בשכרו אינו חיוב כלל. אולם בשו"ע אדה"ו סי' תקפד סי"ח הביא מנהג זה ולא חילק בין התוקע בחינם להנוטל שכר. וכן העיר בילקוט הגבאי. אבל ראה התקשרות גל' תתקצח ע' 8 הע' 17.

230. מג"א וביאור הלכה שם. ולפי המבואר לעיל בהערה הקודמת, נראה דה"ה גם אם נוטל שכר.

231. המועתק כאן - ממהדורת תשמ"ז ואילך, חובר ע"י בעל שער הכולל ונדפס גם בספרו פכ"ז סי"ה.

232. כן הוא בסידור תורה אור. ובשער הכולל שם אינו. ובקונטרס הסידור אות כא תמה עליו, "דמאי שנא שבת מיו"ט". וראה נתיבים בשדה השליחות ע' שיש הע' 3.

233. בשער הכולל נשמטה תיבה זו בטעות - ראה נתיבים בשדה השליחות ע' שיג הע' 9.

234. הצ"ע בלשון זו - ראה אוצר מנהגי חב"ד שם ע' רכא. נתיבים בשדה השליחות ע' שיד הע' 13.

וראה פרדס חב"ד גל' 9 ע' 145. גל' 16 ע' 226.

מיקום הוספה זו כאן היא רק בסידורי 'תורה אור', אבל בסידורי תהלת ה' ומחזורי חב"ד מופיע נוסח זה אחר "וישלח ברכה" וכו'. ובמחזור השלם מהדורת אה"ק תשס"ה ואילך נקטו כבסידור 'תורה אור'. ואילו במהדורת נ"י תשס"ה נקטו כבסידור תהלת ה'. וראה נתיבים בשדה השליחות ע' שיג הע' 11 ובע' שטו, שצידד כבסידור 'תורה אור'.

235. מטה אפרים סי' תקפד סקכ"ב, וכך נדפס במחזור השלם.

236. שו"ע אדה"ו סי' תקצ סכ"א. וראה להלן פ"י ס"ב לענין ההנהגה עם ספרי־התורה בשעת התקיעות.

237. שו"ע אדה"ו סי' תקפד ס"ט.

238. בפרק זה באו הלכות ומנהגים הקשורים בסדר תקיעת שופר שבסדר התפילה. ליתר דיני תקיעת־שופר ראה בהרחבה להלן בפנים פט"ו.

239. שו"ע אדה"ו סי' תקפה ס"ג. וראה לקוטי שיחות חל"ט ע' 43 הע' 1.

240. ראה אוצר מנהגי חב"ד אלול־תשרי ע' קיב, שהמנהג הפשוט במנינים של אנ"ש הוא להניח את ספרי־התורה על בימת הקריאה, אכן בבית־חיינו נהגו לאחוזם, ויתכן שהיה זה בכדי לפנות מקום על בימת הקריאה לעריכת השופרות וחבילות הפדיונות.

הפסוקים "מן המיצר" וגו', פסוקי "קר"ע שט"ן" ו"עלה אלוקים בתרועה" וגו', והקהל חוזר אחרי פסוק בפסוק²⁵².

י. בפסוק "טוב טעם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי" - נהג כ"ק אדמו"ר לומר "האמנתי" במ"ם פתוחה²⁵³.

יא. לאחר מכן אומר התוקע את ה"יהי רצון" הנדפס במחזורים - בלחש²⁵⁴. והקהל אין אומרים "יהי רצון" זה²⁵⁵.

כוונה לצאת ידי חובה

יב. על התוקע וכן על השומעים לכוון לצאת ידי חובת מצות שופר.

ולכן, יש לתוקע להתכוון להוציא את השומעים ידי חובתן, וכן על השומע להתכוון לצאת ידי חובה, ואם אחד מהם לא כיוון - לא יצא השומע ידי חובתו²⁵⁶.

יג. התוקע אינו צריך להתכוון כוונה פרטית להוציא ידי חובה כל אחד מהשומעים אותו, אלא מספיקה כוונה כללית שמתכוון להוציא ידי חובה את כל מי שישמענו²⁵⁷, אך על השומע להתכוון לכך בפירוש²⁵⁸. עם זאת, גם אדם שרק מטה אזנו לשמיעת התקיעות ומאזין להם, בכך מגלה הוא בדעתו שהוא מתכוון לצאת ידי חובת התקיעות²⁵⁹.

הברכות

יד. התוקע מברך בניגון מיוחד²⁶⁰ "לשמוע קול שופר" ו"שהחיינו". והשומעים יכוונו לצאת ידי חובה בברכותיו, ולכן לא יענו "ברוך הוא וברוך שמו"²⁶¹.

טו. בין הברכות לתקיעות - אסור להפסיק בדיבור, הן לתוקע והן לציבור היוצאים ידי חובתם ממנו, גם לא מענייני התפילות ואפילו לא מענייני התקיעות, ואם הפסיק

לשמוע תקיעת־שופר²⁴¹, וגיל הגיעו לחינוך לענין זה הוא בכל קטן לפי חכמתו והבנתו²⁴².

ד. מנהג ישראל להביא את הילדים, ואפילו הקטנים ביותר, לשמיעת תקיעת־שופר בבית־הכנסת²⁴³.

ההכנות לתקיעות

ה. כתב כ"ק אדמו"ר הזקן בסידורו לפני התקיעות²⁴⁴: "יכין עצמו לתקוע בשופר", וביאר כ"ק אדמו"ר שמדובר בהכנה כללית לעבודת ה' שבמשך כל השנה, ושהכנה זו שייכת לכל אחד ואחד²⁴⁵.

ו. לפני התקיעות אומרים כולם, הן התוקע והן הציבור, ז' פעמים את מזמור "למנצח לבני קורח מזמור" (תהלים פרק מז)²⁴⁶.

ז. התוקע עומד החל מאמירת מזמור "למנצח" עד לאחר גמר התקיעות²⁴⁷, וגם הציבור נוהגים לעמוד²⁴⁸.

ח. בזמן ההכנות לתקיעות, ואף בעת אמירת הברכות, השופר מכוסה במפה²⁴⁹, למעט פי השופר שנותר גלוי²⁵⁰.

ט. לאחר מכן אומר התוקע בניגון מיוחד²⁵¹ את

241. מטה אפרים סי' תקפט סק"ד.

242. ראה שו"ע אדה"ז סי' שמג ס"ג.

וכתב רבינו מנוח על הרמב"ם הל' שופר פ"ז ה"ז שאינו לפני גיל ו' או ז' ובפסקי תשובות סי' תקפט הע' 9 הביא שיש שכתבו דהיינו מגיל שהילד מסוגל להיות בשקט ומבין שהוא עושה מצוה בשמיעת קול שופר.

243. שיחת כ"ק אדמו"ר כ"ה תשרי תש"ג (תורת מנחם תש"ג ח"א ע' 257). וכמוכח, יש לשומרים שלא יפריעו לשמיעת התקיעות של המבוגרים.

244. ממשנת חסידים מסכת יום ראשי השנה רפ"ג. וכ"ה בפרי עץ חיים ריש שער השופר.

245. ראה בהרחבה לקוטי שיחות חל"ט ע' 43 ואילך. המלך במסיבו שם ע' קעט, ודלא כמ"ש בשער הכולל פמ"ג סק"א שההכנה היא באמצעות אמירת פרק מ"ז שבתהלים.

וראה מכתב הבעש"ט לתלמידו הרב המגיד ממעזריטש (מעש"ק סליחות תקט"ו - נדפס בקובץ התמים גל' ב ע' כז): "בב' ימים של ראש־השנה הקדוש הבעל"ט, קודם התקיעות תצייר ג"כ את צורתך לפניך וגם צורת קדושו של מורי הידוע שכינת לראותו פעם אחת".

246. סידור אדה"ז קודם התקיעות. ומ"ש שכן אומרים גם הציבור - ראה לקוטי שיחות שם הע' 2, וכ"ה במטה אפרים סי' תקפה סק"ג. וראה גם המלך במסיבו ח"א ע' רלג.

247. שו"ע אדה"ז סי' תקפה ס"ד וס"ח. סי' תקפט ס"ז. וראה גם להלן בפנים פט"ז ס"א.

248. משנה ברורה סי' תקפה סק"ב. וראה גם להלן בפנים שם.

249. מטה אפרים סי' תקפה סק"ג. וכן נהג כ"ק אדמו"ר - אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קיג. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 19.

כמו"כ פעמים רבות נהג כ"ק אדמו"ר להניח ידו על השופר בעת הברכות - ראה חקרי מנהגים ח"ג ע' קלה ובהע' 39 שם.

250. ראה אוצר מנהגי חב"ד שם.

251. ספר הניגונים ניגון יז.

252. סידור אדה"ז שם.

253. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קיח. אבל ראה קונטרס הסידור אות ע.

254. אוצר מנהגי חב"ד שם.

255. ראה לקוטי שיחות חל"ט ע' 44 הע' 7. ודלא כמ"ש באוצר מנהגי חב"ד שם שגם הקהל אומר.

256. שו"ע אדה"ז סי' תקפט ס"ה.

257. שם ס"ו.

258. משמעות שו"ע אדה"ז שם.

259. ראה להלן בפנים פ"ז ס"ט.

260. ספר הניגונים ניגון יח.

261. שו"ע אדה"ז סי' קכד ס"ב, ושם: "ואם ענה - אפשר שלא יצא ידי חובתו".

תקיעת סדר תש"ת לסדר תר"ת, מתוודת התוקע בלחש²⁶⁷, ולמעשה המנהג שאין מתוודים בפה אלא במחשבה, ותוכן הוידוי אינו על עוונות כי-אם ענין הגעגועים, כבן המתגעגע לאביו²⁶⁸.

סיום התקיעות

כב. לאחר התקיעות אומרים התוקע וכן הציבור "ובכן יהי רצון מלפניך" וכו' הגדפס במחזורים²⁶⁹.

כג. לאחר סיום התקיעות, אומרים ג' הפסוקים: "אשרי העם" וגו', "בשמך יגילון" וגו', "כי תפארת" וגו', התוקע אומרם בניגון מיוחד²⁷⁰ והקהל חוזר אחריו פסוק בפסוק²⁷¹.

כד. נוהגים שבסיום התקיעות התוקע פונה במבטו אל הקהל והם מביטים בפניו²⁷².

הפסק

כה. מתחילת "תקיעות דמיושב" ועד לאחר סיום "תקיעות דמעומד" (שבתפילת מוסף) - אין לתוקע ולציבור היוצאים ידי חובתם ממנו להפסיק בדיבור, מלבד עניינים הקשורים לתקיעות או לתפילה²⁷³. אכן, ניתן להפסיק לברכת "אשר יצר"²⁷⁴.

כו. גם ללמוד תורה אסור בזמן חזרת הש"ץ, אולם בזמן שממתין בין סיום תפילת לחש שלו עד לתחילת חזרת הש"ץ או בשעה ששליח הציבור מאריך בפיוטים, יכול ללמוד בהרהור בלבד²⁷⁵, ויש שהקילו בלימוד דיני ועניני התקיעות²⁷⁶.

לענין 'תקיעות דמעומד' שבתפילת מוסף - ראה להלן פי"א ס"ב ואילך.

בדיבור: אם ההפסק היה מענייני התקיעות - אין צריך לחזור ולברך, ואם הוא בענין אחר (כולל לצורך התפלה) - צריך לחזור ולברך.

ואם דיבר באמצע התקיעות, אפילו אם דיבר לאחר ששמע רק תקיעה אחת - אין צריך לחזור ולברך²⁶².

המקריא

טז. נוהגים שליד התוקע עומד 'מקריא' - אדם המקריא לפניו את התקיעות, ועליו לעשות זאת כשהוא מורה באצבעו בסידור ואינו מקריא בדיבור²⁶³.

יז. התוקע מאריך בתקיעתו עד שהמקריא מסיר את אצבעו²⁶⁴. ולכן כדאי שהמקריא יחזיק לפניו שעון וכיו"ב למדידת הזמן הנדרש לכל תקיעה.

יח. במידה ולא תקע התוקע כפי הדין - מחזירו ה'מקריא' למקום שצריך לחזור לפי ההלכה, ולכן ה'מקריא' צריך להיות בקי בדיני התקיעות.

יט. כן יש לו להקפיד, שבמקום שהתוקע תקע באופן לא נכון וצריכים להחזירו רק ל'שברים' או ל'תרועה' ולא ל'תקיעה' שבתחילת הסדר - אין לו להחזירו יותר מכך, כיון שאין לתקוע ביום-טוב תקיעות לחינם²⁶⁵.

כ. נוהגים שה'מקריא' הוא הש"ץ דשחרית (ובתנאי שבקי הוא בהלכות התקיעות. וראה בהערה)²⁶⁶.

דיני התקיעות

אופן התקיעות ודין טעות בתקיעות - ראה בהרחבה להלן פט"ז. וש"נ.

יודוי התוקע

כא. בין תקיעת סדר תשר"ת לסדר תש"ת ובין

267. כמובא בסידור אדה"ז.

268. שאין מתוודים בראש השנה - ראה שו"ע אדה"ז סי' תקפב ס"ב. אגרות קודש חכ"ב ע' תקיא ואילך, לפי לקוטי דיבורים ח"א ע' 102. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קכד ואילך. ושם, בשם הרב שלמה חיים קסלמן ע"ה, שהוידוי בלחש הוא ציור פני הרב. וראה לעיל הע' 245 ממכתב הבעש"ט.

269. אוצר מנהגי חב"ד שם עמ' קכו

270. ספר הניגונים ניגון יט

271. ספר המנהגים ע' 56.

272. קונטרס לימוד החסידות ע' 11. וראה המלך במסיבו ח"א ע' קיג. אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קכו.

273. שו"ע אדה"ז שם.

274. ראה נטעי גבריאל, הל' ראש השנה, פס"ד סוס"א. וש"נ.

275. שו"ת הר צבי ח"א סי' מב.

276. לקט יושר לתלמיד התרומת הדשן ע' קכח בשם רבו.

262. שו"ע אדה"ז סי' תקצב ס"ז.

ולכאורה, השומע הצריך לחזור ולברך וכבר התחיל התוקע בתקיעות, יחזור ויברך בין סדרי התקיעות. וראה כף החיים סי' תקפה סקל"ט.

263. ספר המנהגים ע' 56.

264. אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קיט.

265. לפי שו"ע אדה"ז סי' תקצו ס"ב.

266. שו"ע אדה"ז סי' תקפה ס"ז.

ולהעיר, שרבותינו נשיאינו, בעת שלא תקעו בעצמם שימשו כ'מקריא' (ראה המובא באוצר מנהגי חב"ד ע' קיט. וש"נ), ויתכן שלא דוקא שהבעל שחרית משמש כ'מקריא' אלא ניתן לכבד בזה כל אדם ירא שמים היודע את הלכות התקיעות.

יא. תפילת מוסף

"הנני העני ממעש"

א. את תפילת "הנני העני ממעש" אומר השליח־ציבור בלבד.

'תקיעות דמעומד'

ב. במהלך תפילת מוסף, בתפילת לחש ובחזרת הש"ץ תוקעים מספר פעמים, בין פסוקי מלכויות וזכרונות ושופרות וכן בסיום התפילה (בתוך קדיש תתקבל שלאחרי חזרת הש"ץ), ותקיעות אלו נקראות "תקיעות דמעומד"²⁷⁷.

ג. תקיעות אלו תוקעים רק כאשר מתפללים בציבור, אבל המתפלל ביחידות אינו תוקע בתפילת מוסף²⁷⁸.

ד. בתקיעות אלו אין צריך התוקע לעמוד על בימת הקריאה, ויכול לתקוע כשהוא עומד במקומו²⁷⁹. אך בבית־חינו נוהגים שהתוקע עומד על בימת הקריאה²⁸⁰.

ה. אין מקרין את התוקע ב"תקיעות דמעומד", לא בתפילת הלחש ולא בחזרת הש"ץ וגם לא בתקיעות שלאחרי חזרת הש"ץ²⁸¹.

אופן התקיעות ודין טעות בתקיעות - ראה בהרחבה להלן פט"ז.

ו. בתפילת מוסף בלחש, לפני התקיעות, השליח־ציבור או התוקע דופק על השולחן כדי לסמן לציבור שעומדים לתקוע²⁸².

ז. אם נמצא המתפלל באמצע הברכות והחלו לתקוע - יעצור וישמע את התקיעות למרות שאינו בין הברכות. ואם הקדים וסיים הברכה לפני התוקע - יעצור וימתין לתקיעות²⁸³.

חזרת הש"ץ

ח. מכיון שאסור לשליח־ציבור לעקור רגליו באמצע חזרת הש"ץ לכן יעמוד כבר מתחילת החזרה רחוק מעט מעמוד התפילה באופן

שיוכל לכרוע על פניו ב"עלינו לשבח", כדלהלן²⁸⁴.

ט. כ"ק אדמו"ר נהג לעמוד בעת אמירת פיוט "לא-ל עורך דין" וכן באמירת "ונתנה תוקף"²⁸⁵.

י. במקומות המוסגרים במחזור כ'נוסח אחר' ("בקדושתך"/"כערכך", "איום"/"היום", ועוד) נהוג בבית־חינו לומר את שתי הנוסחות²⁸⁶.

יא. עומדים גם בעת התקיעות שבחזרת הש"ץ ושבקדיש תתקבל שלאחריה.

"עלינו לשבח"

יב. אין רוקקים באמירת "שהם משתחוים להבל ולריק"²⁸⁷.

יג. בחזרת הש"ץ פותחים את הארון לאמירת "עלינו לשבח", וכשאומרים "ולא שם חלקנו כהם" סוגרים הארון²⁸⁸.

יד. באמירת "ואנחנו כורעים" חוזרים ופותחים הארון, וכורעים ונופלים על פניהם הש"ץ והקהל²⁸⁹.

טו. צורת כריעה והשתחויה זו שונה מנפילת־אפים שבכל יום, בה נופלים רק על היד, אלא צריך לנגוע בראשו בקרקע.

טז. לצורך זה, אם מדובר ברצפת אבנים או שיש וכדו' - יש לשטוח תחילה מפה או מגבת וכיו"ב להפסיק בין ראשו לקרקע²⁹⁰. אולם אם מדובר ברצפת קרשים וכיו"ב - אין נוהגים להחמיר בזה²⁹¹.

יז. כשמגיעים למילים "ואנחנו כורעים" עושים את הכריעה, ולאחר מכן, במילה "משתחוים" עושים את ההשתחויה.

יח. סדר הכריעה וההשתחויה הוא כדלהלן: תחילה כורעים על הברכיים וגודלי הרגליים,

284. ראה מטה אפרים סי' תקצב סק"א.

285. אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קלא.

286. שם ע' צט.

287. רשימות חוב' קפג ע' 10. וראה הלכות ומנהגי חב"ד ע' 22 הע' 109.

288. מחזור השלם.

289. מחזור השלם.

290. כמבואר בשו"ע או"ח סו"ס קלא. וראה הלכות ומנהגי חב"ד ע' 22 הע' 110.

291. ספר המנהגים ע' 57. צמח צדק פסקי־דינים, חידושים על הרמב"ם הל' תפילה פ"ה הי"ג.

277. ראה שו"ע אדה"ז סי' תקצב ס"א.

278. ראה שו"ע אדה"ז שם ס"א וס"ז. סי' תקצו ס"א.

279. שו"ע אדה"ז סי' תקצב ס"ט.

280. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 30 הע' 160. ושם, ש"ש אומרים שכך הורה הרבי לתוקע דמעומד, הרה"ח ר' יוסף מנחם מענדל טננבוים ע"ד.

281. אוצר מנהגי חב"ד אלו"ת־תשרי ע' קלד.

282. שו"ת מנחת אלעזר ח"ד סי' לו.

283. ראה מטה אפרים סי' תקצא סק"ג.

להוציאם ידי חובה בתקיעות אלו וינהג בהם כדין כל הטעויות שבתקיעות²⁹².

כז. לאחר מכן אומרים "שש זכירות".

י.ב. במהלך היום

סעודת היום

א. סדר קידוש היום: "תקעו" וגו', "כי חוק" וגו', ואין אומרים "אלה מועדי" וגו' וגם לא "אתקינו סעודתא"²⁹³.

ב. דין השוכח "יעלה ויבוא" בברכת המזון בסעודת היום דראש השנה - ראה לעיל פ"ז סכ"ז ואילך.

שינה בראש השנה

ג. נוהגים שלא לישון בראש השנה ביום²⁹⁴. והיושב בטל הרי הוא כישן²⁹⁵.

אמירת תהלים

ד. בכל רגע פנוי ביום יש להרבות באמירת פרקי תהלים²⁹⁶.

"מבצע שופר"

ה. על פי הוראת כ"ק אדמו"ר יוצאים בימי ראש השנה לזכות את אחינו בני ישראל בשמיעת קול השופר, דהיינו לברך ולתקוע להם את 30 הקולות המחויבים מן הדין, והן ג' פעמים תשר"ת, ג' פעמים תש"ת וג' פעמים תר"ת. ולהלן פי"ז פורטו בהרחבה ההלכות הנחוצות לתקוע ב'מבצעים'.

תקיעות להתלמד

ו. למרות שאין לתקוע תקיעות לחינם, מותר לומר לקטן שיתקע בכדי שיתלמד, בין שהגיע לחינוך ובין שלא הגיע לחינוך, ומותר לו לתקוע כל היום. לפי שמצוה על הגדולים ללמד את הקטנים ולחנכם במצוות²⁹⁷.

ז. אמנם הגדול אסור לו לתקוע להתלמד לצורך התקיעות של מחר, כיון שאסור להכין מיום

ואחריכך על גודלי הידיים²⁹⁸, כאשר שאר האצבעות קפוצות לתוכם²⁹⁹.

לאחר מכן מכופפים את הראש עד שנוגעים עם המצח בקרקע ומתרוממים עם הברכיים, כך שבזמן זה נשאר עומד על אצבעות³⁰⁰ רגליו וגודלי ידיו בלבד לרגע קט³⁰¹.

יט. נשים אינן כורעות ומשתחוות³⁰².

כ. מכיון שכאמור³⁰³, אסור לשליח הציבור לעקור רגליו בעת התפילה, לכן העומדים לידו יסייעו לו לקום מה'כריעה' מבלי שיצטרך לעקור רגליו³⁰⁴.

כא. בשעה שהש"ץ מסיים "הוא אלוקינו, אין עוד" וכו' אומר הקהל את פסוקי "אתה הראת", ויש לו להאריך מעט בזה עד שיסיימו הקהל לומר את הפסוקים, ואז יתחיל באמירת "אוחילה לא-ל"³⁰⁵.

סיום התפילה

כב. לאחר סיום התפילה ושיעור תהילים היומי (ואמירת ג' הפרקים, וקדיש יתום ומשניות וקדיש דרבנן), תוקעים שלושים תקיעות נוספות, כדי לערבב את השטן³⁰⁶.

כג. נוהגים לתקוע 'שברים תרועה' בתקיעות אלו בנשימה אחת, כמו ב"תקיעות דמיושב"³⁰⁷. ואם תקע בהפסק נשימה - אינו מעכב.

כד. אין מקרין את התוקע בתקיעות אלו³⁰⁸.

כה. בסיום התקיעות תוקעים תקיעה גדולה, כבסדר "תקיעות דמיושב"³⁰⁹.

כו. תקיעות אלו אינן לעיכובא, כיון שכבר יצאו הציבור ידי חובתן. אולם אם יש הסומכים על תקיעות אלו כדי לצאת ידי חובתן, יש להם לכוון לצאת ידי חובה, וכן התוקע יכוון

292. תורת מנחם - רשימת היומן ע' קסא. שם ע' שמת.

293. הנהגות כ"ק אדמו"ר - אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קלב.

294. ובתורת מנחם - רשימת היומן ע' שמת: "גודלי".

295. תורת מנחם - רשימת היומן שם.

296. כנראה מטעמי צניעות - ראה שו"ת תשובות והנהגות ח"ב או"ח סו"ס ער.

297. לעיל בפנים ס"ח.

298. מטה אפרים סי' תקצב סק"א.

299. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 22.

300. מחזור השלם.

301. שבח המועדים ע' 30 הע' 12, שכן תקעו אצל כ"ק אדמו"ר הרי"צ ואצל כ"ק אדמו"ר.

302. אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קלח.

303. מחזור השלם, ודלא כמ"ש באוצר מנהגי חב"ד שם.

304. ראה גם להלן בפנים פט"ז סכ"ז.

305. ספר המנהגים ע' 57.

306. ראה שו"ע אדה"ז סי' תקפג ס"ח.

307. שם.

308. ראה לעיל בפנים פ"ד ס"א.

309. שו"ע אדה"ז סי' תקצו ס"ב.

תפילת מנחה

יב. יש להקדים מעט את תפילת מנחה, כדי שיוכלו להספיק לצאת ולומר את סדר ה"תשליך" לפני השקיעה.
דיני ומנהגי "תשליך" יתבארו להלן פ"ג.

י.ג. סדר "תשליך"

- א. אחר תפילת מנחה ביום א' דראש־השנה (כשחל בחול), קודם שקיעת־החמה, טוב לילך מחוץ לעיר אל באר מים או מעיין שיש בו דגים [וה"ה לחוף ים או נהר וכדו']³¹⁶ ואומרים שם סדר "תשליך"³¹⁷.
- ב. באם אפשר, מדייקים לראות את הדגים שבמים³¹⁸.
- ג. אם כבר שקעה החמה, ניתן לאומרו עד צאת־הכוכבים³¹⁹.
- ד. כשאין בקרבת מקום באר מים או מעין, ניתן לדחות את אמירת ה"תשליך" לעשרת ימי תשובה, ביום "י"ג מדות' (ח' תשרי, וכשחל בשבת - מקדימים ליום חמישי, ו' תשרי)³²⁰. אם לא יוכלו לעשות כן³²¹ - אפשר לאומרו ליד בור מים שאינו מים חיים³²², ויש האומרים אותו ליד אקווריום שיש בו

טוב ראשון ליום טוב שני³¹⁰, אולם אם רוצה לתקוע בבוקר לפני התפילה כדי להתלמד לתקיעות של אותו היום וכן מי שכבר יצא ידי חובת תקיעת שופר ורוצה להתלמד על מנת לצאת ל'מבצע שופר' ולהוציא אחרים ידי חובה - מותר³¹¹.

הכנה ליום ב' דראש־השנה

- ח. אסור להכין שום דבר מיום א' דראש־השנה ליום ב', הן בדברים האסורים משום מלאכה, כגון בישול והדלקת הנר, והן בדברים האסורים מחמת טרחא, כגון הדחת הכלים, עריכת השולחן, גלילת ספר־התורה, וכן הבאת מחזורים לבית־הכנסת, ויש להמתין עד לאחר צאת־הכוכבים³¹².
  - ט. מאכל המוכן לאכילה והוא קפוא (כגון חלה), אף שכוונתו לאכול ממנו רק בסעודת הלילה השני, מותר להוציאו מהמקפיא במהלך החג הראשון, אך יש לו לעשות זאת זמן מספיק לפני כניסת החג השני, כדי שיהיה ניכר שיכול להשתמש בו עוד בחג הראשון³¹³.
  - י. כמו כן, לכתחילה אין להכניס בקבוקי שתיה למקרר בחג הראשון עבור החג השני, אלא אם כן ככוונתו לשתות מהם גם בחג הראשון³¹⁴.
  - יא. מותר להחזיר אוכל למקרר בחג הראשון, כיון שזהו מקומו, וכן מותר להכניס למקרר אוכל שעלול להתקלקל, למרות שאין לו עוד צורך בו היום אלא לצורך החג השני³¹⁵.
- לענין הכנת הדלקת נרות החג השני - ראה לעיל פ"ב סי"ח.

310. שם.

311. משמעות שו"ע אדה"ז שם. וכ"כ להדיא בלקט יושר לתלמיד בעל תרומת הדשן ע' קכה.
312. ולהעיר, שאין לתקוע בלילה כדי להתלמד לתקיעות שלמחרת ביום, מכמה טעמים - ראה המצוין בפסקי תשובות סי' תקצו הע' 7.
313. ראה שו"ע אדה"ז סי' תקנ"ב-ג. מטה אפרים סי' תקצח סק"ח.
314. כמובן משו"ע אדה"ז סי' תק"כ, שכל שאינו עושה מעשה בידיים והכל נעשה מעצמו - מותר לעשותו, כל עוד הוא ראוי לאוכלו בו ביום. והנה אע"פ שגם אדה"ז החמיר בסי' רנד ס"י, נראה שגדולן דידן דומה יותר להמבואר בסי' תק, שם התיר. וראה עוד בהרחבה כפר חב"ד גל' 1663 מדור הלכות בטעמיהן. וש"נ. קובץ שערי ישיבה ח"ח ע' 265 ואילך. ואכמ"ל.
315. שמירת שבת כהלכתה פ"י סי' 314. והמיקל בזה, להכניס בקבוקי שתיה למקרר עבור החג יש לו על מי לסמוך - עיין שו"ת שבט הקהתי ח"א סי' קנח לפי משנה ברורה סי' תרסו סק"ה.
316. ראה בהמצוין בהערה הקודמת.

316. שו"ע אדה"ז סי' תקפג ס"ו.

317. סידור אדה"ז.

318. ראה דרכי משה סי' תקפג ס"ב. שיחת כ"ק אדמו"ר ש"פ ויקהל־פקודי תנשא (תורת מנחה תנשא ח"ב ע' 378 שוה"ג להע' 28), "שמדייקים שיוכלו לראות את הדגים שבמים, כפי שנהג כ"ק מו"ח אדמו"ר". וכן הקפיד כ"ק אדמו"ר בעת עשיית התשליך ליד הנהר, לעמוד במקום שממנו ניתן לראות את הדגים - תורת מנחה ח"ב ע' 4. וראה גם יומן אראנו נפלאות ע' 8.

319. מטה אפרים סי' תקצח סק"ד.

ומי שלא הספיק לאומרו, יכול לאומרו למחרת ביום ב' דראש־השנה לאחר תפילת מנחה (או בעשרת־ימי־תשובה, כדלהלן בפנים) - ראה ברכי יוסף סי' תקפג סק"ו. מטה אפרים שם סק"ו. נטעי גבריאל, הל' ראש־השנה, פס"ט סי"ד ובהע' כג ובהערה שם.

320. כהנהגת כ"ק אדמו"ר הרי"צ בהיותו בני־יורק בשנת תר"ץ, כמסופר ברשימותיו ממוצאי ראש־השנה תר"ץ: "נוסעים אנתנו אל חוף הים, כי לילך אל הנהר לתשליך [בראש־השנה עצמן] לא היה אפשר, מפני ריחוק המקום" כו'. וראה גם תורת מנחה - רשימת היומן ע' קסה (ושם הוא בהמשך לכן ססיפר כי הרה"ק רבי ישראל מרוזין לא היה הולך לתשליך בראש־השנה כי אם ב"ג מדות). אגרות קודש ע' כ"ק אדמו"ר ח"ב ע' רנב. ר"ד כ"ק אדמו"ר מסעודת ליל ב' דראש־השנה תשל' (תורת מנחה ח"ח ע' 6. ושם, שהלך במוצאי ראש־השנה ובי"ג מדות). ואצ"ר מנהגי חב"ד אלו־תשרי ע' קמה. וש"ג.

321. שכן מהנהגת כ"ק אדמו"ר הרי"צ שבהערה הקודמת משמע שלא עשה כן לכתחילה והעדיף לקיים ה"תשליך" בעש"ת. אבל ראה להלן ע' 324.

322. ראה כף החיים סי' תקפג סק"ל.

ד. בשעת ההדלקה יהיה מונח לפנייה פרי חדש, ובעת שמברכת "שהחיינו" תסתכל עליו ותכוון להוציאו ידי חובה. מסיבה זו, יש להדליק את הנרות סמוך לקידוש, כדי לסמוך את ברכת "שהחיינו" לאכילת הפרי החדש ככל האפשר³³⁰.

אכן, אשה הלובשת בגד חדש להדלקת נרות - יכולה לברך "שהחיינו" בהדלקת נרות מבלי להניח לפנייה פרי חדש, וכן אינה צריכה להדליק נרות בסמוך לקידוש (אלא שתזוהר שתדליק לאחר צאת־הכוכבים, וכן"ל).

ובאם היא מדליקה בסמוך לסעודה, תניח לפנייה גם את הפרי חדש ותכוון עליו בברכת "שהחיינו", ואם לא מדליקה בסמוך לסעודה או שהפרי לא היה מונח לפנייה בשעת הדלקת נרות, אזי כשאוכלת ממנו בסעודה³³¹ תברך עליו "שהחיינו" בנפרד³³².

ה. למרות האמור, גם מי שאין לה פרי חדש או בגד חדש מברכת "שהחיינו" בעת הדלקת הנרות³³³.

תפילת ערבית

ו. סדר תפילת ערבית, ככליל א' דראש־השנה - ראה בהרחבה לעיל פ"ה.

איחולים

ז. כליל ב' דראש־השנה אין מאחלים "לשנה טובה תכתב ותחתם"³³⁴.

דגים³²³, ובשעת הדחק אפשר לאומרו אפילו ליד ברוך פתוח³²⁴.

ה. אין לטלטל דלי וכיו"ב עם דגים לצורך אמירת "תשליך", משום איסור מוקצה³²⁵.

ו. נשים וקטנים אינם חייבים באמירת "תשליך"³²⁶, אולם המנהג שאף הם הולכים ל"תשליך"³²⁷, ובעת ההליכה ל"תשליך" ובזמן אמירתו, יש להיזהר שלא תיווצר תערובת של גברים ונשים³²⁸.

ז. אומרים את סדר ה"תשליך" כפי הנדפס במחזורים, ובסיומו מנערים את שולי הטלית־קטן³²⁹.

י"ד.

ליל ב' דראש־השנה

הדלקת נרות

א. יש להיזהר להכין את הנרות ולהדליקן - רק לאחר זמן צאת־הכוכבים הנהוג במוצאי שבת וחג (לפי אופק תליאביב 18:59). את הנרות יש להדליק אך ורק מאש הדולקת מערב יום־טוב.

ב. באם משתמשים בפמוטות עם נרונים הנמצאים בכוסיות זכוכית, מוטב שלא להחליפם לצורך הדלקת הנרות כליל ב' דראש־השנה, אלא להשתמש עבור החג בנרונים חדשים נפרדים ולא להזדקק לזה.

ג. על הנרות מברכים: "להדליק נר של יום הזכרון" ו"שהחיינו", כמו כליל א' (ואם טעתה בנוסח הברכה - ראה לעיל פ"ב סכ"ד (ואילך).

330. מטה אפרים סי' תקצט סק"ט. סי' תר סק"ו. וראה באלף למטה שם סק"ה.

331. וראה להלן בפנים סי"א שהמנהג שכל בני הבית אוכלים מהפרי חדש ולא רק המקדש.

332. ואף שיש מקום לדון בזה מצד ברכה שאינה צריכה, מאחר שבכוונתה לאכול מהפרי חדש בלאו הכי, ומדוע שלא תפטרנו גם בשעת הדלקת הנרות ותניחנו לפנייה ותדליק את הנרות סמוך לקידוש, ועוד, שאם בלאו הכי מתכוונת לאכול מהפרי חדש אינה צריכה להבגד החדש עבור "שהחיינו" דהדלקת הנרות (ראה שו"ע אדה"ו סי' ת"ו), ויכולה כבר ללובוש ביום הראשון לכבוד החג ובהדלקת הנרות דליל ב' תכוון על הפרי חדש.

אבל למעשה אין כאן ברכה שאינה צריכה כלל, שכן בנדו"ד בלאו הכי יש הפסק בין ההדלקה לאכילת הפרי, ואינה רוצה לאוכלו עתה אלא לאחר מכן, או שבכלל אינה בטוחה בכך שתאכלנו (שהרי אכילתו בסעודה היא רק מנהג טוב), ולכן גם באם מחליטה לאוכלו לאחר מכן אין בכך משום ברכה שאינה צריכה (ראה בהרחבה בקו"א סי' רמט סק"ד וכן בס"י רעא סק"ד). ולהעיר גם מהדיון המובא לעיל פ"ז הע' 137 לענין פטור "שהחיינו" דהפרי חדש בה"שהחיינו" דהדלקת נרות.

333. שו"ע אדה"ו סי' תר ס"הו.

334. שכן הוא שייך ליום הראשון דוקא - ראה לעיל בפנים פ"ה סי"ב. אבל ראה ספר השיחות תנש"א ח"א ע' 37 הע' 76, שאולי יש

323. שאז יש מעלת הדגים אמנם חסרה המעלה דנהר או מעין, ובסידור אדה"ו משמע שהם שני ענינים שונים "כי מים מורים על החסדים וגם דגים רומזים על עינא פקחא" - ראה סידור רבינו הזקן עם ציונים מקורות והערות על אתר הע' 129. ואכהמ"ל.

324. הוראת כ"ק אדמו"ר להרב יעקב יהודה העכט ע"ה, הובאה בכפר חב"ד גל' 536 ע' 14. ובנתיבים בשדה השליחות ח"ב פ"ט הע' 30 הביא המעשה מפי בנו של הרב העכט, הרב שמעון שי', ושם הובאה ההוספה, ש"כק אדמו"ר אמר לו שבנוסף במשך השבוע ילך ל"תשליך" כרגיל. ע"ש. אבל ראה לעיל הע' 321.

325. שו"ע אדה"ו סי' שח ס"ט.

326. ערוך השולחן סי' תקצט סק"ד. אלף המגן סי' תקצט סק"ו. נטעי גבריאאל שם ס"ח. וש"ג.

327. זכור לאברהם סי' תקפג. הליכות בת ישראל פ"ט סכ"ב. וע"ע במצוין בנטעי גבריאאל שם.

328. ראה קצה המטה סי' תקצט סק"ז ובהמצוין לעיל בהערה הקודמת.

329. ספר המנהגים ע' 57.

קידוש

ח. סדר הקידוש, כבליל א' דראש־השנה - ראה בהרחבה לעיל פ"ז ס"ב ואילך. וש"נ.

ט. נוהגים בלילה זה להניח פרי חדש לפני המקדש, ויתן עיניו בו בברכת "שהחיינו" שבקידוש ויכוון לפוטרו, אולם גם אם אין לו פרי חדש יאמר "שהחיינו"³³⁵.

סעודת ליל ב' דראש־השנה

י. מיד לאחר הקידוש, לפני נטילת ידיים לסעודה, אוכלים מפרי חדש, עליו התכוונו בברכת "שהחיינו" בשעת הקידוש³³⁶. אולם אם לא התכוון להוציא אותו בברכת "שהחיינו" שבקידוש, אף שהיה לפניו בשעת הקידוש, וכן אם לא היה לפניו בשעת הקידוש, אף שהתכוון להוציא אותו - מברך עליו "שהחיינו" בנפרד³³⁷.

יא. הגם שהפרי חדש מובא לצורך ברכת "שהחיינו" של המקדש³³⁸, מנהג טוב שגם השומעים טועמים ממנו, ואם לא ברכו לפני כן שהחיינו בעצמם (כגון ילדים ובחורים שאינם מדליקים נרות בעצמם ולא קידשו בעצמם, וכן אשה שהפרי לא היה מונח לפניו כשברכה "שהחיינו" בהדלקת נרות או שלא כיוונה להוציא, וכיו"ב) - מברכים עליו "שהחיינו" לפני ברכת הפרי³³⁹.

יב. מברכים ואוכלים מהפרי החדש שיעור כזית³⁴⁰ ומברכים ברכה אחרונה (רק על הפרי, אך לא על יין הקידוש), ולאחר מכן נוטלים ידיים לסעודה³⁴¹.

יג. אכילת ה'סימנים' היא רק בלילה הראשון של ראש־השנה ולא בלילה השני³⁴².

מקום לאמירתו גם בליל ב', אך לפועל לא אומרים, ומאחלים "גוט יום טוב".

335. סידור אדה"ו.

336. ספר המנהגים ע' 56. בטעם הדבר ראה אגרות קודש ח"ג ע' רט.

337. ראה אשל אברהם (בוטשאטש) סי' רכה. קצות השולחן סי' סג בדה"ש ס"ק י'.

338. מטה אפרים סי' תר סק"ו.

339. שם. וכ"כ בסידור יעב"ץ. אשל אברהם תנינא סי' תר.

340. כמובן שאם הפרי חדש מעורב עם פירות אחרים, כגון בקומפוט וכיו"ב, אין צורך לאכול דוקא ממנו כזית אלא כל הפירות מצטרפים לשיעור כזית.

341. ספר השיחות תש"ה ע' 4. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' פא"פב.

342. אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קב. ושם, שפעם אירע שהביאו לפני כ"ק אדמו"ר רימונים בלילה השני, וכ"ק אדמו"ר התפלא מדוע לא הביאום בלילה הראשון, ולא אכלם.

טו.

יום ב' דראש־השנה

תפילת שחרית

א. השכמה וסדר תפילת שחרית, כביום א' דראש־השנה - ראה בהרחבה לעיל פ"ח.

ב. סדר קריאת התורה, כביום א' דראש־השנה - ראה בהרחבה לעיל פ"ט, וקוראים בפרשת העקדה "ויהי אחר הדברים האלה" (בראשית כב, א-כד), למפטיר קוראים (כאתמול) בפרשת פנחס "ובחודש השביעי באחד לחודש" (במדבר כט, א-ו) והפטרה "כה אמר ה' מצא חן במדבר" (ירמיה לא, א-ט).

הזכרת נשמות

ג. מנהג רבותינו נשיאינו להזכיר נשמות בלחש ביום ב' דראש־השנה, לאחר קריאת התורה קודם התקיעות, "וכל אחד ואחד יחליט כיצד להתנהג בעניין זה"³⁴³. ולמעשה, נהוג להזכיר נשמות בלחש, אולם הציבור שיש לו הורים אינו יוצא מבית הכנסת.

סדר התקיעות

ד. סדר התקיעות, כביום א' דראש־השנה - ראה בהרחבה לעיל פ"י.

ה. התוקע מברך גם "שהחיינו", ולכתחילה עליו ללבוש בגד חדש שיהיה עליו בשעת ברכת "שהחיינו"³⁴⁴.

תפלת מוסף

ו. סדר תפילת מוסף, כביום א' דראש־השנה - ראה בהרחבה לעיל פ"א.

מבצע שופר

ז. בשנה זו יש להקפיד לסיים את התקיעות במבצע שופר עד לפני השקיעה, ולאחר מכן אסור לתקוע והשופר אסור בטלטול³⁴⁵.

טבילה לכבוד שבת

ח. יש שכתב שבקביעות זו, שיום ב' דראש־השנה חל בערב שבת, יש לטבול במקווה

343. ראה תורת מנחם תשמ"ג ח"א ע' 56.

344. שו"ע אדה"ו סי' תר ס"ז.

345. ראה שו"ע אדה"ו סי' תקפח ס"ה, דלא חשיב מוקצה כיון שראוי לסמוך בו הקערה. אמנם בשמירת שבת כהלכתה (פכ"ב הע' סב [ובמהדורה החדשה: הע' סט]). פכ"ח הע' פ [ובמהדורה החדשה: הע' פכ]). כתב בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל, דכיון שבזמננו אין רגילים להשתמש בשופר כלל אסור לטלטלו אף לצורך גופו ומקומו. ע"ש. אבל ראה שו"ת שבט הלוי ח"ט סי' קכו אות ב. ואכמ"ל.

טז. בשנה זו, ניתן להקל ולהדליק "נרות תשובה" ("תשובה ליכט") בערב שבת יחד עם שאר הנרות אותם מדליקים במקום הסעודה³⁵².

תפילת מנחה

יז. בשנה זו - קודם תפלת מנחה אומרים "פתח אליהו", אבל אין אומרים "הודו".

יח. אין אומרים "אבינו מלכנו", כיון שהוא ערב שבת³⁵³.

התועדות

יט. בשנה זו, שיום ב' דראש־השנה חל בערב שבת, עורכים את התועדות של מוצאי ראש־השנה בשבת לאחר תפילת מנחה³⁵⁴.

לימוד במוצאי ראש־השנה

כ. כ"ק אדמו"ר הציע "לחבר השעות דראש־השנה והתחלת מוצאי ראש־השנה בלימוד החסידות, ובשביל אשר סללו לנו נשיאינו - יומשך גם לנו בכל עניינינו אור החסידות עד למטה מטה"³⁵⁵.

כא. בשנת תשמ"ה חידש כ"ק אדמו"ר שאת החיבור הזה יעשו גם בלימוד של גליא דתורה³⁵⁶.

טז.

דיני תקיעת־שופר וטעויות בתקיעות³⁵⁷

השופר

א. יש לוודא את כשרותו של השופר מבעוד מועד, ובאם נמצא נקב או סדק בשופר - יש להראותו לרב מורה־הוראה, כיון שלעתים הדבר פוסל את השופר.

לאחר חצות לכבוד שבת³⁴⁶. ולפועל לא נהוג כן בין אנ"ש.

שנים מקרא ואחד תרגום

ט. קוראים פרשת "האזינו" שנים מקרא ואחד תרגום.

י. אומרים הפטרת "שובה ישראל" וגו', וכן אומרים גם הפטרת האזינו - "ויברך דוד" וגו'³⁴⁷.

הכנות לשבת

יא. יש לזכור כי עירוב התבשילין שהונח בערב החג מתיר רק את הכנת צרכי סעודות השבת, דהיינו כל המלאכות הקשורות בהכנת המאכלים וכן הדלקת נרות שבת והדחת הכלים וכיו"ב, אך אינו מתיר עשיית מלאכות אחרות בחג עבור השבת, כגון סידור הבית לשבת, הכנת ספרי־התורה לקריאה בשבת וכדו'³⁴⁸.

יב. גם ההיתר להכנת צרכי סעודת שבת הוא רק כאשר מבשל ביום־טוב מבעוד יום עבור השבת והתבשיל יהיה ראוי לאכילה ביום־טוב, אבל אין לבשל בסמוך לשקיעה של ערב שבת באופן שיתבשל במהלך השבת³⁴⁹.

יג. הכנת הדלקת נרות, כבערב יום ב' דראש־השנה - ראה לעיל פ"ב סי"ח. סדר הדלקת נרות שבת קודש - כרגיל בכל ערב שבת קודש.

נרות תשובה

יד. מנהג בית הרב להדליק לפני שבת תשובה "תשובה ליכט" (נר תשובה)³⁵⁰.

טו. כ"ק אדמו"ר התבטא ש"מנהג חב"ד להדליק שלשה נרות תשובה"³⁵¹.

המובא בספר השיחות תש"ה ע' 14 ואילך. וראה גם בשיחה שבהערה הקודמת.

352. ראה לעיל בפנים פ"ב סכ"ט.

353. שו"ע אדה"ו סי' תקפד ס"ה. ר"ד כ"ק אדמו"ר מסעודת יום א' דחג-הסוכות תשל"א (תורת מנחם חס"ב ע' 86).

354. להעיר, שברוב השנים שהיתה קביעות כזו, נהג כ"ק אדמו"ר להתוודע גם בערב שבת, אך בשנת תנש"א, שהיתה גם היא בקביעות כזו התוודע כ"ק אדמו"ר רק בשבת בימן רעוא דרעיון (וראה תורת מנחם תנש"א ח"א ע' 128 הע' 163).

355. אגרות קודש ח"ד ע' תצח.

356. שיחת יום ב' דראש־השנה תשמ"ה (תורת מנחם תשמ"ה ח"א ע' 31).

357. הבא לקמן הוא דיני תקיעת שופר השייכים לתוקע, סדר תקיעת שופר בסדר התפילה פורט בהרחבה לעיל בפנים פ"ב.

346. ראה המשך תרס"ו ע' 52: "כמו כן מקדושת יום־טוב לקדושת שבת צריכים טבילה במקוה, כמו שכתוב בכתבי האריז"ל". הלכות ומנהגי חב"ד ע' 32 והע' 170, ושם שצ"ע מה שאין מנהג זה מצוי אצל אנ"ש.

347. כפי המנהג לומר בשמ"ת את כל הפטרות השייכות לשבת, גם אלו שאינן נקראות בציבור - ראה שיחת כ"ק אדמו"ר ליל הושענא רבה תשמ"ה (תורת מנחם תשמ"ה ח"א סו"ע 351). וראה התקשרות גל' תקו ע' 20 הע' 90. ילקוט מנהגי חב"ד - שנים מקרא ואחד תרגום (נדפס בסוף 'חומש רש"י' בהוצאת חזק תש

348. כדלעיל בפנים פ"ג ס"ב. וש"נ.

349. שו"ע אדה"ו שם ס"ח.

350. ספר המנהגים ע' 58. ושם: "מנהג בית הרב, וכ"ה בספר המאמרים תש"ט ע' כו. אבל ראה שיחת כ"ק אדמו"ר שבת תשובה תשכ"א (תורת מנחם חכ"ט ע' 17) שהוראה זו שייכת לכאור"א.

351. שיחת ו' תשרי תשמ"ב (תורת מנחם תשמ"ב ח"א ע' 67), וכפי

התוקע

אפילו באותה תקיעה - יוצאים ידי חובה לכתחילה³⁶⁵.

ח. בין כל תקיעה ותקיעה יש להפסיק בנשימה, מלבד כשתוקעים תשר"ת ב"תקיעות דמיושב" (בלבד), שאז אין להפסיק בנשימה בין 'שברים' ו'תרועה', אלא יש לעשותן בנשימה אחת, אך בהפסק זמן מועט ביניהם ('הפסק משהו'), כדי שיחשבו לשני קולות³⁶⁶.
ט. אין להפסיק בנשימה באמצע ביצוע ה'שברים' או באמצע ביצוע ה'תרועה', ואם הפסיק - חוזר³⁶⁷, פעמים חוזר לבצע את ה'שברים' או ה'תרועה' עצמם ופעמים עליו לחזור מה'תקיעה' שבתחילת הבבא, כדלהלן בדיני טעות בתקיעות'.

אורך התקיעות

י. אורך ה'תקיעה' שבכל סדר מתשר"ת, תש"ת, תר"ת - נגזר מאורך ה'שברים' או ה'תרועה' או 'שברים-תרועה' שבאותו סדר, דהיינו שאורך ה'תקיעה' שבסדר תשר"ת צריך להיות לפחות באורך ה'שברים' וה'תרועה' ביחד, בסדר תש"ת באורך של 'שברים' ובסדר תר"ת באורך של 'תרועה'.

עם זאת, בדיעבד אין זה מעכב, שכן מעיקר הדין די בכך שהתקיעה תהיה בשיעור של תשע טרומיטין (כדלהלן)³⁶⁸.

יא. באופן מעשי, כיון שנפסק לפועל "תרועה" היינו תשע טרומיטין (=קולות קצרים) [שהן כ-2.5 שניות], ו'שברים' היינו שלוש קולות שכל אחד מהם באורך ג' טרומיטין [ובסה"כ זה כשיעור תשע טרומיטין - שהן כ-2.5 שניות, כנ"ל], לכן בתשר"ת ה'תקיעה' תהיה קרוב ל-5 שניות, ובתש"ת ותר"ת ה'תקיעה' תהיה כ-2.5 שניות³⁶⁹ (ולהלן יתבאר מנהג חב"ד באופן תקיעת ה'שברים' וה'תרועה').

ב. נכון לחזר אחר תוקע הגון, הגדול בתורה ובמעשים טובים ככל האפשר, ומרוצה לקהל. גם ראוי שיהיה בן שלושים, ושיהיה נשוי. אולם כל ישראל כשרים הם, ובלבד שיהיה מרוצה לקהל³⁵⁸.

הכנות התוקע

ג. על התוקע ללמוד מבעוד מועד את הלכות תקיעת שופר ולהיות בקי בהם, כדי שיוכל לתקוע כראוי ולהוציא את הרבים ידי חובתם. וכן, על-מנת שידע כיצד לנהוג במקרה של טעות בתקיעות³⁵⁹.

ד. על התוקע ללמוד בימי ראש-השנה בבוקר את המאמר "להבין ענין תקיעת שופר" (נדפס בסידור עם דא"ח (רמד, ג), וכן בחלק מהמחזורים)³⁶⁰.

התקיעות

הבהרה להבנת הבא לקמן: "סדר" תשר"ת = תקיעת שלוש פעמים תשר"ת. "בבא" = פעם אחת תשר"ת מתוך שלושת הפעמים שב"סדר" תשר"ת. וכן הוא בתש"ת ותר"ת.

ה. התוקע צריך לתקוע בעמידה, ויזהר שלא להישען על הבימה וכיו"ב בשעת התקיעות, אך בדיעבד, אפילו אם תקע מיושב - אינו צריך לחזור ולתקוע מעומד³⁶¹. וכאמור³⁶², נהוג שגם הציבור עומדים בעת התקיעות.

ו. אם הדבר אפשרי, טוב לתקוע בצד ימין של פיו (ואיטר - בצד שמאל של פיו³⁶³). וכן יטה את פיו הרחב של השופר כלפי מעלה ולא יטנו לצדדים³⁶⁴.

ז. כל הקולות כשרים לתקיעת שופר, ולכן גם כאשר צליל התקיעה [דק, עבה, וכיו"ב] משתנה מתקיעה אחת לחברתה או

358. ראה מטה אפרים סי' תקפה סק"ב.

359. שכן במקרים מסוימים אין התקיעה כשרה אפילו בדיעבד. ומאידך, לא תמיד יכול להחמיר על עצמו ולחזור ולתקוע מספק, שהרי תקיעה לחינם אסורה ביום-טוב, משום עובדין דחול.

360. ספר המנהגים ע' 56.

361. שו"ע אדה"ז סי' תקפה ס"א.

362. לעיל בפנים פ"י ס"ז.

363. מג"א סי' תקפה סק"ד. אולם הושמט בשו"ע אדה"ז, אכן נראה שכן הוא גם לדעת אדה"ז. וראה גם שיחת ש"פ האזינו תשל"א (תורת מנחם חס"ב ע' 37) שכתב להדיא לעשות כן. וראה בהרחבה דיני איטר פי"ח הע' א. וש"נ. ואכמה"ל.

364. רמ"א סי' תקפה ס"ב. שו"ע אדה"ז שם ס"ז.

365. שו"ע אדה"ז סי' תקפו ס"ט וסי"ח.

366. שו"ע אדה"ז סי' תקצ ס"ט.

367. להעיר, שכ"ק אדמ"ר היה תוקע שברים ותרועה בסדר תשר"ת בנשימה אחת ללא כל הפסק ביניהם, וכך נהג גם בשנים בהם היה מקריא, ע"י נתינת אצבע על השברים ועל התרועה יחד - ראה קובץ הערות וביאורים גל' תתלה ע' 99. ולהעיר משו"ת אבני נור א"ח סי' תמד.

367. שו"ע אדה"ז שם ס"ד.

368. שו"ע אדה"ז שם ס"ו.

כן יש לשים לב שהתקיעה לא תהיה קצרה מן השברים, כמבואר בשו"ע אדה"ז שם.

369. ראה בהרחבה שו"ע אדה"ז שם ס"ד וסי"ז.

הראשונה דתשר"ת וחשב שהיא ה'תקיעה' של תחילת בבא השניה דתשר"ת - יצא ידי חובה³⁷⁶.

יז. כאמור, בין תקיעה אחת לחברתה יש לעשות הפסק נשימה, ואם לא הפסיק בנשימה, אפילו אם עשה רווח בין התקיעות (אך ללא נשימה) - צריך לחזור לראש הבבא³⁷⁷, אך בשעת הדחק, אם לא חזר ותקע שנית - יצא ידי חובתו³⁷⁸.

יח. ב'שברים-תרועה' שבסדר תשר"ת שב'תקיעות דמיושב', שכאמור יש לעשותם בנשימה אחת (אך בהפסק משהו), אם לא תקע אותן בנשימה אחת - חוזר לתחילת הבבא, אך בשעת הדחק, אם לא חזר ותקע שנית - יצא ידי חובתו³⁷⁹.

יט. ב'שברים-תרועה' שבסדר תשר"ת שב'תקיעות דמעומד', שכאמור יש לעשותם בהפסק נשימה, באם תקע אותן בנשימה אחת - יצא ידי חובתו ואין צריך לחזור ולתקוע שנית³⁸⁰.

יט. יש טעויות שעבורן מספיק לחזור על אותו הקול בלבד שטעה בו ולהמשיך על הסדר, ויש טעויות שעבורן צריך לחזור לתחילת הבבא, והדבר תלוי בסוג הטעות, וכדלהלן. וכמוכן, תמיד יש להפסיק בנשימה לפני שתוקע את הקול המתוקן.

כ. טעויות בסדר תשר"ת < תקע 'שברים' באופן חלקי, כגון שני שברים במקום שלושה,

יב. יצוין, כי מנהג רבותינו נשיאנו להוסיף ב'תקיעה' האחרונה שבכל בבא כשיעור כל הקולות שלפניה באותה בבא, כגון: בתשר"ת - ה'תקיעה' האחרונה שבבבא כאורך ה'תקיעה' וה'שברים' וה'תרועה' שלפניה יחד. בתש"ת - ה'תקיעה' האחרונה שבבבא כאורך ה'תקיעה' וה'שברים' שלפניה יחד, ובתשר"ת - התקיעה האחרונה שבבבא כאורך ה'תקיעה' וה'תרועה' שלפניה יחד³⁷⁰.

יג. ה'שברים' למנהגנו הם שלשה קולות ומחצה³⁷¹, כאשר כל קול צריך להיות באורך של ג' טרומיטין, ולאחר ג' קולות שאורכו של כל אחד מהם הוא כשיעור ג' טרומיטין מוסיפים עוד קול אחד קצר³⁷².

יד. באופן תקיעת ג' ה'שברים' למעשה, ישנן דעות שונות, האופן הא': טו או טו, טו או טו, טו או טו. האופן הב': טו או טו, או או טו, או או טו³⁷³.

טו. ה'תרועה' מעיקר הדין היא ט' טרומיטין, אך מנהגנו להאריך בטרומיטין³⁷⁴.

טעות בתקיעות

טז. התוקע צריך לדעת באיזו תקיעה הוא אוזן, ולכוון לתקיעה הנכונה, שלולא זאת יכול הוא לפסול את התקיעה. לדוגמא: אם בעת שתקע 'תקיעה' אחרונה של סוף סדר תשר"ת חשב שהוא כבר ב'תקיעה' הראשונה של סדר תש"ת, אף ששם לב לכך לאחר התקיעה ותקע שוב תקיעה חדשה לתש"ת - לא יצא ידי חובת תשר"ת, ועליו לתקוע שוב את ה'תקיעה' האחרונה של תשר"ת³⁷⁵.

מאידך, אם התבלבל בין התקיעות שבתוך הסדר, כגון שתקע 'תקיעה' אחרונה של בבא

370. כ"ק אדמו"ר הרי"צ הורה לבעל תוקע שאורך התקיעה שבסוף תשר"ת תהיה באורך של תש"ר שלפניה וכן התקיעות שבסוף תש"ת ותשר"ת יהיו באורך הקולות שלפניהם - תורת מנחם - רשימת היומן ע' שדמ. וכן נהגו כ"ק אדמו"ר הזקן וכ"ק אדמו"ר מהר"ש - היום יום חלק שני (תורת מנחם - רשימת היומן ע' תפא).

371. אגרות קודש ח"כ ע' לט. המלך במסיבו ח"א ע' נה ואילן. וראה אוצר מנהגי חב"ד אלו-תשרי ע' קא. וש"נ.

372. עיין היטב שו"ע אדה"ז שם ס"ו.

373. אגרות קודש יו"ת שברים, כגון שתקע ארבע או חמש שברים ברצף אחד - ראה להלן הע' 385.

374. ראה אוצר מנהגי חב"ד שם.

375. שו"ע אדה"ז שם ס"ד. תורת מנחם - רשימת היומן ע' שדמ. וראה אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קנ עד כמה היו מאריכים רבותינו נשיאנו בטרומיטין. וש"נ.

376. שו"ע אדה"ז ס' תקצ ס"ג.

376. ראה שו"ע אדה"ז שם ס"ח.

377. ראה שו"ע אדה"ז שם ס"ט.

ואין לדייק מדבריו שמה שצריך לחזור לראש הבבא הוא רק אם תקע את כל הבבא ברצף בלא נשימה, וכלשונו: "התוקע תר"ת או תש"ת בנשימה אחת", אבל אם עשה הפסק בין התקיעה הראשונה לתרועה או לשברים ורק לא עשה הפסק בין התרועה או השברים לתקיעה שלאחריהם, לא יצטרך לחזור לראש הבבא, כיון שהוא מעין הקול הצריך לאותו בבא, וכפי הדין להלן שם סט"ו

- י"ל דשאני נהנין דסט"ו, שלא הושלם שיעור הקול מן הדין, כגון שלא עשה שלוש שברים כמבואר שם. אבל אם השלים את שיעור הקול ע"פ דין, או צריך לחזור לראש הבבא, כיון ששוב אינו קול הצריך לאותה בבא, כיון שכבר תקע אותו, וממילא הוא הפסק. וזה מבואר בדברי אדה"ז בס"ז ע"ש. וכן מוכח ממ"ש שם בס"א, שלמ"ד דהתקיעה הארוכה פסולה, כתב להדיא שצריך לחזור לראש הבבא, למרות שהוא מעין הקול הצריך לאותו בבא, ובפשטות הביאור הוא משום שיש כאן שיעור קול של תקיעה, והוא הפסק.

378. משמעות שו"ע אדה"ז שם ס"ט שצריך לחזור ק' כדי "לחוש לסבא האחרונה", משמע שבדיעבד שלא חזר ותקע יצא ידי חובתו.

379. כמבואר בשו"ע אדה"ז שם, שהמנהג במדינותינו היה לתקוע תקיעות אלו עם הפסק נשימה. וראה גם להלן לענין התקיעות במבצע שופר.

380. משמעות שו"ע אדה"ז שם. וכן משמע במשנה ברורה ס' תקצ סק"י.

כו. בכל מקום שצריך לחזור ולתקוע מתחילת ה'תקיעה' הראשונה של אותה הבבא, אם שם לב לטעותו עד לאחר שתקע את ה'תקיעה' האחרונה שבבבא זו - תקיעה זו עולה לו במקום ה'תקיעה' הראשונה שהיה צריך לחזור עליה וממשיך משם על הסדר.³⁸⁸

אך אם שם לב לטעותו רק לאחר שכבר התחיל בבא אחרת של תקיעות (כגון שטעה בבבא הראשונה של תשר"ת ונזכר רק לאחר שהתחיל את הבבא השניה של תשר"ת) או אפילו אם כבר התחיל סדר אחר (כגון שטעה בתשר"ת ונזכר לאחר שהתחיל תשר"ת או תר"ת) - גומר את כל הסדר שעומד בו ואחר כך תקוע את הבבא שטעה בה בלבד.³⁸⁹

כז. דיני החזרה במקום שטעה הינם רק בתקיעות דמיושב ומעומד, כיון שמברך עליהם, אבל אם טעה בשלושים קולות האחרונים שתוקעים לאחר סיום התפילה - אינו חוזר, שאינם אלא מנהגים,³⁹⁰ אלא אם כן מכוון להוציא בהם ידי חובה מכל סיבה שהיא.

יז. הלכות הנחוצות לימבצע שופר

הכנות התוקע

א. על המתכוון לצאת לימבצע שופר, ככל 'בעל תקיעה', להכין את עצמו לתקיעת שופר הן בלימוד הלכות תקיעת שופר והן בלימוד המאמר "להבין ענין תקיעת שופר"³⁹¹.

ב. תוקע שכבר יצא ידי חובתו בתקיעת שופר ורוצה לתקוע להתלמד לאחר התפילה כדי לתקוע בימבצע שופר - להוציא את הרבים ידי חובתן באותו היום - הדבר מותר, אבל אין לתקוע להתלמד ביום טוב ראשון לצורך תקיעה ביום טוב שני.³⁹²

והמשיך והריע 'תרועה' ולא הפסיק בנשימה ביניהם - אינו צריך לחזור ל'תקיעה' של תחילת אותו הבבא אלא תוקע שוב 'שברים' - תרועה' כדין וממשיך משם כרגיל, אך אם הפסיק בנשימה בין ה'שברים' וה'תרועה' הנ"ל - צריך לחזור ל'תקיעה' של תחילת הבבא.³⁸¹

כא. אם טעה ולאחר ה'תקיעה' החל להריע 'תרועה' במקום 'שברים' - צריך לחזור ל'תקיעה' שבתחילת הבבא.³⁸²

כב. אם ב'תרועה' תקע ג' טורמיטין בלבד ונפסק קולו - צריך לחזור ל'תקיעה' הראשונה של הבבא.³⁸³

כג. טעויות בסדר תשר"ת < תקע 'תקיעה' ולאחריה טעה והריע 'תרועה' במקום 'שברים' - אינו מועיל שיחזור ויתקע 'שברים' כראוי, אלא יחזור ל'תקיעה' שבתחילת הבבא.³⁸⁴

כמו כן, אם טעה ולאחר שתקע 'שברים' הפסיק בנשימה ותקע בטעות שוב 'שברים' - חוזר ל'תקיעה' שבתחילת הבבא.³⁸⁵

כד. טעויות בסדר תר"ת < תקע 'תקיעה' ולאחריה טעה ותקע 'שברים' במקום 'תרועה' - אינו מועיל שיחזור ויתקע 'תרועה' כראוי אלא יחזור ל'תקיעה' שבתחילת הבבא.

כמו כן, אם טעה ולאחר שהריע 'תרועה' הפסיק בנשימה ותקע בטעות שוב תרועה - חוזר ל'תקיעה' שבתחילת הבבא.³⁸⁶

כה. במקרה שבסדר תר"ת הריע ג' טורמיטין ונפסק קולו של השופר - אינו יכול להסתפק בכך שיריע שוב אלא צריך לחזור שוב ל'תקיעה' שבתחילת הבבא, כיון שכאשר הריע כבר ג' טורמיטין - יצא ידי חובה לפי דעה אחת, ולכך יש צד שהמשך התרועות שיריע יהיו הפסק.³⁸⁷

381. שו"ע אדה"ז שם סט"ז-ז.

382. שו"ע אדה"ז שם סוסט"ז.

383. ע"פ שו"ע אדה"ז שם ס"י. וראה להלן בפנים סכ"ד.

384. שו"ע אדה"ז שם סט"ז.

385. שו"ע אדה"ז שם ס"י.

ומתוך דבריו שם משמע, שאם לא הפסיק בנשימה ותקע ברצף עוד שברים - יצא ידי חובתו, ואין זה נחשב להפסק. וכן המשמעות במקור הדברים בר"ן (ראש השנה י, ב) בשם הרמב"ן: "דיכין שהפרידו לעצמו אינו מן השברים והפסיק בין השברים לתרועה".

386. ראה המצוין לעיל בסעיפים הקודמים אודות טעויות בסדר תשר"ת.

387. ע"פ שו"ע אדה"ז שם ס"י. וראה לעיל בפנים סכ"ג שה"ה אם

טעה כן בסדר תשר"ת.

ובשם הרב יוסף יצחק אופן שי, שפעם אחת אירע כן אצל כ"ק אדמו"ר, ובכל פעם חזר לתקיעה הראשונה של תר"ת ועד שהצליח להריע תרועה שלימה נמשך הדבר כ-25 דקות(!).

388. שו"ע אדה"ז שם ס"ח.

389. שם.

390. שם ס"ט.

391. ראה לעיל פ"י ס"ה. וש"נ.

392. ראה לעיל בפנים פ"ב ס"ז.

זמן התקיעות

ג. לכתחילה ניתן לתקוע בשופר החל מזמן הנץ החמה³⁹³, אולם אנשים שמסיבות שונות לא יוכלו לתקוע להם לאחר מכן - מותר לתקוע להם כבר מעלות השחר³⁹⁴. וראה בהברה חשובה בענין להלן ס"י.

ד. אם צריך לתקוע לפני התפילה עבור מישהו שלא יוכל לתקוע עבורו לאחר מכן - הדבר מותר, גם אם בשל כך יפסיד תפילה במנין³⁹⁵.

ה. יש לסיים את התקיעות לפני שקיעת החמה³⁹⁶, אך גם לאחר השקיעה ניתן לתקוע עד צאת הכוכבים - ללא ברכה³⁹⁷. ואפילו אם מתחיל לתקוע לפני השקיעה ויודע שיסיים לאחר השקיעה³⁹⁸ לא יברך.

ו. כשחל היום השני של ראש השנה בערב שבת, כבשנה זו, אין לתקוע כלל לאחר השקיעה³⁹⁹.

הברכות

יא. מי שכבר שמע את התקיעות בבית הכנסת ויצא ידי חובתו, וכעת תוקע עבור אחרים, אם הם יודעים לברך - השומעים יברכו את הברכות "לשמוע קול שופר" ו"שהחיינו"⁴⁰³, ורצוי שאחד מהם יברך עבור כולם⁴⁰⁴.

יב. אם אינם יודעים לברך - יברך התוקע עבורם⁴⁰⁵ והם יענו אמן אחריו, אך לא יענו "ברוך הוא וברוך שמו". ויכול לברך הן את ברכת "לשמוע קול שופר" והן את ברכת "שהחיינו"⁴⁰⁶. אפשרות נוספת היא שהתוקע ילמדם את הברכה, יבטא כל מילה, והם יחזרו אחריו (או שילמד את אחד מהם והוא יציא את כולם)⁴⁰⁷.

כוונה לצאת ידי חובה

ז. על התוקע להתכוון להוציא את השומעים ידי חובתו, וכן על השומע להתכוון לצאת ידי חובה, ואם אחד מהם לא כיוון - לא יצא השומע ידי חובתו.

ח. כוונת התוקע לא צריכה להיות מיוחדת למי שרוצה להוציא ידי חובה, אלא מספיקה כוונה כללית שמתכוון להוציא את כל מי שישמענו⁴⁰⁰. ולכן כדאי להשתדל לכוון כן בפירוש בכל פעם שתוקע, וכך יוכל להוציא

393. שכן לשיטת אדה"ז בסידורו ד"ה זמן קריאת שמע, זמן תחילת היום הוא בהנץ החמה.
לכתחילה יש להיזהר שלא לתקוע תקיעה של מצוה עד לאחר שלש שעות מתחילת היום (שו"ע אדה"ז סי' תקצא סוסי"ד), כאשר הכוונה לשלש שעות זמניות מהנץ החמה, ובדומה לסוף זמן קריאת שמע, אכן אנשים שחוששים שלא יוכלו לתקוע להם לאחר מכן - מותר לתקוע עבורם החל מזמן הנץ החמה, וכפנים. וראה בהרחבה בירורי מנהגים - מועדים ע' 117 ואילך. נתיבים בשדה השליחות ח"ב פ"ט הע' 14-15. וש"נ.

394. ע"פ המבואר בשו"ע אדה"ז סי' תקפח ס"א. וראה נתיבים בשדה השליחות שם הע' 15.

395. שכן מצות שופר היא מדאורייתא ועולה בחשיבותה על מעלת התפילה בציבור.

396. ראה שו"ע אדה"ז סי' תקפח ס"א.

397. ראה משנ"ב סי' תקפח סק"א ובשעה"צ שם.

398. לפי שו"ע אדה"ז סי' תקפח ס"ב (גבי תקע קודם עמוד השחר והמשך לאחר עמוד השחר).

399. ראה מטה אפרים ס"ס תרא. משנ"ב סי' תר סק"ז. והשופר אף נחשב למוקצה, כנ"ל בפנים פט"ו ס"ז.

400. שדינו דומה לתוקע בבית הכנסת, שכיון שתוקע עבור הציבור, נכללים בכונתו גם אלו השומעים אותו מחוץ לבית הכנסת ומהבתים הסמוכים לו - עיין היטב שו"ע אדה"ז סי' תקפט ס"י.

401. וכדין "מי שהיה מהלך ועמד כדי לשמוע התקיעות משליח ציבור ואחר כך נסתפק לו אם נתכוון לצאת בשמיעתו - אין צריך לתקוע לו שנית, דכיון שעמד מהליכתו, חוקה שנתכון לצאת ידי חובתו" (שו"ע אדה"ז שם ס"ח).

402. ראה מטה אפרים סי' תקפה סק"ט. וראה שיעורי הלכה למעשה (להרב שלום דובער לוין שי', קה"ת תשע"ד) ח"א סי' עא. ועיג"כ פסקי תשובות סי' תקפה הע' 14 ובאותו ז' והע' 51.

403. שו"ע אדה"ז סי' תקפה ס"ה.

404. אמנם דין זה הוא לכתחילה, כמבואר בשו"ע אדה"ז סי' רעג ס"ו, שבדיעבד אכן מוציא גם את מי שיוודע לברך בעצמו. וכן משמעות דבריו גם בנדו"ד - בס"י תקפה ס"ח (ראה דברי שלום לס' תקפה סי' ה' הע' כג).

404. שו"ע אדה"ז סי' ריג ס"ו.

405. לפי שו"ע אדה"ז סי' תקפה שם. וראה נתיבים בשדה השליחות שם הע' 1.

406. שכן נחשב מחויב בדבר מצד דין "ערכות" - לפי שו"ע אדה"ז סי' קצט סכ"ג.

407. ראה שו"ע אדה"ז סי' תפד ס"ד: "ואם הם אין יודעים לברך ברכת המזון, יקרא הוא עמהם כל ברכת המזון מילה במילה, ואינו כמברך לבטלה, כיון שהן עונין אחריו כל מילה ומילה, והרי הוא כמקרא את הקטן ומלמדו ברכת המזון אחר אכילתו". וראה נתיבים בשדה השליחות שם הע' 3. שיעורי הלכה למעשה סי' עא אות ג.

שהשימוש בהם מותר בשבת ויום-טוב),
באם מדובר במכשיר שמיעה מיכני וללא כח
אלקטרוני - חייב הוא בשופר ויכול לברך
עליו וכן להוציא אחרים ידי חובתם.

אמנם באם מדובר במכשיר שמיעה חשמלי
- אינו יוצא ידי חובת מצות שופר אם שומע
את קול השופר באמצעות המכשיר, אלא
צריך להסיר מעליו את המכשיר ולשמוע את
קול השופר באופן ישיר, ואם ללא המכשיר
אינו יכול לשמוע את התקיעות כלל - אין
לברך על תקיעות אלו, ומוטב לצרפו יחד
עם אנשים אחרים ולתקוע בברכה עבורם,
ולכוון להוציא גם כן⁴¹⁴.

הפסק נשימה

כ. יש להיזהר לעשות הפסק נשימה בין כל
תקיעה ותקיעה⁴¹⁵, מלבד ב'שברים-תרועה'
שבסדר תשר"ת שיש לתקוע אותן בנשימה
אחת⁴¹⁶. ואם תקע אותן בשתי נשימות -
חוזר לתחילת הבכא, אך בשעת הדחק, אם
לא חזר ותקע שנית - יצא ידי חובתו⁴¹⁷.

אורך התקיעות

כא. מאחר שהשומעים צריכים להקשיב לתקיעות
מתחילתן ועד סופן, וכן כדי שלא ייחלש
התוקע ויוכל לזכות כמה שיותר יהודים, אין
טעם להאריך בתקיעות יותר מהמחויב ע"פ
דין (להאריך בטרומיטין או באורך התקיעות
וכיו"ב) אך מאידך יש להיזהר לתקוע כפי
המחויב בהלכה⁴¹⁸, וכפי שנתבאר בהרחבה
לעיל פט"ז.

מספר התקיעות

כב. מן הדין יש לתקוע שלושים תקיעות, וגם
במסגרת 'מבצע שופר' אין להקל בזה

414. ראה לקוטי שיחות חכ"א ע' 497 שמחלק בין מכשיר חשמלי
למכשיר מכני, שהשומע דרך מכשיר מכני שיוצא י"ח, דאכן שומע
קול שופר. וראה גם פסקי תשובות ס' תקפט אות ג. נתיבים בשדה
השליחות שם ס"ח ובבירורי הלכה ס' יג. וש"נ.

415. שו"ע אדה"ז ס' תקצ ס"ט. וראה לעיל פט"ז ס"ח ואילך פרטי
הדינים בזה.

416. ואף שבתקיעות שבביהכ"ס עושים פעמים כך ופעמים כך,
כדי לצאת גם דעת החולקים בזה (כמבואר בשו"ע אדה"ז שם), ולכן
בתקיעות דמעומד עושים הפסק גם בין 'שברים-תרועה' שבתשר"ת
- במבצעים, שתוקעים רק סדר תשר"ת אחד יש לתקוע רק בנשימה
אחת, וכפי הדעה העיקרית להלכה.

417. כמבואר בשו"ע אדה"ז שם, שהמנהג במדינותינו היה לתקוע
תקיעות אלו עם הפסק נשימה. וראה גם להלן לענין התקיעות
במבצע שופר.

418. ראה שו"ע אדה"ז ס' תקצ ס"ד-ז.

יג. אם התוקע תוקע לרבים, וביניהם יש מי
שאינם יודעים לברך ויש גם כאלו שיודעים
לברך - אחד מאלו שיודעים לברך יברך
ויוציא את כולם ידי חובה ולא התוקע⁴⁰⁸
(וראה להלן אודות נשים וילדים).

נשים וילדים

יד. נשים < אף שמעיקר הדין נשים פטורות
ממצות שופר (ככל מצות עשה שהזמן
גרמא), מכל מקום התיירו לתקוע עבורן
בשופר, ואף יכולות לברך על כך⁴⁰⁹.

טו. הנשים יכולות לברך הן את ברכת "לשמוע
קול שופר" והן את ברכת "שהחיינו". עם
זאת, גבר שכבר יצא ידי חובתו ותוקע עבור
הנשים בלבד, אינו יכול לברך עבורן, אפילו
אם הן אינן יודעות לברך⁴¹⁰.

טז. אם יש מספר נשים הרוצות לשמוע, יכולה
אשה אחת לברך עבור כולן, ובפרט אם יש
מהן שאינן יודעות לברך⁴¹¹.

יז. מספר התקיעות המחויב עבור הנשים זהה
לזה של הגברים, כלומר, יש לתקוע עבורן
שלושים קולות⁴¹².

יח. ילדים < מותר לתקוע גם עבור ילדים שהגיעו
לגיל חינוך, והם יכולים לברך בעצמם את
הברכות. אולם גם התוקע יכול לברך עבורם
אף כאשר הם יודעים לברך בעצמם, מדין
חינוך⁴¹³.

מכשיר שמיעה

יט. אדם הנעזר במכשיר שמיעה (כאלו

408. ראה שיעורי הלכה למעשה שם סוף אות א, לפי המבואר בשו"ע
אדה"ז ס' קכד ס"א גבי חזרת הש"ץ לציבור שיש בו בקיאות ואינם
בקיאות, שלמרות זאת הש"ץ מוציא רק את מי שאינו בקי.

והוא דלא כמ"ש בנתיבים בשדה השליחות שם ס"ב ובהע' 2, לפי
המנהג המובא בתרומת הדשן ס' קמ (להבנת כמה אחרונים) ועוד,
שמברך התוקע ומוציא את הבקי יחד עם מי שאינו בקי (וראה בס'
הנ"ל שם הע' 1), שכן מנהג זה לא הובא בשו"ע אדה"ז, ואדרבה פסק
כמג"א בס' תקפה שאינו מברך להוציא את הבקי.

409. ראה שו"ע אדה"ז ס' תקפט ס"ב.

410. ראה שו"ע אדה"ז שם.

ולענין אם יכול לאיית עבורן את המילים והן יחזרו אחריו - ראה
במצוין לעיל הע' 407.

411. ראה פסקי תשובות ס' תקפה הע' 47. נתיבים בשדה השליחות
שם ס' י"ז וש"נ.

412. נתיבים בשדה השליחות שם הע' 9.

413. ראה שיעורי הלכה למעשה שם אות ב לפי שו"ע אדה"ז ס' יח
קצ ס"ד (לענין ברכות הטעונות כוס), ס' רטט ס"ג (לענין קידוש),
ס' רצו ס"ו (לענין הברלה) וס' קסו ס"כ"ג (לענין ברכת הנהנין),
ודלא כמ"ש בנתיבים בשדה השליחות שם ס"ה ובהע' 5, שיכול לברך
עבורם רק אם אינם יודעים לברך.

המציעים במקרה זה - לעשות הפסק נשימה בין ה'שברים' לתרועה, ולעשות תנאי, שכל קולות ה'שברים' וה'תרועה' המיותרים יהיו כמתעסק בעלמא ולא כדי לצאת ידי חובה וממילא לא יהיו הפסק, שאם ה'שברים' הוא עיקר - הרי ה'תרועה' היתה כמתעסק בלבד, ואם ה'תרועה' עיקר - הרי ה'שברים' היו כמתעסק בלבד⁴²².

ב) לתקוע עשרה קולות בלבד של תשר"ת תש"ת תר"ת⁴²³.

ג) יכול גם לתקוע רק תש"ת ג' פעמים או תר"ת ג' פעמים⁴²⁴.

כד. אם השומע ממרה וכדו' ואינו מוכן בשום אופן לשמוע מספר התקיעות המחויבות (שלושים קולות) אלא לשמוע רק מספר תקיעות בלבד ובלאו-הכי לא ישמע כלל - גם זה ניתן להחשיב לאונס, ולתקוע בפניו בא' משלושת האופנים הנ"ל.

כה. יודגש כי יש לתקוע רק תקיעות כאלו שניתן לצאת בהם ידי חובת מצות שופר, אבל מספר תקיעות שאין השומע יוצא בהם ידי חובתו - אין לתקוע אפילו ללא ברכה, שכן אסור לתקוע לחינם ביום-טוב⁴²⁵.

מסיבה זו, אין לתקוע תקיעות לתזכורת או כדי לגרום לאנשים לצאת מבתיים לשמוע קול שופר, כיון שלא מדובר בתקיעות של מצוה.

לכתחילה ויש לתקוע כסדר: תשר"ת ג' פעמים, תש"ת ג' פעמים ותר"ת ג' פעמים, ורק באופן זה יכול הוא לברך על התקיעה⁴¹⁹.

ואין צורך שבעל תוקע אחד יתקע את כל ה'קולות, אלא אפשר לחלק את התקיעות בין כמה בעלי תקיעה, וכשאחד מהם מתעייף, ימשיך חברו מהמקום בו הוא הפסיק⁴²⁰.

כג. בשעת הדחק, כאשר נחלש התוקע ואינו יכול לתקוע שלושים קולות (ואין מי שיעזור לו), נאמר כמה דעות ואפשרויות במספר התקיעות המינימלי, אך מאחר שפטרונות אלו מבוססות רק על דעות מסוימות בפוסקים ויש חולקים בזה, לכן יובהר שבמקרה כזה יתקע ללא ברכה:

א) לתקוע תשר"ת ג' פעמים⁴²¹, ויש

419. וביאור הדברים בקצרה: הסיבה שתוקעים ל' קולות של תשר"ת ג' פעמים, תש"ת ג' פעמים ותר"ת ג' פעמים היא משום שהחייב מן התורה הוא לתקוע תרועה עם תקיעה לפניו ולאחריה, ולפי שאין אנו יודעים מה היא התרועה, תקנו חכמים לעשות התרועה בכמה אופנים שונים כדי לצאת ידי כל הספיקות (ראה בהרחבה שו"ע אדה"ז סי' תקצ ס"א-ב). ונראה מדברי אדה"ז, שלאחר תקנת חכמים זו הרי כן הוא קיום מצות התורה, ואין לפחות מכך מדינא (כן משמעות לשון אדה"ז בסי' תקצב ס"ג ובעיקר ב) ס"ז, סי' תקצו ס"א, ועוד. ו"ל דכך היא שיטת הרמב"ם הל' שופר פ"ג ה"ב-ג בזה, דלא כרב האי גאון המובא ברא"ש ראש-השנה פ"ד ס"י, ובשו"ע אדה"ז סי' תקצב ס"ד בשם "יש נוהגין". וכ"כ המשנ"ב ועוד.

420. כמבואר בשו"ע אדה"ז סי' תקפה ס"ח.

421. שכן כתב בשו"ע אדה"ז סי' תקצג ס"ג (מהר"ן ראש-השנה יא, ב בדפי הרי"ף ד"ה ודאמינין. טוש"ע סי' תקצג ס"ב ומג"א שם סק"ג) דמי שאינו יודע כיצד לעשות התרועה, שיתקע מה שהוא יודע ויעשה י' קולות, "דשמא מה שהוא יודע זו היא תרועה האמורה בתורה ונמצא מקיים המצוה כמאמרה", היינו שהגם שמתקנת חכמים מחויב הוא מצד הספק לתקוע ל' קולות, אבל מ"מ כל שיכול לתקוע באחד מאופני התרועה האמורה בתורה, מחוייב לעשות כן שמה אכן זו היא התרועה, ונמצא שקיים את מצות התורה. ובפרט כשתוקע תשר"ת, שאז תוקע למעשה את כל סוגי התרועות (ראה שו"ע אדה"ז סי' תקצב ס"ג).

ומזה למד במטה אפרים על אתר סק"ג דמי שהוא חלוש וכו' "יתקע תשר"ת לבד בלא ברכה", והיינו ג' פעמים תשר"ת (ראה מועדי קודש הל' ראש-השנה פ"ח הע' 11. שו"ת השלוחים ע' רנב במוסגר). ואכמ"ל בשיטת המטה אפרים בזה.

422. כן דעת הגה"ח הרב חיים שלום דייטש שליט"א והגה"ח הרב יקותיאל פרקש שליט"א ועוד. וראה גם נתיבים בשדה השליחות ח"ב פ"ט ס"ד ובהע' 4. שו"ת השלוחים סי' מז.

423. ראה מטה אפרים סי' תקפו סק"ג. סי' תרא סק"ג. מועדי קודש שם. לוח יומי הלכה למעשה, ראש השנה תשפ"א, ע' לט. וש"ג. וראה שו"ת השלוחים שם.

424. לפי המבואר בסי' תקצג שם. וראה נתיבים בשדה השליחות ושו"ת השלוחים שם.

425. ראה שו"ע אדה"ז סי' תקצו ס"ב.

עשרת־ימי־תשובה

א. שבת (ת)שובה¹

תשובה והחלטות טובות

- א. "בשבת שובה מתקן ומעלה את כל שבתות השנה, כי התשובה דשבת תשובה היא נעלית גם מהתשובה דכל שבתות השנה".²
- ב. בשבת שובה יש להחליט החלטות טובות: להוסיף בכל ענייני העבודה בתורה, עבודה וגמילות־חסדים (כולל גם צדקה בשבת – על־ידי הכנסת אורחים בסברי־פנים־יפות וכיו"ב).³
- ג. התשובה של שבת זו היא "א שבת־דיקע תשובה" (תשובה של שבת)⁴, ועניינה לא רק תשובה על חטאים אלא אף על עניינים המותרים.⁵

תפלת ערבית

- ד. בשנה זו, שחל מוצאי ראש־השנה בשבת, מתחילים קבלת שבת ב"מזמור לדוד".⁶
- ה. ב"בבואי בשלום" אומרים "גם ברינה ובצהלה".⁷
- ו. בתפילת העמידה יש להזכיר את כל

ההוספות השייכות לעשרת־ימי־תשובה, כדלהלן: את ברכת "הא־ל־הקדוש" מסיימים ב"המלך הקדוש". בברכת "מלך אוהב צדקה ומשפט" [בחול] חותמים "המלך המשפט".⁸ כן מוסיפים לפי תקנת הגאונים: בברכת אבות – "זכרנו לחיים" וכו', בברכת מחיה המתים – "מי כמוך" וכו', בברכת מודים – "וכתוב" וכו', בברכת שים שלום – "ובספר חיים" וכו'. כן באמירת "עושה שלום" בתפילות ובקדישים, משנים ל"עושה השלום".⁸

דין השוכח והטועה – ראה לעיל במדריך לראש השנה פ"ו.

- ז. בברכת מעין־שבע, אומר השליח־ציבור "המלך הקדוש (שאין כמוהו)".⁹
- ח. באם שכח ואמר "הא־ל־הקדוש", אם לא אמר "השם" בסיום הברכה – חוזר ואומר "המלך הקדוש" וממשיך על הסדר, ואם כבר אמר "השם" בסיום הברכה – אינו חוזר.¹⁰

סעודת שבת

- ט. בשבת זו אין צורך לטבול פרוסת "המוציא" בדבש, אך יש אומרים שגם בשבתות שבין ראש השנה להושענא רבה יש לטבול את פרוסת "המוציא" בדבש.¹¹
- י. מצוה מן המובחר להניח את פת העירוב כלחם־משנה בכל סעודות השבת ולבוצעו בסעודה האחרונה.¹²

תפילת שחרית

יא. מתפללים שחרית כרגיל, ככלל שבת, ומוסיפים "שיר המעלות ממעמקים" אחרי

1. נוהגים לקרוא לשבת זו "שבת שובה" או "שבת תשובה" (ובשו"ע אדה"ו יש גם שינויי לשונות בזה ממקום למקום). בביאור החילוק בין שמות אלו ועניינם – ראה לקוטי שיחות ח"ד ע' 144. שיחות כ"ק אדמו"ר: שבת תשובה תשל"ה (שיחות קודש תשל"ה ח"א ע' 7). שבת תשובה תש"מ (שיחות קודש תש"מ ח"א ע' 64). שבת תשובה תשד"מ (תורת מנחם תש"מ ח"א ע' 33). שבת תשובה תשמ"ו (תורת מנחם תשמ"ו ח"א ע' 56).

2. תורת מנחם – סה"מ מלוקט תשרי ע' קד.

3. תורת מנחם תשמ"ח ח"ד ע' 376. תנש"ח ח"א ע' 24. ספר השיחות תשמ"ט ח"א ע' 222.

4. מענה כ"ק אדמו"ר הצמח צדק המובא בספר השיחות תש"ד ע' 8. וראה מאמר כ"ק אדמו"ר ד"ה שובה ישראל תש"מ (תורת מנחם – ספר המאמרים מלוקט, תשרי־חשוון ע' קד), שאף ששבת בכלל עניינה תשובה, התשובה דשבת שובה נעלית גם מהתשובה דכל שבתות השנה, ובשיחת ש"פ האיזנו תשל" (תורת מנחם ח"א ע' 68), שהתשובה של שבת שובה נעלית יותר משל שאר עשרת־ימי־התשובה.

5. שיחת כ"ק אדמו"ר יום ב' וראש־השנה תשל"ד (שיחות קודש תשל"ד ח"א ע' 4) שענין ביטוי זה הוא שהתשובה בשבת היא גם קלה יותר.

6. שיחת כ"ק אדמו"ר שבת תשובה תשכ"א (תורת מנחם ח"ט ע' 16).

7. שם, שזהו בהתאם לפתגם זקני חסידי כ"ק אדמו"ר הזקן "מה שאסור אסור, ומה שמתור – לא צריך".

8. כמנהגנו כשחל יום־טוב בערב שבת – היום יום ג' תשרי. ספר המנהגים ע' 26. קצות השולחן סי' עז בבדי השולחן סק"ג, ודלא כשער הכולל פ"א סי'.

7. שו"ע אדה"ו סי' תקפב ס"א.

8. שם ס"ו.

9. שו"ע אדה"ו סי' תקפב ס"ד. סידור אדה"ו.

10. כיון שנחלקו בזה הפוסקים אם צריך לחזור לראש, ולכן לכתחילה חוזר ובדיעבד ספק ברכות להקל – ראה בנתיבות התפילה פ"כ סי"א ובהע' 18. וש"י.

11. מאמרי אדה"ו הקצרים ע' תנד לגבי טבילת "המוציא" בדבש בעשרת־ימי־תשובה. לקוטי שיחות ח"ד ע' 372 הע' 27. אבל בספר המנהגים ע' 67 כתב כ"ק אדמו"ר בנוגע לטבילת המוציא בדבש בחול-המועד (ושבת חול-המועד) "מהיכי תיחא", ומשמע שם שגם בשבת אינו ברור שצריך לטבול בדבש. ובשבח המועדים ע' 79 הע' 6 כתב שיש לנהוג כפי המשמעות בלקוטי שיחות שם ולטבול בדבש גם בשבתות, אבל בבירורי מנהגים – מועדים ע' 126 כתב לדחות דבריו והסיק שמעיקר המנהג אין צריך לטבול אף בשבת, אך הנוהגים כך יש להם על מי לסמוך. ע"ש.

12. שו"ע אדה"ו שם סכ"ה. וראה גם לקוטי שיחות חט"ו ע' 183 ואל"ך. לוח יומי הלכה למעשה, תשרי תשע"ח, ע' כב.

התועדות מוצאי ראש־השנה

כא. ביום השני של ראש־השנה לפנות ערב הנהיג כ"ק אדמו"ר שנוטלים ידיים לסעודה והתועדות²⁰.

כב. בשנה זו, שיום ב' דראש־השנה חל בערב שבת, עורכים את התועדות של מוצאי ראש־השנה בשבת לאחר תפילת מנחה²¹.

כג. בהתועדות זו נהוג לנגן את ניגוניהם של רבותינו נשיאינו, ולפני כל ניגון מזכירים את האדמו"ר שחיבר אותן²².

כד. בקביעות זו, שהתועדות נערכת בשבת בהמשך לראש־השנה, ניגנו אצל כ"ק אדמו"ר כניגון של אדמו"ר הזקן את הניגון "בני היכלא", השייך לזמן זה דרעווא דרעוין.

כה. אם נמשכה התועדות לאחר צאת השבת אומרים בברכת המזון "רצה"²³.

מוצאי־שבת

כו. תפילת ערבית < בתפילת ערבית אומרים "אתה חוננתנו", וכן מוסיפים כל ההוספות השייכות לעשרת ימי תשובה, ובתפילה זו יש לזכור לומר "המלך המשפט" במקום "מלך אוהב צדקה ומשפט"²⁴.

כז. דיני השוכח והטועה בהוספות אלו - ראה לעיל במדריך לראש־השנה פ"ו.

כח. טעה ואמר "מלך אוהב צדקה ומשפט",

"ישתבח" קודם הקדיש, וכן מוסיפים בתפילת העמידה את כל ההוספות השייכות לעשרת ימי תשובה.

יב. אין אומרים "אבינו מלכנו" בשבת.

קריאת־התורה

יג. "כל ענייני שבת שובה שייכים לכל אחד ואחת מישראל, האנשים והנשים והטף, כמנהג ישראל, שכולם באים לבית־הכנסת ושומעים קריאת־התורה וכו"¹³.

יד. בהוצאת ספר־תורה אין מוסיפים כלום על הנאמר בכל השנה¹⁴.

טו. מפטירים בהפטרות שבת שובה: "שובה ישראל" עד "ופושעים יכשלו בם", "מי א-ל-כמוך" עד "מימי קדם" (הושע יד, ב-י. מיכה ז, יח-כ)¹⁵.

טז. אומרים "אב הרחמים".

תפילות מוסף ומנחה

יז. מתפללים תפילות מוסף ומנחה כרגיל בכל שבת עם ההוספות לעשרת ימי תשובה.

יח. בתפילת העמידה במוסף ובמנחה אומרים "מי כמוך אב הרחמים" וכו' (ולא "אב הרחמן")¹⁶.

התועדות שבת שובה

יט. בהתועדות של שבת שובה שעורכים לאחר תפילת מוסף מובן שיש לדבר אודות עניינים של תשובה¹⁷.

דרשת שבת שובה

כ. נוהגים שהרב דורש בענייני תשובה ובהלכות (יום־הכיפורים ו) חג־הסוכות¹⁸, "לדרוש ולהורות להם דרכי ה' וללמד להם את המעשה אשר יעשון"¹⁹.

20. ספר המנהגים ע' 57. הנהגה זו של התועדות בראש־השנה, הונהגה על ידי כ"ק אדמו"ר בראש־השנה תשי"ב (ראה תורת מנחם ח"ד ע' 8). בראש־השנה של שנת תשי"ג הוסיף את ההוראה שכל אחד מהציבור יאמר "לחיים" (ראה תורת מנחם ח"ז ע' 13).

21. להעיר, שברוב השנים שהיתה קביעות כזו, נהג כ"ק אדמו"ר להתועד גם בערב שבת, אך בשנת תנש"א, שהיתה גם היא בקביעות כזו התועד כ"ק אדמו"ר רק בשבת בזמן רעוא דרעוין (וראה תורת מנחם תנש"א ח"א ע' 128 הע' 163).

22. הניגונים שהיו מנגנים אצל כ"ק אדמו"ר: ניגון 'ג' תנועות' להבעש"ט, הרב המגיד ממעזריטש וכ"ק אדמו"ר הזקן, "א-לי אתה" או ניגון לראש־השנה לכ"ק אדמו"ר הזקן (וכשהתועדו בשבת בהמשך לראש־השנה - ניגנו במקום זה ניגון "בני היכלא" לכ"ק אדמו"ר הזקן). ניגון הקאפעליע' לכ"ק אדמו"ר האמצעי, ניגון "מין ה'" לכ"ק אדמו"ר הצמח צדק, ניגון "לכתחילה איבער" לכ"ק אדמו"ר מהר"ש, ניגון הכנה לכ"ק אדמו"ר הרשב"י, ניגון "הבינוני" לכ"ק אדמו"ר הרי"צ וניגון "אתה בחרתנו" או "שאמיל" לכ"ק אדמו"ר.

ובשיחת ש"פ האוינו תנש"א (תורת מנחם תנש"א ח"א ע' 20) אמר כ"ק אדמו"ר שכאשר מזכירים את שמותיהם של רבותינו נשיאינו, אין מזכירים אותם בשמותם הפרטיים אלא בשמם כנשיא - "הבעל-שם טוב", "הרב המגיד" וכו', אך בשעת מעשה יש לחשוב על שמם הפרטי והפירוש בהשמות, ושם בשיחה ביאר בהרחבה הענין של כל שם.

23. שו"ע אדה"ו סי' קפח סי"ו.

24. שו"ע אדה"ו סי' תקפא סי"ב.

13. ספר השיחות תשמ"ט ח"א ע' 5. וראה גם הע' 25 שם.

14. ודלא כמנהג העולם בזה - ראה אוצר מנהגי חב"ד אלול־תשרי ע' קס.

אבל בשבת ו' תשרי תשנ"ב אמר כ"ק אדמו"ר "אחד אלוקיני... קדוש ונורא שמו", כבימים נוראים. וראה מה שזנו בזה בהלכות ומנהגי חב"ד ע' 38 הע' 195. סידור רבינו הזקן עם ציונים מקורות והערות על אתר הע' 65.

15. ספר המנהגים ע' 58.

16. שער הכולל פ"ט ס"ו.

17. שיחת כ"ק אדמו"ר מוצאי שבת שובה ו' תשרי תשל"ט (שיחות קודש תשל"ט ח"א ע' 15).

18. שו"ע אדה"ו סי' תכט ס"ב ("בהלכות החג"). וראה בהרחבה שיחת כ"ק אדמו"ר שבת תשובה תשי"ט (תורת מנחם ח"ד ע' 25 ואילך).

לקוטי שיחות ח"ג ע' 953 ואילך.

19. לשון אדה"ו שם.

הרי שהתענית מתחילה מהרגע שנרדם. וגם אם מתעורר לפני עלות-השחר - אסור לו לאכול.

ולכן, אם הולך לישון ורוצה לקום ולאכול קודם תחילת זמן התענית - דהיינו לפני עלות-השחר - יש לו להתנות כן קודם השינה³⁰, ולכתחילה צריך להתנות זאת בפיו בפירוש. אם שכח להתנות וקם משנתו - אין לו לאכול ולשתות כלל קודם עלות-השחר, אך אם הוא רגיל לשתות כשקם משנתו - מותר לו לשתות קודם עלות-השחר³¹.

ד. החל מחצי שעה קודם עלות-השחר אין להתחיל סעודת קבע, אפילו סעודה קטנה, אבל טעימה (היינו מזונות עד כביצה, ואכילת פירות וירקות ושתייה [לא חריפה] אפילו הרבה) - מותרת³².

איסורי התענית

ה. אין לטעום מאכל אפילו בכמות קטנה ביותר, גם אם יטעם ויפלוט מיד³³.

ו. כמו כן אין ללעוס מסטיק וכיו"ב בתענית, שכן יש בו מתיקות והנאה והוא בכלל אכילה ושתייה האסורות בתענית³⁴.

ז. אין שוטפים את הפה ביום התענית³⁵. אכן מי שיש לו צער גדול בדבר וכיו"ב, יש מקום להקל לשתוף פיו ואף לצחצח שיניים, אך יזהר ביותר לכופף ראשו ופיו למטה כדי שלא יבלע את המים³⁶.

אם נזכר תוך כדי דיבור וחזר ואמר "המלך המשפט" - יצא, ואם נזכר לאחר כדי דיבור או שהתחיל את הברכה שלאחריה - אינו חוזר, אבל טוב שיחזור ויתפלל בתורת נדבה, ואין צריך לחדש בה דבר, כיון שחוזר מחמת הספק²⁵.

כט. בשנה זו, שחל יום-הכיפורים בשבת, אומרים "ויהי נועם" ו"ואתה קדוש" כתפלת ערבית דמוצאי שבת²⁶.

ל. הבדלה < הבדלה במוצאי שבת - כרגיל בכל מוצאי שבת עם נר ובשמים ולאחריה אומרים "ויתן לך".

לא. מלוח מלכה < "יסדר שולחנו בפריסת מפה במוצאי שבת כדי ללוות את השבת ויאכל עכ"פ כזית פת. ואע"פ שבשאר ימים אינו מסדר שולחנו רק מקיים סעודת מוצאי שבת במיני תרגימא או פירות, מכל מקום, בימים אלו יש להדר בכל מצוה ומצוה ביתר שאת"²⁷.

ב. צום גדליה (נדחה) - דיני תענית ציבור -

התענית

א. חובה להתענות בג' בתשרי, וצום זה נקרא "צום גדליה", שנהרג בו גדליה בן אחיקם²⁸. ובשנה זו, שג' בתשרי חל בשבת, הצום נדחה ליום ראשון, ד' בתשרי.

אכילה קודם עלות-השחר

ב. זמן התענית הוא מעלות-השחר עד צאת-הכוכבים²⁹.

ג. אם הלך לישון מתוך כוונה לישון עד הבוקר,

25. ש"ע אדה"ז שם.

26. לוח כולל חב"ד. וראה אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קע.

27. מטה אפרים סי' תרב סקמ"ז.

28. ש"ע סי' תקמט ס"א. ש"ע אדה"ז סי' תרב ס"א. וראה ספר השיחות תנש"א ח"א ע' 17 ואילך.

29. ראה ש"ע סי' תקסב ס"א וסי' תקסד ס"א. [ולהעיר מר"ד משיחת ליל י' טבת תשנ"ב "כהזירות ההתחיל להתענות עוד קודם עלות-השחר" (שיחות קודש תשנ"ב ח"ב ע' 494). ויש שדייקו מכך שהכוונה לזמן המבואר באגרת התשובה פ"ג גבי תענית תשובה, שם כתב אדה"ז: "וגם יכול לאכול מעט כג' שעות לפני נץ-החמה, ואף-על-פי-כן נחשב לתענית אם התנה כן". וכ"כ בספר המנהגים ע' 45 אודות "תענית תשובה בימות החורף". ובשוה"ג שם "הוספת המלקט" כתב: "וצ"ע אם בכל תענית דינו כן" (ואכהמ"ל בזה).

אך גם אם זו הכוונה - משמעות הדברים שאין זו הכרעה ברורה, שאכן צריכים להתענות בזמן שלפני עלות-השחר. וראה גם בהמשך

השיחה שם: ". . . אלא שהקב"ה 'שחרר' את בני-ישראל מה'תענית' במשך הלילה עד עלות-השחר" וכו'.

וראה גם שיחת עשרה בטבת תשנ"ב (תורת מנחם תשנ"ב ח"ב ע' 81 הע' 45): "שבעשרה בטבת עצמו מודגש עוד יותר ענין זה בליל עשרה בטבת - שכבר התחיל יום העשירי בטבת, שמתחיל מבערב (ויהי ערב ויהי בוקר), ואע"פ לא התחיל הצום דעשירי בטבת עד עלות-השחר", ובשוה"ג מצוין לש"ע שם].

30. ש"ע סי' תקסד שם.

31. ראה המובא בפסקי תשובות סי' תקסד אות ב ובהערות שם. וש"נ.

32. והיינו מצד איסור אכילה קודם התפילה, וכפי שהאריך בזה בשו"ת בצל החכמה ח"ו סי' נב (וכ"כ עוד אחרונים) [נראה לוח יומי הלכה למעשה (בד"צ קראון-הייטס), בין-המצרים תשפ"ג, ע' כב ובהע' 75. וראה גם קובץ הערות וביאורים גל' א'מו ע' 2-81. והוא דלא כמ"ש בהתקשרות גל' קא שם, שלא נאמרה הגבלה זו אלא בתענית של תשובה ולא בשאר תעניות].

33. ש"ע ורמ"א סי' תקסז ס"א. מלבד כאשר מבשל לצורך סעודת תשובה שתקיים בלילה, שאז הקילו בתענית-ציבור (פרט לתשעה-באב ויום-הכיפורים) לטעום ולפלוט מיד - משנ"ב שם סק"ו.

34. ראה שו"ת רבבות אפרים ח"ו סי' פ אות ב. חזו"ע ארבע תעניות ע' כט-ל. וש"נ.

35. ראה משנ"ב סי' תקסז סק"ג. היום יום כ"ב מנחם אב.

36. משנ"ב שם סק"א. וראה שו"ת מנחת יצחק ח"ד סי' קט. חזו"ע

לזקוקים לכך⁴⁶, אך יש לפנות לרב מורה-הוראה.

יב. מעוברות ומניקות פטורות מן התענית, ואינן צריכות להחמיר על עצמן ולהתענות, בפרט אם מרגישות חולשה⁴⁷.

יג. למעשה, גם אשה המניקה באופן חלקי בלבד והתינוק ניזון גם מתחליפי חלב - פטורה מן הצום⁴⁸, ובזמננו יש להקל אף לאשה שאינה מניקה בפועל כל כ"ד חודש מהלידה, בפרט אם מרגישה חולשה⁴⁹.

יד. יולדת ומפלת בתוך שלושים יום - פטורות מן התענית⁵⁰.

טו. חולה שאין בו סכנה - פטור מן התענית ואין לו להחמיר על עצמו⁵¹, ובכל ספק יש להתייעץ עם רב מורה-הוראה.

טז. חתן וכלה בתוך שבעת ימי המשתה מתענים ככל אדם, ככלל תענית ציבור⁵².

יז. בעלי הבית (הסנדק, המוהל והורי התינוק) מתענים ככל אדם⁵³, את היין נותנים לשתות לקטן⁵⁴ שהגיע לחינוך⁵⁵ שיטעם מעט מן

ח. שכח ואכל או שתה בתענית - עליו להמשיך ולהשלים את התענית, ואין הבדל בכמות האכילה והשתייה.

אכן, אם אכל או שתה יותר מכשיעור (היינו שאכל שיעור ככותבת³⁷ 38 סמ"ק³⁸) בכדי אכילת פרס (בתוך 6-7 דקות³⁹), או שתה שיעור מלוא לוגמיו (40 סמ"ק⁴⁰)⁴¹ - אינו אומר "עננו" בתפילתו ואינו עולה לתורה או נושא כפיו וכן אינו מתפלל לפני העמוד⁴².

אבל אם אכל פחות מכשיעור - אומר "עננו" בתפילתו וכן עולה לתורה ונושא כפיו ומתפלל לפני העמוד⁴³.

ט. שכח ובירך על מאכל או משקה ונזכר שזה תענית - לא יאכל וישתה אלא יאמר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"⁴⁴.

החייבים והפטורים מן התענית

הבהרה חשובה: הבא להלן כולל את פרטי הדינים באופן כללי. בנוגע למעשה חובה להתייעץ עם רב מורה-הוראה בכל מקרה לגופו.

י. הכל חייבים להתענות בין איש ובין אשה משהגיעו לגיל מצוות⁴⁵,

יא. בשנה זו, שהתענית נדחית, מקילים בה יותר

שם ע' כז-ח. וש"נ.

37. וכדעת שו"ת צמח צדק שער המילואים ח"א סי' ח-י [ובמהדורה החדשה: סי' צב-ג] לענין תשעה-באב. ספר המנהגים ע' 45 ובשו"ג. וש"נ. - שכן הוא שיעור העינוי בכל ארבע התעניות, כביום הכיפורים (ראה שו"ע אדה"ו סי' תריח סי"א).

38. שיעור ככותבת כתב בשו"ע אדה"ו שם שהוא שני שלישי ביצה. וראה בזה שיעורי תורה להגרא"ח נאה סי' ג ס"ו ואילך שיעור ככותבת לענין יום-הכיפורים שאיסורו ככרת, אבל בדברנו יש להקל, ולפ"ו אם שיעור ביצה לדעתו הוא 57.6 סמ"ק, אזי שיעור כותבת, שהוא שני שלישי ביצה, הוא 38.4 סמ"ק. וראה גם פסקי תשובות סי' תקסח ע"ב 2.

39. ראה ספר המנהגים שם. שיעורי הלכה למעשה ח"א ע' תכו. ואכ"מ.

40. דשיעור 'כמלוא לוגמיו' היינו כמות השתייה שאדם מסוגל למלא בצד אחד של פיו. ולמעשה מדובר בכ-40 סמ"ק (מ"ל). שיעור זה של 40 סמ"ק (מ"ל) הוא באיש או אישה ממוצעים, אך מי שמבנה גופם קטן (צעירים וכיו"ב), שפיהם קטן יותר, צריכים לשער לפי הכמות הנכנסת לפיהם, ולכן אצלם שיעור כמלוא לוגמיו הוא כ-35 סמ"ק (מ"ל) - ראה שו"ע אדה"ו סי' תריח סי"ב.

41. משנ"ב סי' תקסח סק"ה. וראה שו"ת דברי נחמיה ס"ס מא. וע"ע בהמצוין בפסקי תשובות סי' תקסח אות א ובהע' 5.

42. שו"ע סי' תקסח ס"א. ביאור הלכה סי' תקסח ד"ה בין יחיד (אבל ראה משנ"ב סי' תקסח סק"ג. וראה בהמצוין בפסקי תשובות סי' תקסח אות א). וראה עוד בזה להלן בפנים פ"ג ס"ו ובהמצוין שם.

43. שו"ת מהר"ם שיק סי' רצ. שו"ת מרחשת ח"א סי' יד סק"ד. נשמת אברהם סי' תקסח סק"ב בשם הגרש"ז אויערבך ע"ה.

44. ראה שערי תשובה סי' תקסח סק"א. וראה בהרחבה פסקי תשובות שם אות ב ובהערות שם. וש"נ.

45. שו"ע סי' תקס"א.

46. ראה מטה אפרים סי' תרב סק"ג ד.

47. רמ"א שם. ושם כתב: "שמצטערות הרבה", וראה גם בשו"ע אדה"ו שם, שהיהייתר הוא רק "כשיש לה צער מן התענית". אכן כתבו הפוסקים האחרונים שבדורותינו כל המעוברות והמניקות נכללות בהגדרה זו ואינן צריכות להתענות, ובפרט אם מרגישות חולשה או שידועות שיבואו לידי חולשה וצער גדול עקב התענית - ראה בהמובא בפסקי תשובות סי' תקנ אות א ובהערות שם. וש"נ. וראה בהערות הבאות.

48. ראה פסקי תשובות שם ע' 7. וראה בהערה הקודמת.

49. ואף שניתן לדייק מדברי אדה"ו בסי' תע סוס"ה, שפטר מתענית של מנהג בלבד רק "מעוברת או מניקה ויש לה צער מן התענית וכן יולדת כל שלושים יום אף שאין לה צער", ולכאורה היולדת כל שלושים יום כבר בכלל מניקה, אלא שגם אם אינה מניקה בפועל כל שלושים יום פטורה מדין יולדת. אבל המניקה פטורה כל עוד היא מניקה בפועל - מכל מקום למעשה, גם מי שאינה מניקה בפועל יש להקל בזמננו שפטורה מן הצום, שחלושות הן ובפרט אם מרגישות חולשה או שידועות שהצום יגרם להן לחולשה. וכן מורה הרב יקותיאל פרקש שליט"א.

וודאי שאם התחילה את התענית ומתקשה לצום - יש לפטורה מדין חולה שאין בו סכנה - ראה בהמצוין בפסקי תשובות סי' תקנ ע"ב 4. וראה עוד לעיל בהערות הקודמות.

50. ראה שו"ע סי' תקנ ד"ו (אודות תשעה-באב, וכ"ש בשאר תענית-ציבור). וגם לאחר שלושים יום יש להקל באם היא חלשה, מדין חולה שאין בו סכנה, כדלהלן בפנים.

51. משנ"ב שם סק"ד.

52. ריטב"א תענית לא, ב. ביה"ל סי' תקמט ד"ה חייבים. משנ"ב סי' תקנ סק"ב. וראה עוד בהמצוין בפסקי תשובות סי' תקמט אות ב ובהע' 12.

53. ראה מג"א סי' תקנ סק"א. באר היטב שם סקט"ו. משנ"ב שם סקל"ה.

54. שו"ע שם סי' יז. ואין חוששים שמא יתרגל לשתות גם כשיגדל - משום שברית בתענית-ציבור אינו דבר קבוע (מג"א שם סק"ט).

55. מג"א שם. וראה גם שו"ע אדה"ו סי' תרכא ס"ה.

יש רק שלשה מתענים⁶⁵ ובוודאי אם יש עוד שבעה שאכלו פחות מכשיעור⁶⁶.

ד. שליח ציבור ששכח לומר "עננו":

אם לא סיים ברכת "רפאנו" - יאמר "עננו" במקום שזוכר ויחזור לומר "רפאנו",

ואם כבר סיים ברכת "רפאנו" - יאמר "עננו" ב"שומע תפלה" לפני "כי אתה שומע" ויחתום "ברוך אתה ה' העונה בעת צרה ושומע תפלה",

ואם סיים ברכת "שומע תפלה" - אומרה ברכה בפני עצמה לאחר "שים שלום", קודם "יהיו לרצון"⁶⁷.

ואם שכח ולא אמר "עננו" כלל - אינו חוזר⁶⁸.

ה. מי שאינו מתענה או ששכח ואכל יותר מכשיעור - לא ימשש כשליח ציבור (כדלעיל פ"ב ס"ח)⁶⁹, אבל אם אין מישהו אחר - יכול למשש כשליח ציבור, אך יאמר "עננו" בברכת "שומע תפלה" וכן לא יאמר "ביום צום תעניתנו" אלא "ביום צום התענית הזה"⁷⁰.

ו. הדברים אמורים גם לגבי מי שהוא 'חיוב', שאם אינו מתענה אינו יכול למשש כשליח ציבור, אלא אם כן יאכל רק 'לשיעורים', שאז נחשב כמתענה ויכול למשש כשליח ציבור⁷¹.

סליחות

ז. ישנם דעות שונות בזמן אמירת הסליחות בצום גדליה, אם לאומרם קודם התפילה או בתוך סדר התפילה, אך למעשה נהוג לאומרם בתוך סדר התפילה, ככלל תענית ציבור⁷² - לאחר תחנון לפני "אבינו מלכנו"⁷³.

65. ספר המנהגים ע' 45 לפי פסקי דינים צמח צדק א"ח ס' תקסו סק"ג. שו"ת צמח צדק א"ח ס' ח (ובמהדורת תשע"ח: ס' צג).

66. ספר המנהגים שם.

67. שו"ע אדה"ו ס' קיט ס"ה.

68. דמשמע שאחר ששכח בשומע תפלה אינו צריך לחזור מדינא ורק שיכול עדיין לאומרה בכרכה בפני עצמה אחר ברכת "שים שלום", ולכן אם שכח לגמרי אינו צריך לחזור כלל - ראה א"ר ס' תקסו סק"ז. ברכי יוסף שם סק"ז. ולהעיר מלשון אדה"ו שם. ואכ"מ.

69. שו"ע ס' תקסו ס"ה ובמג"א שם סק"ז.

70. מג"א שם.

71. לפי המבואר לעיל בפנים פ"ב ס"ח.

72. בספר המנהגים ע' 52, הביא כ"ק אדמו"ר ב' אפשרויות, לאומרו בסדר התפילה ושלא בסדר התפילה. ולמעשה נהגו בבית חיינו כל השנים לאומרו בתוך סדר התפילה. וכ"כ בלוח כולל חב"ד ג' תשרי.

73. סידור אדה"ו.

הכוס⁵⁶, ועורכים את סעודת הברית במוצאי הצום⁵⁷.

יח. מי שהותר לו לאכול בצום - יכול לאכול כדרכו ואינו צריך לאכול ב'שיעורים' כמו ביום הכיפורים⁵⁸, אך יעשה זאת בצנעא ולא בפני הציבור⁵⁹, וכן לא יאכל מעדנים ומותרות אלא רק כדי צרכו ותו לא⁶⁰.

ג.

סדר התפילות ומנהגי התענית

עבודה רוחנית

א. ביום התענית יש להוסיף בתורה תפילה וצדקה⁶¹. ונוהגים להרבות בצדקה ביום התענית⁶².

כן יש להוסיף גם בצדקה רוחנית - על-ידי הפצת התורה והיהדות והפצת המעיינות⁶³.

וראה להלן ס"כ לענין "אגרא דתעניתא".

ב. ביום התענית יש לקיים את ענין התשובה במעשה בפועל - על-ידי חרטה גמורה על העבר וקבלה טובה על העתיד⁶⁴.

תפילת שחרית

ג. שליח ציבור אומר "עננו" בחזרת הש"ץ בין ברכת "גואל ישראל" ל"רפאנו" אף אם

56. ראה שו"ע אדה"ו ס' קצ ס"ד.

באם אין ילד אפשר להסתפק בהטעמה לתינוק הנימול, וכפי הדין ביום הכיפורים - ראה שו"ע אדה"ו שם.

57. מג"א ס' תקנט שם. ועוד.

58. ראה הלכות ומנהגי חב"ד ע' 278 הע' 58.

59. ראה מטה אפרים ס' תרב סכ"ב. שו"ת מנחת אלעזר ח"ג ס' ג. וראה שו"ת תשובות והנהגות ח"ב ס' רסה שאם ניכר לכל שהוא חולה או בחולה שיש בו סכנה - אין צריך להקפיד על כך.

60. משנ"ב ס' תקנ סק"ה.

61. שיחות כ"ק אדמו"ר: עשרה בטבת תשמ"א (לקוטי שיחות ח"ב ע' 531). תענית אסתר תשמ"ד (תורת מנחם תשמ"ד ח"ב ע' 1170). וראה בשיחת עשרה בטבת תשמ"ב (תורת מנחם תשמ"ב ח"ב ע' 653) ראה מפסוק למנהג זה.

62. ראה כף החיים ס' תקסו סק"ו. לקוטי שיחות חכ"ה ע' 470. שיחת כ"ק אדמו"ר ש"פ משפטים תנש"א (תורת מנחם תנש"א ח"ב ע' 280 הע' 32).

63. ראה כולל חב"ד: ראוי לזכור את ירושלים החריבה ביום צום תעניתנו, ולפקוד יושביה בצדקה לקופת רבי מאיר בעל הנס ז"ע לצדקת הישוב.

64. שיחת כ"ק אדמו"ר שבעה עשר בתמוז תשמ"ו (תורת מנחם תשמ"ו ח"ד ע' 114).

65. שיחת כ"ק אדמו"ר תענית אסתר תשמ" (שיחות קודש תשמ"ח ח"ב ע' 268).

"אבינו מלכנו" הארוך

יג. לאחר הסליחות אומרים "אבינו מלכנו" הארוך עם הקטעים השייכים לעשרת ימי תשובה.

יד. כאשר אין אומרים תחנון⁸³ אין אומרים "אבינו מלכנו" הארוך⁸⁴.

קריאת התורה

טו. קוראים בתורה "ויחל משה" ועולים שלשה קראים.

טז. קוראים "ויחל" אף אם יש רק שלושה מתענים⁸⁵.

יז. מי שאינו מתענה - לא יעלה לתורה, ואם קראוהו - לא יעלה, ואם צר לו להודיע שאינו מתענה מפני חילול השם - יעלה בכל מצב⁸⁶.

יח. את הפסוקים "שוב מחרון אפך" וגו', "ה' ה' א-ל רחום" וגו', "וסלחת לעווננו" וגו' - אומר הציבור בקול רם והקורא בתורה חוזר עליהם. כ"ק אדמו"ר, כשעלה לתורה, התחיל לאומרם יחד עם הציבור וסיימם עם הקורא בתורה⁸⁷.

יט. בפסוק "ויקרא בשם ה'" יש לקורא להפסיק בין המילים "בשם ה'", כי המילה "בשם" היא בטעם טפחא, שהוא טעם מפסיק⁸⁸.

"אגרא דתעניתא"

כ. בימי התעניות נכון לתת לצדקה לפני תפילת מנחה - "אגרא דתעניתא"⁸⁹, ויש נותנים לפי עלות הסעודות שהיו אומרים לאכול היום (כ-40 ש"ע לערך)⁹⁰.

בבית דור סי' שמו. עבודת הקודש (להחיד"א), קשר גדול סי' יט סכ"ד. שערי תשובה סי' קלא סקט"ו. כורת הברית יו"ד סי' רסה סקט"ט. שבח הברית, הלכות ומנהגי מילה, פי"ג ס"ג. לוח יומי הלכה למעשה שם סו"ע כה. וע"ע בלוח הנ"ל לחודש תשרי תשפ"ד, ח"א ע' טו הע' 58 ובהמצוין שם. אבל ראה התקשרות גל' א"סו ע' 14 הע' 15 שכתב שלמעשה כן אומרים סליחות.

83. כגון כשיש חתן או ברית מילה וכדומה.

84. שיחת כ"ק אדמו"ר ו' תשרי תשל"ה (שיחות קודש תשל"ה ח"א ע' 48) ולהעיר משיעורי הלכה למעשה ח"א סי' עג אות ד.

85. ספר המנהגים ע' 45. אגרות קודש כ"ק אדמו"ר חט"ז ע' שיג.

86. משנ"ב סי' תקסו סק"ב. לוח כולל חב"ד.

87. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 35.

88. לוח כולל חב"ד.

89. ברכות ו, ב: "אגרא דתעניתא - צדקתא". וברש"י שם ד"ה אגרא דתעניתא: "שנותנין צדקה לערב, לפרנסת העניים שהתענו היום".

90. אליה רבה סי' תקסו סק"ב. משנה ברורה סי' תקסו סק"ב. הוא ונתבאר בשיחת כ"ק אדמו"ר מוצאי שושן פורים תשמ"ט (תורת מנחם תשמ"ט ח"ב ע' 460 ובהע' 35 שם).

ח. נכון ששליח הציבור יעבור תחילה על סדר הסליחות ובפרט על הפיוטים, לדעת כלל הפחות את פירוש המילים⁷⁴.

ט. באמירת "עננו" מסיים שליח הציבור בקול רם בכל המקומות המסומנים בשתי נקודות⁷⁵.

י. יחיד האומר סליחות לא יאמר י"ג מדות⁷⁶, גם לא בניגון ובטעמים⁷⁷. אולם יחיד המתפלל עם הציבור ואינו אחוז לגמרי עם הציבור, יכול לאומרם גם קצת לאחריהם, שכיון שיש ציבור האומרם נחשבת האמירה בציבור⁷⁸.

יא. את הקטעים "מחי ומסי", "מרן דבשמיא" שנאמרים בארמית - לא אומרים ביחיד, אלא רק בציבור⁷⁹.

יב. כשיש ברית או חתן < אם נערכת ברית מילה בבית הכנסת או אם בעלי הברית מתפללים עם המנין או שנמצא חתן בבית הכנסת - הקהל אין אומרים תחנון ולא "אבינו מלכנו" הארוך (כדלהלן)⁸⁰, אבל אומרים סליחות כרגיל⁸¹.

אך בעלי השמחה עצמם אין אומרים לא תחנון ולא סליחות [אבל צריכים לשמוע קריאת "ויחל", כדלהלן]⁸².

74. ראה אגרות קודש כ"ק אדמו"ר ח"ז ע' שסג. ח"א ע' שנג וע' טזז ועוד - אודות תפילות הימים הנוראים. ובהלכות ומנהגי חב"ד ע' 303 הע' 80, שלכאורה הוראה זו שייכת גם לסליחות. וכ"כ בנתיבים בשדה השליחות ח"ב פ"ב סי' א.

75. אוצר מנהגי חב"ד אול-תשרי ע' כח.

76. שר"ע סי' תקסה סי"ה. אגרות קודש כ"ק אדמו"ר ח"ג ע' קלח.

77. כך מורים רבים מרבני חב"ד ע"פ מענה כ"ק אדמו"ר. שהובא בכפר חב"ד גל' 585 ע' 54 והיכל מנחם ח"ג ע' רסה - הלכות ומנהגי חב"ד ע' 301 (ושם, שזה למרות האמור בענין זה בשו"ע ונו"כ שם, וגם במטה אפרים סי' תקפא סק"א, שיחיד יכול לומר בניגון וטעמים. וראה בקצה המטה שם, שמביא את חילוקי הדעות השונות בזה. וצ"ע). אוצר מנהגי חב"ד שם ע' כו.

78. ראה המובא באישי ישראל פכ"ה הע' 16. נתיבים בשדה השליחות ח"א, פ"א הע' 28, ושם שכן הבחינו פועמים רבות שכך נהג כ"ק אדמו"ר כאשר הש"ץ מיהר וכשאמר י"ג מידות אחז כ"ק אדמו"ר קצת קודם, שלא הפסיק או ואמר י"ג מידות עם הציבור אלא אמר לעצמו כשיגיע למקומן.

79. מטה אפרים שם סק"א. לוח כולל חב"ד. אבל ראה הלכות ומנהגי חב"ד ע' 301 הע' 68, שמסתפק בזה בדעת אדה"ו. עיי"ש. ולהעיר, שב'סליחות - ליקוט טעמים ומקורות, לא ציין כ"ק אדמו"ר שלא אומרים זאת ביחיד [אך מאידך העירו שגם לא ציין לכך שאין אומרים י"ג מידות ביחיד]. וראה גם קובץ הערות וביאורים גל' תרא ע' 21 ואילך. וראה בהרחבה לוח יומי הלכה למעשה, תשרי תשפ"ד ח"א, ע' די ובהע' 53. וש"נ.

80. ראה להלן בפנים סי"ד.

81. השלמה לסי' קלא סי"ז (שר"ע אדה"ו ח"ד ע' תכה).

אודות בעלי ברית הדגשנו שלא די בכך שנמצאים במנין אלא צריכים הם להתפלל עם המנין כדי לפטור מתחנון - ראה בזה אסיף מנהגים והנהגות לחסידי חב"ד, מעגל החיים, פ"ד סנה" ובהע' קח. וש"נ.

82. שם ("אפשר דאף הסליחות דתענית ציבור אין אומרים"). וכ"ה

תפילת מנחה

הארוך⁹⁶ (אלא אם כן אין אומרים תחנון, כנ"ל סי"ד).

באם נערכת ברית מילה בבית הכנסת או אם בעלי הברית מתפללים עם המנין או שנמצא חתן בבית הכנסת - אין אומרים תחנון ולא "אבינו מלכנו" הארוך, כנ"ל סי"ב.

דברי כיבושין

כת. כ"ק אדמו"ר נהג לשאת "דברי כיבושין" ביום התענית בזמן תפילת מנחה, ואף עורר להנהיג כן בכל מקום⁹⁷.

לענין סגנון ואופן אמירת דברי הכיבושין - ראה הערה⁹⁸.

תפילת ערבית

כט. מתפללים תפילת ערבית מיד בצאת הכוכבים ואין להתעכב, משום טורח הציבור, ואפשר אף להקדים התפילה במעט ובלבד שיקראו קריאת שמע לאחר צאת הכוכבים, ואם בפועל קראו קריאת שמע לפני צאת הכוכבים, יש להשלים את קריאת שמע לאחר התפילה ולהודיע לציבור על כך.

ל. מי שקשה עליו התענית ורוצה לטעום מיד בסיום הצום לפני תפילת ערבית, רשאי לעשות כן, אך כיון שאסור לאכול סעודת קבע לפני תפילת ערבית יאכל רק מזונות

כא. נוהגים להתפלל מנחה בשעה מאוחרת [יחסית]⁹¹.

כב. בתפלת מנחה קוראים בתורה "ויחל משה" לשלשה קרואים והשלישי הוא המפטיר, ואין אומרים חצי קדיש בין הקריאה להפטרה, ומפטירים "דרשו ה' בהמצאו" (וראה לעיל סט"ו ואילך פרטי דיני קריאת התורה ותענית ציבור).

כג. יש שכתבו שעל השליח ציבור להתחיל את החצי קדיש שלאחר קריאת התורה ולפני תפילת שמונה עשרה רק לאחר הכנסת ספר התורה לארון הקודש⁹². אכן רבים נוהגים לומר הקדיש עם תחילת החזרת ספר התורה לארון הקודש ולהאריך בו עד הכנסתו לארון הקודש, כבתפלת מנחה של שבת⁹³.

כד. בתפלת שמונה עשרה אומרים הציבור "עננו" בברכת "שומע תפלה", ובחזרת הש"ץ אומר השליח ציבור "עננו" בין ברכת "גואל ישראל" ל"רפאנו".

כה. יחיד ששכח לומר "עננו" בברכת "שומע תפלה", אומרה אחר "אלוקי נצור" קודם "יהיו לרצון" השני, ואם נזכר לאחר שאמר "יהיו לרצון" השני - אינו חוזר⁹⁴. ש"ץ ששכח לומר "עננו" בחזרת הש"ץ - ראה לעיל ס"ד.

כו. בחזרת הש"ץ אומר השליח ציבור "אלוקינו ואלוקי אבותינו ברכנו" וכו' לפני "שים שלום"⁹⁵, ובמקומות שנוהגים כן - הכהנים עולים לדוכן ונושאים כפיהם.

כז. אחרי נפילת אפים אומרים "אבינו מלכנו"

96. ספר המנהגים ע' 45.

97. שיחת כ"ק אדמו"ר אור לעשרה בטבת תשל"ח (לקוטי שיחות ח"כ ע' 352). וראה גם שיחת עשרה בטבת תשל"ח (שם ע' 360), שלמרות שענין זה לא מצינו שנהגו בו רבותינו נשיאינו ולחדש ענין דרושה זהירות מיוחדת, אבל דובר כבר כמה פעמים שכשמדובר בענין המוסף ביראת שמים ובקיום המצוות איז זה מעורר ומעודד לנהוג כך.

98. להלן מספר מהוראות כ"ק אדמו"ר בענין אופן אמירת "דברי כיבושין":

* דברים אלו אומרים אותם בשפה המדוברת ויש לדבר בהם על העניינים העומדים על הפרק - שיחת עשרה בטבת תשל"ח (שם ע' 360).

* במספר הזדמנויות בהביר כ"ק אדמו"ר שאמירת "דברי כיבושין" אינה ענין של מוסר ח"ו, אלא אדרבה - ענין של "כיבוש עוונותינו ותשליך במצולות ים" וגו', דברים בוכותם של בני ישראל, ולעורר את ישראל לתשובה - שיחת ח"ו תמוז תנש"א (תורת מנחם תנש"א ח"ד ע' 45). ספר השיחות תשנ"ב ע' 230 הע' 40.

* "דברי כיבושין" צריכים להיות באופן שיביאו לידי מעשה, ובפרט מעשה הקשר עם ענין התענית - תשובה, אשר עניינה הוא חרטה על העבר וקבלה על להבא - שיחת תענית אסתר תש"מ (שיחות קודש תש"מ ח"ב ע' 260).

* יש לפעול שיהיגו מנהג זה, ובמקומות בהם הדבר מתאפשר - יש לשאת לכל-הפחות דברים קצרים או עכ"פ לומר מזמור תהלים המתאים לכך - שיחת אור לעשרה בטבת תשל"ח שם. במקומות שלא ניתן לשאת דברי "כיבושין" יש לפחות להרהר אותם במחשבה, ומחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה שזה יבוא לידי פועל למש - שם.

91. ספר המנהגים ע' 48.

ושם בהערה מלקוטי דיבורים ח"א ע' קח, שכך דייקו לנהוג בליובאוויטש. ושאיין הכוונה שהתפללו לאחר שקיעת החמה אלא בשעה מאוחרת - ב"ו תמוז בשעה שמונה ובתשעה באב בשעה שבע, ובהלכות ומנהגי חב"ד ע' 131 הע' 74 כתב שזהו לפי ש"ע אדה"ז סי' קכט ס"א. והוסיף שם שכ"ק אדמו"ר בפועל התפלל מנחה גם בתענית ציבור בשעה הקבועה - 15:15. ע"ש.

92. ראה סידור רבינו זקן עם ציונים מקורות והערות מנחה של שבת הע' 6, שכן משמע מדברי השער הכולל. וראה בהרחבה קובץ הערות וביאורים גל' אקב"ב ע' 87 ואילך.

וכן נהג כ"ק אדמו"ר, כפי ניתן לראות בבירור במראות קודש מצום גדליה ועשרה בטבת תש"מ. וכך כתב הרב חיים שאול ברוק שי' בהתקשרות גל' אמו ע' 14, שכן נהג כ"ק אדמו"ר בשנת האבילות על הרבנית ע"ה (למעט בתענית אסתר).

93. וכך נהגו בבית-חיינו.

94. שר"ע סי' תקס"ב ובמשנ"ב שם סק"ו.

95. שר"ע אדה"ז סי' קכט ס"א.

סליחות

ז. אין נוהגים לומר סליחות בעשרת־ימי־תשובה, מלבד בצום גדליה¹⁰⁵.

אמירת תהילים

ח. בימים אלו ניתן לומר תהילים גם בלילה¹⁰⁶.

טיבול "המוציא" בדבש

ט. למעשה, אין טובלים פרוסת "המוציא" בדבש בימות החול שבועשרת־ימי־תשובה¹⁰⁷.

התרת־נדרים

י. מי שלא הספיק לערוך התרת־נדרים בערב ראש־השנה יכול להשלים זאת בעשרת־ימי־תשובה¹⁰⁸, ובאם אין עשרה - יכול להתיר אף בשלושה¹⁰⁹.

כפרות

יא. באם לא יספיק לערוך כפרות בערב יום־הכיפורים, יכול לעשות זאת באחד מימים אלו¹¹⁰.

פרטי מנהג הכפרות פורטו בהרחבה להלן במדריך ליום־הכיפורים פ"ב.

נישואין

יב. מנהג ישראל שאין מתחתנים בימים אלו (וראה בהערה)¹¹¹.

עד כביצה (מעל 56 סמ"ק), אבל בפחות משיעור זה וכן בפירות ושתייה, אפילו הרבה - מותר לאכול, שזהו בגדר טעימה בלבד.

באם ממנה שומר שיזכיר לו להפסיק לאכול ולהתפלל ערבית - יכול לאכול גם סעודה, וגם תזכורת בפלאפון מועילה לענין זה.

ד.**עשרת־ימי־תשובה****תשובה וחומרות**

א. בימים אלו, בין ראש־השנה ליום־הכיפורים, יש לכל אדם לחפש ולמשמש במעשיו ולשוב בתשובה. וכן להדר ביותר בחומרות שאינו נוהג בהם כל השנה, ובפרט בכשרות המאכלים⁹⁹.

הוספות בתפלה

ב. כמובא לעיל¹⁰⁰, ישנם מספר שינויים והוספות בנוסח תפילת שמונה־עשרה בעשרת־ימי־תשובה: "זכרנו לחיים", "מי כמוך", "המלך הקדוש", "המלך המשפט" [בחול], "וכתוב", "ובספר", "עושה השלום".

דין השוכח והטועה בהוספות הנ"ל נתבאר לעיל במדריך לראש השנה פ"ו.

דין השוכח ב"המלך המשפט" - ראה לעיל פ"א סכ"ח.

ג. אין כופלין "לעילא" בנוסח הקדיש, מלבד בתפילת נעילה ביום־הכיפורים¹⁰¹.

ד. לאחר ברכת "ישתבח", קודם אמירת חצי־קדיש, אומרים "שיר המעלות ממעמקים" וגו'.

ה. בימים אלו אומרים "אבינו מלכנו" הארוך בשחרית ובמנחה אחר נפילת־אפיים, קודם "ואנחנו לא נדע", ונהוג לפתוח הארון קודם אמירת¹⁰².

ו. כאשר אין אומרים תחנון¹⁰³ אין אומרים "אבינו מלכנו"¹⁰⁴.

105. ספר המנהגים ע' 58.

106. שם ע' 20.

107. ראה מאמרי אדה"ו הקצרים ע' תנר לגבי טבילת "המוציא" בדבש: "אכילת הדבש עם המוציא מראש־השנה עד אחר השוענא־רבה". ספר השיחות תש"ד ע' 24. ספר המנהגים ע' 67. בלקוטי שיחות ח"ד ע' 372 הע' 27 כתב כ"ק אדמו"ר דיש להסתפק האם הכוונה במאמר אדה"ו הנ"ל רק לסעודות דשבת ויו"ט, ערב יום־הכיפורים ומוציא יום־הכיפורים או גם לאמצע השבוע.

וראה גם ספר המנהגים ע' 67 (מספר השיחות תר"ש ע' 24) והיום יום חלק שני (תורת מנחם - רשימת היומן ע' תעה) ושם כתוב בנוגע לטבילת המוציא בדבש בחול־המועד (ושבת חול־המועד) "מהיכי תיתא". ובספר השיחות תש"ח ע' 169 מפורש שבחול־המועד וכן בשבת חול־המועד אין טובלים בדבש.

108. מטה אפרים סי' תקפא סקמ"ט.

109. אלף המגן למטה אפרים, סי' תקפא סקק"א.

110. שו"ע אדה"ו סי' תרה ס"א.

111. מטה אפרים סי' תרב סק"ה. קיצור שו"ע סי' קל ס"ד. ועורר על כך כ"ק אדמו"ר באגרות קודש ח"ט ע' רה.

אכן בשנים האחרונות, לאחר שהורה כ"ק אדמו"ר להקדים את החתונות ולעורכם בכל זמן אפשרי מבלי להתחשב במגבלות שהיו עד אז על חתונות בתאריכים מסוימים מלבד הזמנים "המפורשים בשו"ע" שאין להינשא בהם, יל"ע אם קאי גם על עשרת־ימי־תשובה. ולכאורה צריך לומר שאכן ניתן לערוך חתונות גם בימים אלו. וראה גם הלכות ומנהגי חב"ד שו"ע 38. אסיף מנהגים והנהגות לחסידי חב"ד, מעגל החיים, פ"כ סל"ב. וראה שם הע' עג, שאף אין מתחשבים במגבלה שמצד מנהג המובא בשו"ע. וש"נ.

אך לפועל לא נהוג בין אנ"ש להתחתן בעשרת־ימי־תשובה, אם כי כשיש איוה צורך ניתן להקל ע"פ הנ"ל.

99. טושו"ע סי' תרג ס"א. וראה מ"ש כ' בזה באלף המגן סי' תרג סק"ב.

100. פ"א ס"ו.

101. ספר המנהגים ע' 56.

102. שו"ע סי' תרב ס"א. ספר המנהגים שם ע' 58.

103. כגון כשיש חתן או ברית מילה וכדו'.

104. שיחת כ"ק אדמו"ר ו' תשרי תשל"ה (שיחות קודש תשל"ה ח"א ע' 48).

איחולים

יג. נוהגים לאחל בכתב ובעל־פה "חתימה וגמר חתימה טובה"¹¹².

ו' תשרי

יום ההילולא של הרבנית הצדקנית מרת חנה שניאורסאהן ע"ה, אם כ"ק אדמו"ר נשיא דורנו

יד. התוועדות < כ"ק אדמו"ר נהג להתוועד ביום זה, וכשחל בחול נהג לסיים מסכת בתחילת ההתוועדות¹¹³.

טו. נסיעה לאהל הק' < כ"ק אדמו"ר נסע לאוהל הק' בקשר עם היארציט.

טז. הוראות ליום זה > לעיתים רבות בהתוועדויות ביום זה נהג כ"ק אדמו"ר לעורר את האנשים נשים וטף (כל אחד לפי עניינו), להוסיף ולהתחזק בג' מצוות המרומזות בשמה: חלה, נדה והדלקת הנר, ובמיוחד אצל נשי ישראל¹¹⁴, ושנכלל בזה גם ההוספה במצות הצדקה¹¹⁵, ומה טוב לעשות זאת לעילוי נשמת הרבנית חנה ע"ה¹¹⁶.

יז. בשנת תשמ"ט, בהוספה על הנ"ל עורר את נשי ישראל, על דבר לימוד ההלכות הצריכות להן, שבזה נכלל גם פנימיות התורה, ומצד אהבת ישראל יש להן להתעסק גם בהפצת המעיינות חוצה¹¹⁷.

114. כולל גם לחזור וללמוד מוזמן לזמן את פרטי ההלכות דמצוות אלו.
 115. שיחות ו' תשרי תשמ"ח (תורת מנחם תשמ"ח ח"א ע' 122).
 116. ראה שיחות: ו' תשרי תשל"ו (שיחות קודש תשל"ו ח"א ע' 21). ו' תשרי תשמ"מ (תורת מנחם תשמ"מ ח"א ע' 130). ו' תשרי תשמ"ט (תורת מנחם תשמ"ט ח"א ע' 44). מוצאי ו' תשרי תש"נ (תורת מנחם תש"נ ח"א ע' 65). מכתב לנשי ובנות ישראל ו' תשרי תשמ"ה (לקוטי שיחות חכ"ט ע' 486).
 117. וגם בזה יש הוראה מבעלת היארציט, שהייתה עוסקת בצעירותה בהתקת מאמרי חסידות, ועשתה זאת מעצמה, מפני רצונה להתעסק בהפצת המעיינות - שיחות ו' תשרי תשמ"ט (תורת מנחם תשמ"ט ח"א ע' 44).

112. כ"ק אדמו"ר נהג לאחל במכתביו שבין כסה לעשור "חתימה וגמר חתימה טובה" - ראה אגרות קודש בתאריכים אלו. וכן נהג לאחל בעל-פה כאשר היה מברך את הציבור - ראה ברכה לציבור ערב יום-הכיפורים תשמ"ז (ספר השיחות תשמ"ז ח"א ע' 17). שיחת ח' תשרי תשמ"ט לידידי לייבאוויטש (תורת מנחם תשמ"ט ח"א ע' 52), ובשיחת ו' תשרי תנשא לידידי לייבאוויטש (תורת מנחם תנשא ח"א ע' 60) אמר "כתיבה וחתימה טובה", ובשיחה שאח"כ לשלוחים (ש"א ע' 60) אמר "כתיבה וחתימה טובה וגמר חתימה טובה".
 113. ספר המנהגים ע' 88.
 אודות סיום מסכת ביארציט בכלל - ראה אסיף מנהגים והנהגות לחסידי חב"ד, מעגל החיים, פל"ט סני"ד. וש"נ.
 אודות סיום מסכת ביארציט שחל בשבת - ראה שם סמ"ה. וש"נ.

כמידי שנה, מוקד הלכה
 שע"י בית דין רבני חב"ד
 מקיים מוקד הלכתי ייעודי:

מוקד הלכה ורפואה - חב"ד ליום הכיפורים

רבני חב"ד יחד עם רופאים מומחים בתחומי הבריאות השונים
 וכן יועדת הרופאים שע"י בית הדין ישיבו לשאלות חסידי חב"ד
 הקשורות לצום יום הכיפורים.

המוקד יתקיים ביום רביעי ז' תשרי - בין השעות 17:00-19:00

יתן לשלוח שאלות החל מיום שני ה' תשרי - למייל של מוקד הלכה
 בצירוף מספר טלפון לחזרה: halacha144@gmail.com

המענה ינתן בחיוב למספר הטלפון של מוקד הלכה:

055-7000144

המוקד מיועד לשאלות הכרוכות בעניני רפואה והצום בלבד.

זכר ליזכר ונקבה לנקבה, ואין מצרפים כמה אנשים לכפרה בתרגול אחד.⁸

ו. עיקר מנהג הכפרות הוא בתרגול, אך אם אי אפשר לו לעשות כן - ניתן לקיים המנהג בשאר עופות (הראויים לשחיטה) ואפילו דגים (חיים)⁹, אך לא בבהמות ועופות הראויות להקרבה בבית המקדש, משום שנראה כמקריב קדשים בחוץ¹⁰.
אם אינו יכול לעשות גם בשאר בעלי חיים - יקיים המנהג בכסף¹¹. וכתבו הפוסקים שראוי ליתן סכום כדמי עוף¹², ובנוסח הכפרות יאמר "אלו המעות תלכנה לצדקה"¹³.

כפרות למעוברת

ז. אשה מעוברת לוקחת שלשה תרגולים, שתי נקבות - אחת עבודה ואחת נוספת שמא העובר נקבה, וכן תרגול זכר, שמא העובר זכר¹⁴.
ח. את שלושת התרגולים ניתן לסובב מעל ראש המעוברת בזה אחר זה, ואין צריך לסובבם בבת אחת¹⁵.
ט. באם יודעת בוודאות¹⁶ את מין העובר - יכולה לסמוך על כך ולקחת רק שני תרגולים, אחד לה והשני בהתאם למין העובר¹⁷.

8. סידור אדה"ו.

אם טעה במין התרגול - ראה להלן בפנים ס"א.

בשעת הדחק, שאין לו מספיק תרגולים - יכולים לסמוך על המובא בשו"ע אדה"ו סי' תרה ס"ג, שיכולים לעשות בתרגול אחד לכמה זכרים ובתרגול אחד לכמה נקבות. וראה להלן סי' במי שאין לו תרגול כלל.

9. מג"א סי' תרה סק"ג. מטה אפרים שם סק"ד. וישנה הנוסח בהתאם לבעל-חי שבידו.

10. שו"ע אדה"ו שם ס"א.

11. חיי אדם כלל קמד ס"ד.

12. כפי המנהג בפדיון כפרות על תרגול - ראה מג"א שם סק"ה. שו"ע אדה"ו שם ס"ה. נטעי גבריאל פ"י סי"ו. נתיבם בשדה השליחות ח"ב פ"י ס"א ובהע' 1.

13. כן הוא הנוסח בחוברת "קדוש ותפילות" שיצאה לאור בשנת תד"ש ע"י כ"ק אדמו"ר.

14. שו"ע אדה"ו שם ס"ג. וראה לקוטי שיחות חכ"ב ע' 59 ואילך. וע"ע להלן סט"ז ובהערות שם לענין נוסח הכפרות למעוברת.

באם בינתיים נולד התינוק אחר הכפרות - י"א שצריכים לעשות כפרה נוספת עבורו, שלא מועילה לו הכפרה שעשתה עבורו בהיותו עובר (ראה הלכות ומנהגי חב"ד שם הע' 206).

15. שו"ת או נדברו ח"א סי' מו. נטעי גבריאל, הל' יום הכיפורים, פ"י ס"ד. ועוד.

16. למעט בתקופה הראשונה להריון, שעדיין לא ידוע בוודאות מין העובר.

17. שכן הנהגה לקחת ג' תרגולים הוא "בשביל ספק הולד", כלשון אדה"ו בסידורו, והלא כאן אין ספק. וכ"כ בשו"ת קנה בשם ח"ב סי' כ. תורת היולדת פמ"ט הע' י. ועוד.

יש המורים שמכל מקום לוקחת שלשה תרגולים, כפי המנהג - ראה

דיני יום הכיפורים

א.

ליל ערב יום הכיפורים

תחנון

א. מערב יום הכיפורים ועד אחר ב' דראש-חודש מרחשון אין אומרים תחנון¹.
ב. בקריאת שמע שעלה המטה בליל ערב יום הכיפורים אין אומרים תחנון².

ב.

כפרות

זמנו

א. בערב יום הכיפורים באשמורת הבוקר³ נוהגים לערוך את סדר הכפרות ולשחוט תרגול לכפרה⁴.
ב. אם אינו יכול לקיים מנהג הכפרות באשמורת הבוקר של ערב יום הכיפורים - יכול לקיימו בכל עשרת ימי-תשובה, שכולם חשובים ימי כפרה וריצוי⁵.
ג. יש נוהגים לטבול במקוה לפני כפרות⁶.

הכפרה

ד. נהגו לקיים המנהג בתרגולים לבנים, אך אין לחזר אחריהם במיוחד⁷.
ה. לוקחים תרגולים לכל אחד מבני הבית -

1. סידור אדה"ו קודם למנצח יענך.

2. משמעות שו"ע אדה"ו סי' תרד ס"ד וס"ה. וראה גם סי' תרה ס"ה. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 40 הע' 201.

3. בחלק האחרון של הלילה, מעט לפני עלות-השחר - ראה קיצור שלי"ה. כף החיים סי' תרה סק"ה. וראה גם שער הכוונות דרושי יום הכיפורים: "ושוחטין אותו סמוך לעלות השחר". טור ברקת סי' תרה.

4. סידור אדה"ו. וראה שו"ע אדה"ו סי' תרה ס"ג.

וראה מכתב כ"ק אדמו"ר מ"ב אלול תשי"ז (שלחן מנחם ח"ג ע' קנב), שיכול לערוך סדר הכפרות באשמורת הבוקר גם אם השחיטה מתעכבת עד לאחר עלות-השחר. ע"ש.

היו שנים בהם כ"ק אדמו"ר ערך את הכפרות אף לאחר הנגיף-החמה וראה יומן הרי"י סוסובר תשרי תשכ"ח, שכ"ק אדמו"ר ערך את הכפרות בשעה 07:00 לערך. יומן הרי"מ סוסובר תשרי תשל"ה, שכ"ק אדמו"ר ערך את הכפרות בשעה 07:00 לערך, ויומן ימי ברכה תשרי תשנ"ב ע' 56, שכ"ק אדמו"ר ערך כפרות בשעה 08:30 בבוקר.

5. ראה פרי מגדים סי' תרה א"א סק"א. שדי חמד מערכת יום הכיפורים סי' א אות ב.

6. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 40 הע' 202.

אבל רבותינו נשיאנו היו טובלים בין כפרות לשחרית - תורת מנחם - רשימת היימן סו"ע קסז. הלכות ומנהגי חב"ד שם.

7. שזוהו כעין דרכי האמורי - שו"ע אדה"ו סי' תרה ס"ב.

טז. כשמסובב על ראש אדם אחר שאינו יכול לדבר, כתינוק שאינו מדבר או חולה וכיו"ב - אומר "זה חליפתך" וכו'²⁵.

יז. המסובב את תרנגול הכפרות גם עבור בני ביתו או אחרים - יקדים לעשות את הכפרות לעצמו תחילה ואחר כך יעשה עבור אחרים. אך אם אינו רוצה לעשות הכפרות כעת, וכגון שבני ביתו עושים בעשרת ימי תשובה והוא עושה באשמורת הבוקר דערב יום-הכיפורים, או בכל צורך אחר - יכול לעשות להם תחילה²⁶.

יח. יש הנוהגים לקיים בתרנגול הכפרות - אחר אמירת נוסח הכפרות - כעין ד' מיתות בית-דין²⁷.

שיטת הכפרה

יט. יש להשתדל להביא את הכפרות לשיטת מיד לאחר עשיית סדר הכפרות, אבל אין זה מעכב²⁸.

כ. יש הנוהגים לסמוך ידיהם על התרנגול לפני השחיטה²⁹.

כא. נהגו לשלם לשוחט עבור טרחתו³⁰.

כב. כיסוי הדם < מכינים עפר תיחוח לפני השחיטה כדי שישפך עליו הדם³¹.

כג. המהדרים מכסים הדם בעצמם. אכן, כיסוי הדם היא מצוותו של השוחט, ועל כן הרוצה להדר ולקיימה בעצמו - עליו לבקש את רשות השוחט³².

שניתן לפני שנת תשכ"ה, ואילו הליקוט הנ"ל הוא משנת תשמ"א) לא משמע כן. מאידך, יש שאכן דעתם לומר הנוסח שבעולם: "אלו חליפתנו" וכו' - ראה לוח יומי הלכה למעשה.

25. מטה אפרים סי' תרה סק"ג. וראה גם נטעי גבריאל שם פי"א ס"ט. 26. ע"פ מטה אפרים שם סק"ו.

27. מטה אפרים סי' תרד סק"ה. אוצר מנהגי חב"ד אלו"ת-תשרי ע' ק"ו, ושם מפרט: "לדרוך עליו מעט - כנגד סקילה, לגעת קלות בצאורו - כנגד חניקה, לשרוף מעט מנוצותיו - כנגד שריפה (והשחיטה - כנגד הרג)".

28. מכתב כ"ק אדמו"ר י"ב אלול תשי"ז, נדפס בשלתן מנחם ח"ג ע' קנב. וראה מטה אפרים סי' תרה סק"ו. נטעי גבריאל שם פי"ב ס"ד.

29. שו"ע אדה"ז שם ס"א. בשער הכולל פמ"ד אות ב כתב שנראה שאין מנהגו כן מדלא הביא למנהג זה בסידור. אך בתורת מנחם - רשימת היומן ע' רסח מובא מנהג כ"ק אדמו"ר נ"ע שהיה סומך ב' ידיו על התרנגול. וע"ע הגהות לסידור רבינו הזקן ע' נט. סידור רבינו הזקן עם ציונים מקורות והערות סדר כפרות הע' 11.

30. ראה אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קעז. תורת מנחם - רשימת היומן ע' קסז. התקשרות גל' אינג ע' 15. ובכ"מ.

31. שו"ע יו"ד סי' כח ס"ה. מטה אפרים שם סק"ח.

32. ראה טוש"ע יו"ד ריש סי' כח.

י. גם אשה מעוברת שידעת שתאומים בבטנה - נראה שלמעשה לוקחת רק שלשה תרנגולים¹⁸.

יא. 'מעוברת' נקראת כך לענין זה מזמן שעברו ארבעים יום מתחילת ההריון¹⁹.

יב. לפני החודש החמישי, יש להשתדל לכתחילה לעשות את הכפרות למעוברת בצינעא, כדי שלא יתפרסם ההריון, אך גם באם קשה הדבר אין משנים מן המנהג ועושים את הכפרות בשלשה תרנגולים²⁰.

יג. אם מאיזו סיבה עושה כפרות על כסף - צריכה ליתן סכום כסף נוסף רק עבור עובר אחד (ולא עבור שניים), כפשוטו²¹.

נוסח הכפרות למעוברת - ראה להלן סט"ו.

סדר הכפרות

יד. נוסח וסדר הכפרות - כבסידור אדמו"ר הזקן: אומרים "בני אדם" עד "ולשלום" שלש פעמים, ובכל פעם, באמירת "זה חליפתי וכו'" מסובב התרנגול מעל ראשו שלש פעמים, סך הכל מסובב תשע פעמים²².

טו. יש שכתבו שנוסח הכפרות למעוברת הוא: "אלו חליפתי וכו' אלו התרנגולים ילכו למיתה ואני אלך לחיים טובים וכו'"²³, ויש שכתבו לומר בנוסח המקובל בעולם: "אלו חליפתנו . . ואנחנו נלך" וכו'²⁴.

נטעי גבריאל שם פי"ה הע' ה, משום שאינו בירור גמור. ויש שכתבו שיש לעשות כן כדי שלא לשנות המנהג (הגרמ"ש אשכנזי ע"ה במדור 'שואלים את הרב' בבטאון 'הכפר של הרב' גל' 22).

18. עיין לקוטי שיחות שם הערה 36.

19. ראה נטעי גבריאל שם סי"ג ובהערה שם. אוצר הברית פ"א סוף סי' ב. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 40 הע' 205 (ושם, שקודם לכן תפדה בצדקה).

והגרמ"ש אשכנזי ע"ה כתב (שם), שנחשבת 'מעוברת' כבר משעה שידעת על ההריון, אף בתוך ארבעים יום ראשונים.

20. ראה חוסן ישועות, הנהגות היולדת, ע' פט.

21. כף החיים סי' תרה סק"ג.

22. ספר המנהגים ע' 58. וראה שער הכולל שם.

23. במחוזים של העולם מובא הנוסח למעוברת: "אלו חליפתנו" וכו', אבל מדברי כ"ק אדמו"ר בלקוטי שיחות שם, שהכפרה הנוספת היא לא בשביל העובר אלא בשביל האם, ולכן צריך להיות מודגש בנוסח שכל התרנגולים הם חליפתה של האם - כ"כ הרב אשר לעמיל הכהן שליט"א.

24. הדגה בספר מנחת אליהו (להמזכיר ר' אלי' קרוינט ע"ה) ע' פח, כתב בשם המזכיר הרב ניסן מינדל ע"ה, אשר שאל מ"ק אדמו"ר בטעם עשיית הכפרות לעובר במעי אמו, דמה חטא? והשיבו כ"ק אדמו"ר, שיש בזה שני טעמים: "א" מחמת לגלוג, ב' כי אם היא מעוברת עכשיו ביום כיפור תלך הולך בשנה זו, וילדים מתים בעוון הוריהם, לפיכך עושים כפרה בשבילי". משמע שיש כאן גם כפרה להעובר ולא רק להאם. אולם כאמור (בהערה הקודמת), בשיחה המוגהת שבלקוטי שיחות (שהיא גם משנה אחרונה לגבי מענה זה,

ל. אם היה פגם בשחיטת הכפרות - צריך כפרה אחרת, אך אם נשחט כראוי, אף אם העוף נטרף לאחר מכן - אין צריך כפרה אחרת.⁴⁴
 לא. אם טעה במין התרנגול - אינו צריך לחזור ולעשות שוב כפרות על המין הנכון.⁴⁵

ג. מנהגי ערב יום־הכיפורים

תפילת שחרית

- א. קודם שחרית נהגו רבותינו נשיאינו ללבוש בגדי שבת.⁴⁶
 ב. רבותינו נשיאינו הקפידו במיוחד להתפלל תפילה זו בציבור.⁴⁷
 ג. אין מאריכים בתפילה זו.⁴⁸
 ד. אין אומרים: "מזמור לתודה", תחנון, "למנצח יענך"⁴⁹ ו"אבינו מלכנו"⁵⁰.
 ה. גם כאשר חל יום־הכיפורים בשבת, כבשנה זו, אין אומרים "אבינו מלכנו" בשחרית של ערב יום־הכיפורים.⁵¹

ביקור הקברים

- ו. לפועל לא נהוג בין אנ"ש ללכת לקברי אבות וקברי צדיקים ביום זה.⁵²

כד. קודם כיסוי הדם מברכים "על פיסוי הדם בְּעֶפְרָא"³³. ואין מברכים "שהחיינו" על מצות כיסוי הדם, אף לא בפעם הראשונה.³⁴

כה. את כיסוי הדם עושים ביד או בכלי וכיו"ב, אך לא בדרך בזיון (ברגל וכיו"ב).³⁵

כו. אין צריכים לבדוק הסכין אחר שחיטת הכפרה לפני כיסוי הדם,³⁶ ויש חולקים, שאם לא בדק הסכין אין לברך על כיסוי הדם.³⁷ ומכל מקום צריך להמתין שהשוחט יבדוק סימני העוף לוודא שלא התנבל בשחיטה קודם לכיסוי הדם.³⁸

פדיון כפרות

כז. לאחר השחיטה טוב לתת את דמי הכפרה (שווי עלות התרנגול) לעניים והוא המכונה 'פדיון כפרות'. וראוי לתת את דמי פדיון הכפרות לעניים³⁹ בו ביום, ועכ"פ בהקדם האפשרי.⁴⁰

כח. מוטב שלא ליתן העופות עצמן, כדי שלא לבייש את העניים,⁴¹ וכן מחמת הצורך בידע ההלכתי בהכשרת העופות לאכילה (אלא אם כן מדובר בעניים היודעים את סדר ההכשרה או שיכול ללמדם, וכן כאשר העופות הולכים לנוקקים כבתי תמחוי או ישיבות וכיו"ב).⁴²

מת התרנגול או נטרף

כט. אם מת התרנגול מכל סיבה שהיא לפני השחיטה - צריך כפרה אחרת ולחזור על סדר הכפרות.⁴³

33. הדי"ת בפתח והבי"ת בסגול - ראה הלכות ומנהגי חב"ד ע' 41 ובהע' 210. מטה אפרים סי' תרד"ה ס"ח. וראה גם מחזיק ברכה י"ד סי' כח סק"ב.

34. שו"ע אדה"ז או"ח סי' כב קו"א סק"א. וראה לקוטי שיחות ח"א סו"ע 288.

35. שו"ע יו"ד סי' כח ס"ה ובנו"כ שם. מטה אפרים שם.

36. כך משמע במטה אפרים שם.

37. כמובא בשו"ע שם סי"ט.

38. שו"ע שם.

39. בשו"ע אדה"ז סי' תרה ס"ז מובא שאת הכבד המעי וכליות העופות נהגו להשליך על הגגות, לאכילת בעלי־חיים, "לפי שראוי לרחם על הבריות ביום זה, כדי שירחמו עלינו מן השמים". וראה תורת מנחם - רשימת היומן ע' קסח.

39. שו"ע אדה"ז שם ס"ה.

40. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 41 לפי תורת מנחם - רשימת היומן סו"ע קסח.

41. שו"ע אדה"ז שם.

42. הלכות ומנהגי חב"ד שם.

43. ומוכן שבאם תרנגול הכפרה עצמו נמסר לעניים וכיו"ב - אין צריך לתת את שווי לצדיקה.

43. כן מוכן מהמובא להלן בהערה הבאה. שכן עיקר הכפרה הוא בשחיטה ופשוט שאם לא נשחט צריך כפרה אחרת.

44. שער הכולל שם. וראה נטעי גביראל שם פ"ג ס"ד. וש"נ.

45. אשל אברהם (בוטשאטש) תנינא סי' תרה.

46. תורת מנחם - רשימת היומן ע' קסח. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קעז.

גם מי שלא לובש בגדי שבת משחרית, ילבש עכ"פ לתפילת המנחה - ראה מטה אפרים סי' תרו סק"א.

47. כן נהגו רבותינו נשיאינו - ראה אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קעט. וש"נ.

48. קובץ ליובאוויטש גל' 5 ע' 71. וע"ע אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קפ. וש"נ.

49. סידור אדה"ז.

50. שו"ע אדה"ז סי' תרד ס"ז.

51. לוח כולל חב"ד, לפי שו"ע אדה"ז שם. וכ"כ בשבח המועדים פכ"ב ס"א. התקשרות גל' א"ג ע' 15.

אכן, בהתקשרות שם הביא מספר זכרון - דברי שלום ע' לה, שבשנת תשל"ד אמרו "אבינו מלכנו" בבית־חיינו בערב יום־הכיפורים שחל בשבת, אך ציין שזו הפעם היחידה שעשו כן. ע"ש.

ומ"ש באוצר מנהגי חב"ד שם סו"ע קעט: "כשחל יום־הכיפורים בשבת: קודש אומרים 'אבינו מלכנו' בשחרית ערב יום־הכיפורים" - כבר כתב בשיעורי הלכה למעשה ח"א סי' עג אג ג שהוא טעות-הדפוס, וצ"ל שאין אומרים, וכדמוכח גם מהמשך לשונו שם: "זאת לא כמנהג היש מקומות" בשו"ע אדמו"ר, ומנהג היש מקומות" הוא אכן לומר "אבינו מלכנו" כשחל יום־הכיפורים בשבת, ומנהגנו אינו כן.

52. ראה אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קפד, ושם, שברוב השנים לא הלך כ"ק אדמו"ר לאוהל הק' בערב יום־הכיפורים.

אמנם אם יש חשש פירוד הלבבות מצד משפחתו וכיו"ב על שלא

"לעקאח"

- בו סכנה וכיו"ב, מצוה שיאכל בערב יום הכיפורים.⁶⁴
- ז. גם הנשים חייבות במצוה זו,⁶⁵ וכן יש לחנך גם את הקטנים באכילת סעודות אלו.⁶⁶
- ח. ביום זה אוכלים מאכלים הקלים לעיכול, כגון בשר עופות ודגים,⁶⁷ אבל לא בשר בקר.⁶⁸
- ט. נהוג לאכול 'קרעפכין' [כיסני בצק ממולאים בבשר]⁶⁹ בערב יום הכיפורים.⁷⁰
- י. אין אוכלים שומשומין בערב יום הכיפורים.⁷¹ וגברים לא יאכלו שום וביצים.⁷²
- יא. מאכלי חלב ותבלינים חריפים, אפשר לאכול בסעודת הבוקר אך לא בסעודה מפסקת.⁷³
- יב. אף הנוהגים במשך השנה לאכול ביד ימין בלבד, בערב יום הכיפורים אוכלים בשני הידיים.⁷⁴
- יג. אין מניעה לקחת בערב יום הכיפורים גלולות המעניקות תחושת שובע המקילות על הצום, ואין זה בסתירה למצות העינוי ביום זה.⁷⁵

ה.**בקשת מהילה**

- א. "עבירות שבין אדם לחבירו אין יום"

- ז. נוהגים לבקש עוגת "לעקאח" (מיני מזונות - עוגת דבש⁵³). ומקפידים גם לאכול ממנו.⁵⁴
- ח. כ"ק אדמו"ר היה מחלק את ה"לעקאח" כשהוא לבוש בבגד משי וחגור באבנט, ומברך כל אחד בברכת "שנה טובה ומתוקה"⁵⁵.
- ד. **מצות אכילה**
- א. ערב יום הכיפורים אסור בתענית.⁵⁶
- ב. מצוה לאכול בערב יום הכיפורים,⁵⁷ ומרבים באכילה ושתיה כשיעור שני ימים - ערב יום הכיפורים ויום הכיפורים,⁵⁸ ו"כל האוכל בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי"⁵⁹.
- ג. למעשה אוכלים ביום זה לפחות שתי סעודות עם פת.⁶⁰
- ד. הסעודה הראשונה של ערב יום הכיפורים אצל כ"ק אדמו"ר הרשב"ב היתה סעודת יום טוב והסתיימה לפני חצות היום.⁶¹
- ה. טובלים פרוסת 'המוציא' בדבש בערב יום הכיפורים (וכן במוציא יום הכיפורים)⁶², אך על השולחן יהיה גם מלח.⁶³
- ו. הואיל והאכילה היא מצוה בפני עצמה, גם מי שאינו חייב בצום, כגון חולה שיש

64. ראה שדי חמד שם. נטעי גבריאיל, הל' יום הכיפורים, פט"ו ס"ח ובהערה שם. קובץ הערות וביאורים גל' תתד ע' 65 ואילך.

65. שהרי חייבות בעינוי יום הכיפורים - ראה שדי חמד שם אות ה. מקראי קודש ימים נוראים סי' לו. הגרמ"ש אשכנזי ע"ה בבטאון הכפר של הרבי גל' ע' 22 הע' 69 גם בשיטת אדה"ו.

66. אף שאין מחנכים אותם להתענות ביום הכיפורים - הרי מצות האכילה בתשיעי היא מצוה בפני עצמה, כנ"ל בפנים. וכ"כ הגרמ"ש אשכנזי ע"ה (שם).

67. ראה להלן פ"ט ס"א לענין אכילת דגים בסעודה מפסקת.

68. שו"ע אדה"ו סי' תרח ס"ח. וע"ע מטה אפרים סי' תרח סק"א ובאלף למגן שם סק"א. וראה הלכות ומנהגי חב"ד ע' 43 הע' 229.

69. ע"פ פנימיות הענינים צריך שיהיה עם בשר בהמה, ואין בכך בעיה, כיון שהוא מועט ומכוסה (ראה הלכות ומנהגי חב"ד שם), אך אפשר גם לעשותו עם בשר עוף.

70. ספר המנהגים ע' 58.

71. שו"ע אדה"ו שם ס"י.

אולם לפי הטעם המובא שם ("מפני שמעלה גרה ביום הכיפורים") משמע שאין מניעה לאכול מאפה שיש עליו מעט שומשום, וע"ד המובא לעיל במדרוך לראש השנה פ"ב הע' 52-53.

72. ע"פ שו"ע אדה"ו שם ס"ח.

73. שו"ע אדה"ו שם.

74. לקוטי שיחות חכ"ט ע' 319. הנהגת אדה"ו בבית רבי ח"א ע' 178. המלך במסביבו ח"ב ע' קיב"ג.

75. ראה שדי חמד מע' יוה"פ סי' א אות יח. אגרות קודש ח"ח ע' תע.

הולך לקברים עמם - כמובן שיכול ללכת, ובפרט שבשו"ע אדה"ו סי' תרה ס"ה כתב בענין ההליכה לקברים ש"מנהג יפה" הוא.

53. ראה שיחת כ"ק אדמו"ר ש"פ האוינו תש"נ (ספר השיחות תש"נ ח"א ע' 24), שזה קשור עם פנימיות התורה, שנמשלה לדבש, וכן ה"לעקאח" שחילק כ"ק אדמו"ר במשך כל השנים היה עוגת דבש.

54. ספר המנהגים ע' 58. וראה בהרחבה אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קפא ואילך. וש"נ.

55. ספר המנהגים שם.

56. שו"ע אדה"ו סי' תרד ס"א.

57. ראה שו"ע אדה"ו שם וסי' תרח ס"א. וראה בלבוש סי' תרח ס"א אם הוא מ"ע של תורה או מדרבנן.

58. שו"ע אדה"ו סי' תרח שם במוסגר. סידור אדה"ו.

59. יומא פא. ב. הובא בשו"ע אדה"ו סי' תרד שם.

60. שדי חמד מערכת יום הכיפורים סי' א אות ג. לקוטי שיחות חל"ט ע' 363. וכן משמעות אדה"ו בסי' תרד ס"א ובסי' תרח שם, שיש לאכול סעודה מלבד סעודה המפסקת, ופשוטות הלשון סעודה היינו סעודת פת.

61. ראה תורת מנחם - רשימת היומן ע' קסת. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קפה ואילך.

62. היום יום ח"ב, מרשימות כ"ק אדמו"ר.

63. שו"ע אדה"ו סי' קסז ס"ח.

1. בעת שמלקין, הלוקה והמלקה יאמרו שניהם ג' פעמים את הפסוק "והוא רחום יכפר עוון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו" (שיש בו י"ג תיבות ובג' פעמים נמצא ל"ט תיבות כנגד ל"ט מלקות)⁸⁸.
2. סדר המלקות - תחילה על כתף ימין, כתף שמאל, תחתיהם באמצע, ובכל הלקאה אומרים תיבה אחת מ"והוא רחום"⁸⁹.

2. טבילה במקווה

- א. קודם תפלת מנחה, אחר מלקות⁹⁰, טובלים במקווה טהרה, כדי להתוודות במנחה בטהרה⁹¹. טבילה זו היא הטבילה העיקרית של ערב יום הכיפורים⁹².
- ב. בטבילה שלפני תפילת מנחה טובלים שלש פעמים, כיון שטעם טבילה זו משום תשובה, כגר המתגיירים⁹³.
- ג. הואיל וטבילה זו חמורה היא משאר טבילות שטובלים הגברים, מהדרים לבדוק השערות והגוף מחציצה, ובכלל זה לגזוז ציפורני ידיו ורגליו.
- ד. ולפי שהמנהג הוא שלא לגזוז ציפורני ידיו ורגליו ביום אחד - צריך לגזוז ציפורני רגליו ביום הקודם, ואם שכח לעשות כן - יסתפק בניקוי הציפורניים בלבד⁹⁴.
- ה. מי שאין לו מקווה טהרה, ישפוך על כל גופו תשעה קבין מים שאובים מכלי⁹⁵, שהם כ-12 ליטר מים, וניתן לעשות זאת אף ע"י מקלחת, ע"י שיקלחו המים על גופו מברז העומד מעליו, מבלי שיחזיק בו, במשך 2-3 דקות, ויעמוד זקוף ויניח שתי ידיו קרוב לגופו באופן שיגיעו המים לכל גופו⁹⁶.

- הכיפורים מכפר עד שירצה את חברו⁷⁶, ולכן היודע שיש לו דין ודברים עם חברו - ילך לרצות את חברו, וכן יבקש אדם את סליחתם של האנשים עמו בא במגע ביום-יום, ובפרט בעל מאשתו ואשה מבעלה, הורים ומשפחה, עמיתים לעבודה וכו'⁷⁷.
- ב. המוחל לא יהיה אכזרי מלמחול, אלא אם כן חושש שמחמת המחילה עצמה - יזוק. או שבקשת המחילה היא על הוצאת שם רע (היינו שקר), שעליה אינו חייב למחול. ומכל מקום, מידת ענווה היא למחול אפילו במוציא שם רע⁷⁸.

1. מלקות

- א. קודם הטבילה שלפני תפלת מנחה נוהגים לקבל ל"ט מלקות⁷⁹.
- ב. המלקות הינן ע"י רצועה של עור עגל⁸⁰. אכן מנהג העולם להשתמש בכל רצועת עור שהיא, כגון חגורה וכיו"ב⁸¹.
- ג. אין לבן להלקות את אביו, אלא אם אין שם אדם אחר ואביו מבקש ממנו להלקותו⁸².
- ד. הלוקה יהיה מוטה, אחוריו לדרום ופניו לצפון, להזכיר שרוב חטאי האדם הינם חטאי ממון, ובממון כתיב⁸³ "מצפון זהב יאתה"⁸⁴.
- ה. יש נוהגים שהלוקה יהיה שוחה על ברכיו על הקרקע⁸⁵, וצריך להיזהר מהשתחויה על רצפת אבנים⁸⁶, לכן באם שוחה על רצפת אבנים ישם הפסק כלשהו⁸⁷.

76. יומא פה, א.

77. ראה שו"ע אדה"ז סי' תרו ס"א.

78. שו"ע אדה"ז שם ס"ד.

79. שאר פרטי דיני בקשת מחילה - ראה שו"ע אדה"ז שם.

80. שו"ע אדה"ז סי' תרו ס"א (ל"ט מלקות). סידור אדה"ז.

81. שו"ע אדה"ז שם ס"ד.

82. ושם, שאין מקפידין שיהיו מחוברות בה (או בנפרד) רצועות של עור חמור (כמלקות של בית-דין). וכן הרצועה אינה צריכה להיות רחבה טפח.

83. ראה שו"ע אדה"ז שם ס"ג.

84. ראה שו"ת שבט הקהתי ח"ד סי' קסו. וראה גם שו"ת מנחת יצחק ח"א סי' כז.ח. שו"ת באר שרים ח"ב סי' רמא אות ו. אבל ראה מקור

חיים סי' תרו סק"ו.

85. איוב לז, כב.

86. שו"ע אדה"ז סי' תרו סט"ו.

87. ראה מטה אפרים שם סק"ז.

88. ראה קיצור שו"ע עם הלכות ומנהגי חב"ד סי' קלא הע' 25.

89. ראה לעיל במדריך לראשי-השנה פ"ט ס"ט. וש"נ.

88. שו"ע אדה"ז שם ס"ב - לגבי המלקה. אבל מנהגנו שגם הנלקה אומר "הוא רחום" וגו' ג' פעמים - ספר המנהגים ע' 58.

89. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קפח.

90. סידור אדה"ז.

91. שו"ע אדה"ז סי' תרו ס"ג.

92. ראה כף החיים סי' תרו סקנ"ב. קצה המטה סי' תרו סקי"ב. וש"נ. אבל ראה אוצר מנהגי חב"ד שם, שכ"ק אדמו"ר היה טובל בדרך כלל רק פעם אחת - אחר הכפרות, קודם תפילת שחרית.

93. שו"ע אדה"ז שם ס"ב.

94. מטה אפרים סי' תרו סק"ח. וראה שם בקצה המטה סקי"ד הטעם שלא התירו לגזוז משום מצוה, כמו בטבילת אשה, כיון דסוכ"ס אין חיובה מן הדין. עיש"ב.

95. לשיעור הגר"ח נאה 12.4 ליטר. ו"א אף 10.8 ליטר, ואפשר להקל כדבריהם במקום הצורך (חולה ר"ל).

96. מטה אפרים שם סק"ז, וראה שם הפרטים בזה.

יפול. ויש לשחות (להתכופף מעט) בעת הווידוי¹⁰⁷.

ח. מפסיקים קמעא במקומות המפוסקים במחזור בנקודותיים לאחריהם ("ויברנו דופיי", "טפלנו שקר", "קיישינו עורף")¹⁰⁸.

ט. מכה באגרופו על החזה¹⁰⁹ באותיות הא"ב של "אשמנו" וגם באמירת "ואנחנו הרשענו", "סלח לנו, מחל לנו, כפר לנו" וכן באמירת כל "ועל חטא", "ועל חטאים"¹¹⁰.

י. אמירת הווידוי היא לאחר "היו לרצון" הראשון, ולכן העומד באמצע וידוי ושמע "קדושה" - דינו כמי שנמצא בברכות קריאת שמע ועונה "קדוש" . . ברוך . . ימלוד" וכן "אמן יהא שמיה רבה" ואמן של "דאמירן בעלמא" ו"מודים אנחנו לך"¹¹¹.

יא. מי שעקר רגליו ונזכר שלא אמר וידוי - אומר כשנזכר ואינו צריך לחזור ולהתפלל¹¹².

יב. מי שטעה בתפילתו באופן שצריך לחזור ולהתפלל, כגון שאמר "הא-ל הקדוש" במקום "המלך הקדוש" - אינו צריך לחזור ולומר שוב וידוי¹¹³.

ט.

סעודה מפסקת

א. מותר לאכול דגים גם בסעודה מפסקת, אם כי יש הנמנעים מאכילת דגים בסעודה זו¹¹⁴.

ב. בסעודה המפסקת על המאכלים להיות ללא מלח¹¹⁵. אך ניתן להוסיף מעט מלח למאכל¹¹⁶.

ו. בנוסף לזה טובלים גם אחר סעודה מפסקת, כדי לטבול כמה שיותר סמוך ליום-הכיפורים (כדלהלן פ"י ס"א)⁹⁷.

ז. יש שנהגו שגם נשים נשואות בימי טהרתן וטובלות בערב יום-הכיפורים לשם תשובה⁹⁸, אך הפנויות אינן טובלות⁹⁹.

ח.

תפילת מנחה

א. מקדימים להתפלל מנחה כדי שיהיה מספיק זמן להתפלל במתינות וכן לאכול סעודה מפסקת בזמן¹⁰⁰.

ב. בתפלת מנחה לבושים בבגדי שבת¹⁰¹.

ג. מרבית היום נתינת צדקה, ובפרט לפני תפילת מנחה¹⁰². הבעש"ט נ"ע אמר¹⁰³ שמקול קשקוש המטבעות (כשאוספים הצדקה, כנהוג) מתפרדים הקליפות.

ד. כשחל יום-הכיפורים בשבת, כבשנה זו, אומרים "הודו" ו"פתח אליהו" לפני תפלת מנחה.

ה. בתפילת הלחש, אחר "היו לרצון" הראשון, אומרים וידוי¹⁰⁴ ו"על חטא"¹⁰⁵. וראה להלן דיני הווידוי.

ו. אין אומרים "אבינו מלכנו"¹⁰⁶.

דיני הווידוי

ז. מתוודים בעמידה, ויש להיזהר שלא להישען על משהו באופן שאם ינטל הדבר עליו סומך

107. שם ס" תרו ס"ו.

108. אוצר מנהגי חב"ד שם ע' רא.

109. ראה שו"ע אדה"ו שם. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 44.

110. ספר השיחות תש"א ע' 151. וראה גם ספר השיחות תש"ה ע' 9. המלך במסיבו ח"א ע' רמח. וע"ע אוצר מנהגי חב"ד שם.

111. לפי שו"ע אדה"ו סי' קכד ס"א שמפסיקים בתחנונים שאחר יהיו לרצון כמו בברכות ק"ש ולדברים אלו מפסיקים בברכות ק"ש, כמובא בסידור.

112. ראה הליכות שלמה פי"ז ס"טו. בנתיבות התפלה פכ"א ס"ד.

113. כי מאחר והווידוי נאמר לאחר "היו לרצון" הוא בא כהמשך לתפילה ולא כחלק ממנה, ולכן אין צריך לחזור על זה שוב - ראה שו"ת שבט הלוי ח"ו סי' עג. וכן פסק הגרש"ז אויערבך ע"ה (הובא ב"מחזור המפורש" ליוה"כפ). וראה גם הליכות שלמה שבהערה הקודמת. וכ"כ הגר"מ"ש אשכנזי ע"ה (שם הע' 97).

114. ראה בדברי הגר"מ"ש אשכנזי ע"ה שם הע' 65, שמשלשן אדה"ו בסי' תרח שם שכתב שצריכים לאכול דברים קלים "אפילו בסעודת שחרית, כגון בשר עופות ודגים", ומשמע שבסעודה שניה זה גם מותר ולא כנהוגים ההחמיר (מטה אפרים סי' תרח סק"א. קיצושו"ע סי' קלא סי"ב. ועוד) שלא לאכול דגים בסעודה מפסקת. וע"ע לוח יומי הלכה למעשה, תשרי תשפ"ד ח"א, ע' 50 ובהע' 281.

115. ספר השיחות תרצ"ז ע' 157. וש"נ דיש בזה כמה טעמים.

116. ע"פ המובא בקובץ בקודש פנימה ע' 21 בשם המשב"ק הרב ש"ב

ואף שלא מועיל לטבילה כגר שנתגייר - עכ"פ יוצא ידי חובה להטעם שטבילה זו היא משום קרי, כדאיתא בשו"ע אדה"ו שם.

97. שו"ע אדה"ו סי' תרו ג". וראה ספר השיחות תש"ה ע' 21. ובספר השיחות תש"ב ע' 88, שהיו תקופות בליובאוויטש שהיו טובלים כו"כ פעמים בערב יום הכיפורים. וע"ע בהמובא באוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קעה.

98. שו"ע אדה"ו שם סי' ב.

אכן בכמה מקומות לא נהגו כלל בטבילה זו.

99. אף שהוזכר בשו"ע אדה"ו שם, נהגו לפועל שאינן טובלות, כיון שחששו לתקלה - ראה שו"ת מהר"ם שיק חיו"ד סי' ססד-ה. שדי חמד מערכת ה"הכ"פ סי' א אות ו. קצה המטה שם סק"ד. אבל ראה שו"ת רב פעלים ח"ד חיו"ד סי' טז.

100. מטה אפרים סי' תרו סק"א.

101. שם. וראה לעיל פי"ג ס"א שרבותינו נשיאנו היו לובשים בגדי שבת כבר בשחרית.

102. מטה אפרים סי' תרו סק"ג.

103. בעל שם טוב על התורה ראש השנה ויום הכיפורים אות מח.

104. ראה להלן פרק ט' דיני הווידוי.

105. שו"ע אדה"ו סי' תרו ס"א-ג.

106. שם סי' תרו ס"ז.

חולה ר"ל שיאכלו וישתו ביום הכיפורים עצמו¹²⁷.

בגדי יום הכיפורים

- ג. לובשים בגדים נאים ופורסים מפה לבנה על השולחן כבכל יום טוב¹²⁸.
- ד. לאחר הנישואין מתחילים ללבוש קיטל ביום הכיפורים, מלבד ביום הכיפורים הראשון שלאחר הנישואין, מאחר שכבר לבשו בחופה. אכן, במידה ומסיבה כל שהיא לא לבש קיטל בחופה, לובש קיטל גם בשנה הראשונה¹²⁹.
- ה. גם אבל ר"ל בשנת האבלות לובש קיטל ביום הכיפורים¹³⁰.
- ו. את הקיטל לובשים על הסירטוק, ועליו לובשים האבנט¹³¹.
- ז. אין להיכנס עם הקיטל (וכן עם האבנט) לבית הכסא, כיון שהוא בגד מיוחד לתפילה¹³².
- ח. נשים אינן צריכות ללבוש בגדים לבנים¹³³.
- ט. מתעטפים בטלית בכל תפלות היום¹³⁴.
- י. נועלים ועלי בד, גומי וכל סנדל שאינו של עור¹³⁵. ויש להקפיד לעשות זאת לפני השקיעה.

ג. בסעודה זו אין אוכלים מאכלי חלב ותבלינים חריפים¹¹⁷. אכן, יש מקילים בשתיית קפה עם חלב¹¹⁸.

- ד. אין שותים יין ומשקאות חריפים בסעודה זו¹¹⁹.
- ה. נוהגים לאכול מרק ג' פעמים בערב יום הכיפורים, ויכול לאכול כף אחת מהמרק ולמלא מעט את הקערה וכו' ולעשות כן ג' פעמים, לצאת ידי המנהג¹²⁰.
- ו. מפסיקים לאכול סעודה המפסקת מבעוד יום¹²¹. ונוהגים להפסיק לפני זמן הדלקת נרות¹²² וע"פ עד השקיעה.
- ז. הרוצה לאכול ולשתות לאחר ברכת המזון של סעודה המפסקת, טוב שיתנה בפירוש לפני ברכת המזון שיהא רשאי לאכול ולשתות לאחר הסעודה. אך גם אם לא התנה - רשאי לאכול¹²³.

בטרם התקדש היום

טבילה

א. כאמור לעיל¹²⁴, טובלים גם אחר סעודה מפסקת, כדי לטבול כמה שיותר סמוך ליום הכיפורים¹²⁵. אך זאת רק באם יהיה לו די זמן שיוכל לסיים את הטבילה לפני שקיעת החמה, שאז כבר נאסר ברחיצה ויצא שכרו בהפסדו¹²⁶.

הטמנת מזון

ב. אין מטמינים מזון על מנת להשאירו חם ומוכן לאכילת מוצאי יום הכיפורים וכן אין להשאיר מים חמים, אם לא לצורך קטן או

גאנובורג שבבית הרבי לא הקפידו בכך.

117. שו"ע אדה"ז שם סי' תרח ס"א.

118. כיון שהוא דבר מועט - ראה פרי מגדים סי' תרח א"א סק"ו. מטה אפרים סי' תרה סק"ח ובאלף למטה שם. אלף למגן סי' תרח סק"א.

119. משנ"ב סי' תרח סק"ז. כף החיים שם סק"ט.

120. ראה ספר השיחות תרצ"ז ע' 156. שיחת ש"פ קדושים, מבה"ח אייר, תשי"ז (תורת מנחם ח"ט ע' 354). המלך במסיבו ח"א ע' רסה.

121. שו"ע אדה"ז שם סי' א-ג.

122. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 45 הע' 245.

123. שו"ע אדה"ז שם סי' ז.

124. פ"ז סי' ז.

125. שו"ע אדה"ז סי' תרו סי"ג. וראה ספר השיחות תש"ה ע' 21. ובספר השיחות תש"ב ע' 88, שהיו תקופות בליבאוויטש שהיו טובלים כו"כ פעמים בערב יוה"כ. וע"ע בהמובא באוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קצח.

126. מטה אפרים סי' תריט סק"ג.

127. שו"ע אדה"ז סי' תרט ס"א.

128. שו"ע אדה"ז סי' תרי ס"ד.

129. ספר המנהגים ע' 76. שם ע' 58. וראה אגרות קודש כ"ק אדמו"ר ח"ה ע' פז. ח"ו ע' קעב. ח"ט ע' קצט. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קצח. חקרי מנהגים אה"ע סי' קלב (ח"ד ע' רו ואילך).

ואין הברל אם לבשו קיטל ממש לחופה או כל דבר אחר ששימש כקיטל, כגון חולצת כ"ק אדמו"ר וכדו' (ראה אסיף מנהגים והנהגות לחסידי חב"ד - מעגל החיים פכ"א ספ"ז) - חוסן ישועות, הנהגות של קדושה אחר הנישואין, פ"ג סוה"ע 3.

130. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קצח.

131. כך נהג כ"ק אדמו"ר, כפי שניתן לראות במראות קודש מערב ומוצאי יום הכיפורים בבית-חיינו.

132. שו"ע אדה"ז סי' כא סי"ג. וראה גם הכנות לחתונה ע' 101. נטעי גבריאל, הלי' יום הכיפורים, פכ"ו הע' יח, בשם כ"ק אדמו"ר.

ודנו הפוסקים האחרונים אם הכוונה כשנכנס לעושה צרכיו בלבד אבל להשתין שרי, ויש שאסרו אף כניסה לבית הכסא (ראה מטה אפרים סי' תרי סק"ב ובקצה המטה שם סק"א). וראה בהרחבה לוח יומי הלכה למעשה, תשרי תשפ"ד ח"א, ע' גא הע' 288, אכן לשון אדה"ז שם שהאיסור הוא ב"הולך לפנות" דוקא ולא אסר אף להיכנס בלבד, כמ"ש לעיל מינה גבי טלית. ואכהמ"ל.

133. שו"ע אדה"ז סי' תרי ס"ט.

134. פסקי הסידור אות מב. שו"ע אדה"ז סי' יח ס"ד.

135. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קצו. ממאמרי אדה"ז הקצרים ע' שלז (לענין יום הכיפורים), וספר המנהגים ע' 46 (לענין תשעה-באב).

וראה עוד להלן בפנים פכ"ב פרטי איסור נעילת הסנדל.

לבישת הקיטל והטלית

יא. לובשים הקיטל ומתעטפים בטלית, כאמור. יש להתעטף בטלית לפני השקיעה, כדי שיוכל לברך עליה, אבל אם לא התעטף בטלית עד לאחר השקיעה - מתעטף ללא ברכה.¹³⁶

הדלקת-נרות

יב. בקביעות שנה זו, שיום-הכיפורים חל בשבת, מדליקים נרות לכבוד שבת ויום-הכיפורים¹³⁷, ומברכים "להדליק נר של שבת ושל יום-הכיפורים"¹³⁸ ו"שהחיינו"¹³⁹.

יג. מברכים על הנרות לאחר ההדלקה, כמו בשבת.¹⁴⁰

יד. מעויות בברכה > אם בירכה בטעות "להדליק נר של יום-הכיפורים" בלבד ולא אמרה "של שבת", אם נזכרה תוך כדי דיבור - חוזרת ואומרת "להדליק נר של שבת ושל יום-הכיפורים".

ואם נזכרה לאחר כדי דיבור - לא יצאה ידי חובתה, וצריכה לחזור ולברך "להדליק נר של שבת ושל יום-הכיפורים"¹⁴¹, ויכולה לעשות זאת כל עוד הנרות דולקים.¹⁴²

טו. אם בירכה בטעות "להדליק נר של שבת" בלבד ולא אמרה "של יום-הכיפורים" אם נזכרה תוך כדי דיבור - חוזרת ואומרת "להדליק נר של שבת ושל יום-הכיפורים".

ואם נזכרה לאחר כדי דיבור - נכון שתחזור ותברך "להדליק נר של שבת ושל יום-הכיפורים", ויכולה לעשות זאת כל עוד הנרות דולקים.¹⁴³

טז. בעת ברכת "שהחיינו" בהדלקת הנרות מקבלת האישה את יום-הכיפורים ואסור לה לטעום או לרחוץ לאחר מכן¹⁴⁴. וכן עליה להחליף נעליה לפני הדלקת הנרות.¹⁴⁵

יז. בשעת הצורך יכולה להתנות שאינה מקבלת על עצמה את יום-הכיפורים בהדלקה זו, אך היא או בעלה יקבלו על עצמם את יום-הכיפורים בתוך אחת-עשרה דקות¹⁴⁶. אכן, במקרה כזה לא תברך "שהחיינו" בשעת הדלקת-הנרות, אלא תברך עם הקהל בבית-הכנסת.¹⁴⁷

יח. מי ששכחה לברך "שהחיינו" לאחר סיום ההדלקה ולאחר שהרימה עיניה מהנרות - מברכת עם כל הקהל בבית-הכנסת¹⁴⁸, ואם אינה הולכת לבית-הכנסת - תברך בשעה שמתפללת בסדר התפילה¹⁴⁹. ואם לא בירכה אז, תברך מתי שתיזכר.¹⁵⁰

יט. הנרות צריכים לדלוק כשחוזרים מבית-הכנסת, כדי שיוכלו ליהנות מאורן (אלא אם כן נשארים בבית ונהנים מהנרות לאחר שמחשיך)¹⁵¹.

כ. משאירים אור דלוק כל הלילה בחדר בו ישנים זוג נשוי¹⁵². ואם נכנס לחדר אור מבחוץ - די בכך.¹⁵³

כא. מרבים בנרות בבית-הכנסת¹⁵⁴.

כב. כל איש נשוי¹⁵⁵ מדליק לעצמו נר בבית-

י"ח. כיון שצריכה להזכיר בפירוש מעין המאורע בברכה. וראה גם בהערה הבאה. ובפרט למנהגנו שהנוסה שונה מכל יו"ט (וביותר להביאור באגרות קודש חל"א שם). וראה גם לוח יומי הלכה למעשה שם הע' א קרוב לסופה.

144. מטה אפרים סי' תרי סק"ה.

145. נטעי גבריאל שם סי"ד.

146. לפי שו"ע אדה"ז סי' רסג סי"א.

147. שאם תברך 'שהחיינו', הרי זה קבלת קדושת היום בפירוש, ושוב אינה יכולה לעשות תנאי נגד דבריה המפורשים - ראה מטה אפרים סי' תריט סק"ו. וראה גם נטעי גבריאל שם פכ"ה סי"ח ובהערה שם. ושר"ג. וראה גם שו"ע אדה"ז סי' תריט ס"ז: "שכיון שבירך 'שהגענו לזמן הזה' הרי קיבל עליו יום-כיפור".

148. לפי אלף למטה שם סק"ו. נטעי גבריאל שם הע' י.

149. נטעי גבריאל שם סי"ד.

150. לפי שו"ע אדה"ז סי' תעג סי"ב.

151. לפי שו"ע אדה"ז סי' רסג סי"ד. וראה גם נטעי גבריאל שם סי"ב.

152. ראה שו"ע אדה"ז סי' תרי ס"א. נטעי גבריאל שם הע' א.

153. נטעי גבריאל שם.

154. שו"ע אדה"ז שם סי"ד.

155. אבל ראה ספר השיחות תש"ע ע' 14. שהדליקו נר עבור כל אחד ואחד מבני הבית. וראה גם בהמצוין בהערה שם. וכן משמע גם בספר השיחות תש"ד ע' 8.

136. לוח כולל תב"ד, לפי שו"ע אדה"ז סי' יח ס"ג (וראה עוד שם סי"ד), ומה שאין מברכים אחר השקיעה הוא לפי פסק אדה"ז בסידורו הל' ציצית. וראה פסקי הסידור אות מב.

137. שו"ע אדה"ז סי' תרי ס"א.

138. שו"ע אדה"ז שם סוס"ג.

139. מטה אפרים סי' תריט סק"ג.

140. מטה אפרים סי' תרי סק"ב.

141. ראה שו"ת התעוררות תשובה ח"א סי' קיב.

142. שכיון שמברכת "להדליק" צריכה לכתחילה שהברכה תהיה על נרות שעוד לא הדליקה ולא על נרות שכבר דולקים (ראה שו"ע אדה"ז סי' רסג סי"א), וכיון שיתכן ש"מ"מ כבר קיבלה שבת בהדלקתה לכן מוטב שתצווה לאחר להדליק - שו"ת התעוררות תשובה שם. וע"ע הליכות ביתה סי' יד ס"מה ובהערות שם.

ומה שכתבנו שעדיין יכולה לברך כל עוד הנרות דולקים - ראה מה שדן בזה בשו"ת התעוררות תשובה שם. ועיין היטב שו"ע אדה"ז שם ובקו"א סק"ג.

143. ראה הליכות ביתה שם ס"ו ובהערה שם, ודלא כפי שהסתפק בשו"ת התעוררות תשובה שם, דכיון שיום טוב נמי שבת איקרי יצאה

ולאחר מכן מברכים אותם שיאריכו ימים ויהיו עובדי ה' ¹⁶⁷, ובכמה מקומות נוהגים להוסיף ברכות לכל אחד בעניינים שהוא זקוק להם בהתאם למעמדו ומצבו ¹⁶⁸.

לא. ניתן לברך את הבנים והבנות גם באמצעות הטלפון וכיו"ב באם אינם נמצאים בביתו, והם יענו אמן ¹⁶⁹.

תוספת יום־הכיפורים

לב. תוספת יום־הכיפורים היא מן התורה ¹⁷⁰, ועל כן אין להקל בה ראש ולדחות הכנסת החג עד לשקיעה, אלא לקבל על עצמו את כניסת החג ולהפסיק ממלאכה ומאכילה ושתייה ושאר עניינים מספר דקות קודם השקיעה.

משך זמן הצום

לג. צום יום־הכיפורים צריך להיות כ"ו שעות, כמנין אותיות שם הוי"ו ¹⁷¹. ולמעשה מספיק לצום קצת יותר מכ"ה שעות ¹⁷².

דיני חמשת העניינים (אכילה ושתייה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל וכו') באו באופן מפורט לאחר סדר היום של יום הכיפורים, בפרקים: כ-כג.

יא.

סדר ליל יום־הכיפורים

וידוי

א. הגם שכבר אמרו וידוי בתפילת מנחה, הנה בהגיע זמן 'בין השמשות' (דהיינו לאחר השקיעה) יאמר כל אחד לעצמו, באם יש שהות, את נוסח הוידוי - "אשמנו" ו"על-חטא" ¹⁷³.

הכנסת ¹⁵⁶, הקרוי "נר חיים" ("א לעבעדיגע ליכט") ¹⁵⁷.

כג. מי שגרו כבה ביום כיפור סימן רע לו, ותקנתו היא שידליקנו שוב במוצאי יום־הכיפורים עד שיכלה, וגם שיקבל על עצמו שלא יכבה נרו במוצאי יום־הכיפורים כל ימיו - אלא יניחנו לדלוק עד שיכלה ¹⁵⁸.

כד. מי שאין לו אב או אם רח"ל מדליק גם נר נשמה בביתו, וגם מי שאין לו שני הורים מדליק נר נשמה ¹⁵⁹ אחד ¹⁶⁰.

כה. לכתחילה יש להכין בבית נר נוסף באורך מספיק בכדי שישמש להבדלה במוצאי יום־הכיפורים ¹⁶¹.

ברכת הבנים

כו. קודם ההליכה לבית הכנסת ל"כל נדרי", מברכים את הבנים והבנות ¹⁶².

כז. זמנה של ברכת הבנים הוא כאמור אחר סעודה מפסקת, אמנם במידת הצורך אפשר לעשות זאת גם לפני ¹⁶³.

כח. מברכים את הבנים כאשר כבר לבושים ב'קיסל' ועטופים בטלית, הידיים על ראש המתברך ¹⁶⁴.

כט. כ"ק אדמו"ר הרש"ב היה מברך את נכדו כשידיו למעלה מראשה של כל אחת ואחת ¹⁶⁵.

ל. המנהג שברכת הבנים היא בנוסח "ברכת הנהים" (מ"וידבר" עד "ואני אברכם") ¹⁶⁶,

156. אם הדבר מתאפשר להדליק שם, באם לא - ידליקנו בביתו.

157. שו"ע אדה"ז סי' תרי ס"ד.

158. שם ס"ה.

159. שם ס"ה.

160. מטה אפרים סי' תרג סק"ח, הובא בהערה שבספר השיחות תש"ד ע' 7. וכן משמע קצת בשו"ע אדה"ז שם. אבל י"א שיש להדליק נר אחד לכל נשמה, וכדעת אליה רבה סי' תרי סק"ד. דרכי חיים ושלום סי' תשמג. ועוד. וראה לוח יומי הלכה למעשה הע' 16.

161. שכן, במוצאי יום־הכיפורים מברכים "בורא מאורי האש" על נר ששבת דוקא, כדלהלן בפנים. והטעם שמוטב לייחד נר נוסף לזה ולא די להשתמש בנר נשמה או בנר החיים - ראה בירורי מנהגים - מועדים ע' 134 ואילך. וש"נ.

162. מטה אפרים סי' תריט סק"ב (ושם): "נהגו שהאב והאם מברכין את בניהם" (וכו.). ספר המנהגים ע' 58.

163. המלך במסיבו ח"ב ע' קפב. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קצד.

164. כהנהגת כ"ק אדמו"ר הרש"ב דלהלן בפנים בסעיף הבא. וראה חקרי מנהגים או"ח סי' צב (ח"ג ע' קמא).

165. אשכבתא דרבי ע' 93.

166. כהנהגת כ"ק אדמו"ר בעת ברכת התמימים - אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קצה. הלכות ומנהגי חב"ד שם בפנים. וראה גם קיצור שו"ע סי' קלא סט"ז.

167. לוח כולל חב"ד. וראה בהערה הבאה.

168. ראה שיחת כ"ק אדמו"ר ש"פ יתרו תשר"מ (תורת מנחם תשר"מ ח"ב ע' 943).

וראה מטה אפרים שם: "ומעתיירים בכרכה זו גם כן שיחתמו לחיים טובים ושיהיה ליבם נכון ביראת ה' וישים בלבנו אהבתו ויראתו בלב שלם, וכל אחד כפי מערכי לבו ושינון לשונו שופך תחנונים בבכי ובדמעות שליש למען יקים ה' את דברו ויקבל תפילתו ויעתר אל ה' וירצהו. ואגב זה מעוררים הבנים והבנות שילכו בדרך טובים ואורחות צדיקים ישמרו ולחזק לבבם לתורתנו הקדושה, כי בעת ההיא מורך בלבבם מאימת הדין והדברים עושים רושם ונכנסים ללב ביושר".

169. שכן מדובר בענייה בזמן אמת, וכנהוג בכגון דא אף בעניית דברים שבקדושה (ראה שלחן מנחם ח"א ע' רמא ועוד).

170. שו"ע אדה"ז סי' תרח ס"א.

171. היום יום 'תשרי. וע"ע בהמצוין באוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קצז.

172. דמקצת שעה כשעה - אגרות קודש ח"י ע' רצז.

173. לוח כולל חב"ד, מ"ש"ע אדה"ז סי' תרו ס"ב, למרות שלא נדפס במחזור. וכך נהגו רבותינו נשיאנו.

"כל נדרי" ומעריב

- כך הקהל אומרים זאת ג' פעמים רצוף. החזן אומר "סלח נא . . . ושם נאמר", ואחר כך אומרים הקהל ג' פעמים רצוף: "ויאמר ה' סלחתי כדבריך", ואחריהם אומר זאת החזן ג' פעמים¹⁸⁶.
- יג. שליח־הציבור מברך "שהחיינו" בקול רם, וכן הציבור מברך כל אחד לעצמו ובלחש, ויזהרו לסיים קודם שליח־הציבור, כדי שיוכלו לענות אמן אחר ברכתו¹⁸⁷.
- יד. יש להכריז בבית־הכנסת, שאלו שברכו "שהחיינו" בשעת הדלקת הנרות - לא יברכו עתה¹⁸⁸.
- טו. לאחר ברכת "שהחיינו" מחזירים את ספרי־התורה לארון־הקודש וסוגרים הארון¹⁸⁹.
- טז. כשחל בשבת, כבשנה זו, מתחילים "מזמור לדוד", כבכל יום־טוב שחל בשבת. באמירת "לכה דודי" אומרים "גם ברינה ובצהלה".
- יז. בקריאת־שמע - וכן בכל פעם שאומרים קריאת־שמע ביום־הכיפורים - אומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" בקול רם¹⁹⁰.
- יח. כשחל בשבת, כבשנה זו, אחרי תפילת לחש, לפני הפיוט "יעלה תחנונינו" אומרים "ויכולו" וברכת מעין שבע, ב"מגן אבות" אומרים "המלך הקדוש" וחותרם "מקדש השבת" בלבד וממשיכים "יעלה תחנונינו" וכו', כפי הסדר הרגיל.
- "אבינו מלכנו"**
- יט. בשנה זו, שיום־הכיפורים חל בשבת, אין אומרים "אבינו מלכנו" בכל תפילות היום, מלבד בתפילת נעילה.
- סיום התפילה**
- כ. בסיום תפילת ערבית, קודם קדיש תתקבל¹⁹¹, אומרים המזמור¹⁹² "לדוד מזמור, לה' הארץ ומלואה" וגו'. למנהגנו, אין פותחים את הארון לאמירתו, וכן אין אומרים אותו פסוק בפסוק חזן וקהל, אלא הש"ץ מתחיל אמירת

- ב. אין מקפידים לומר "כל נדרי" דווקא לפני השקיעה¹⁷⁴.
- ג. קודם "כל נדרי" אומרים את תשעת מזמורי התהילים קטו־קכג¹⁷⁵.
- ד. ל"כל נדרי" מוציאים לכל הפחות שלשה ספרי־תורה¹⁷⁶.
- ה. מצווה גדולה לקנות את החזקת הספר הראשון¹⁷⁷. אך אפשר למכור גם את החזקת שאר הספרים¹⁷⁸.
- ו. פונים עם ספרי התורה למקום עמידת השליח־הציבור, ועומדים בסמוך לו. ואין מנהגנו להקיף את הבימה או לעמוד סמוך לבימה עם ספרי־התורה¹⁷⁹.
- ז. שליח־הציבור אומר את הפסוקים "אור זרוע לצדיק . . . שמחו צדיקים . . . קדשו", פעם אחת ובקול רם והציבור חוזר אחריו¹⁸⁰.
- ח. לאחר מכן אומר שליח־הציבור בלבד "על דעת המקום . . . בישבה של מעלה" וכו', ואומר זאת בקול נמוך, אך באופן שהעומדים סביבו, שהם בית־דין, ישמעו¹⁸¹.
- ט. שליח־הציבור אומר "כל נדרי" ג' פעמים ובכל פעם מגביה קולו יותר¹⁸².
- י. גם הציבור אומרים "כל נדרי" יחד עם שליח־הציבור בקול רם מעט, באופן שישמע לעומדים בסמוך¹⁸³, וגם הנשים אומרות כן¹⁸⁴, ובפרט שאינן עושות התרת נדרים בערב ראש השנה.
- יא. גם המתפלל ביחידות אומר "כל נדרי"¹⁸⁵.
- יב. לאחר סיום אמירת "כל נדרי", אומר החזן ג' פעמים רצוף "ונסלח לכל עדת" וכו', ואחר

174. תורת מנחם - רשימת הימין ע' רב.

175. ספר המנהגים ע' 58.

176. ראה ר"ד כ"ק אדמו"ר מסעודת מוצאי יום־הכיפורים תשל" (תורת מנחם חנ"ח ע' 91).

177. סידור אדה"ו.

178. ראה ר"ד כ"ק אדמו"ר מסעודת מוצאי יום־הכיפורים תשל" (תורת מנחם חנ"ח ע' 91).

179. אוצר מנהגי חב"ד אלול־תשרי ע' רג.

180. ראה ספר המנהגים ע' 58. אוצר מנהגי חב"ד שם ע' רה.

181. קובץ יגדיל תורה (ג.י.) גל' ב' ע' נב בשם כ"ק אדמו"ר.

182. שו"ע אדה"ו סי' תריט סי"ד.

183. ראה שו"ע אדה"ו שם סי"ג.

184. ראה נטעי גבריאל, הל' יום־הכיפורים, פכ"ח סי"ב.

185. נטעי גבריאל שם סי"ג. וש"נ.

186. ספר המנהגים ע' 63.

187. שו"ע אדה"ו שם סי"ח.

188. ספר המנהגים שם.

189. הלכות ומנהגי חב"ד שם. נטעי גבריאל שם פכ"ט סי"ט.

190. שו"ע אדה"ו שם סי"ט.

191. סידור אדה"ו.

192. תהלים פכ"ד.

- ד. בברכות-השחר אין מברכים ברכת "שעשה לי כל צרכי" עד למחרת בבוקר²⁰³.
- ה. בקריאת-שמע שאומרים בבוקר קודם התפילה, אומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" בקול רם²⁰⁴.
- ו. אין טובלין במקוה ביום-הכיפורים²⁰⁵.
- ז. חייב אדם לכרך מאה ברכות בכל יום, וכיון שביום-הכיפורים חסרות הרבה ברכות (ברכות האמצעיות דשמונה-עשרה של חול וברכות האכילה ועוד), יש למצוא דרכים להשלים את המאה ברכות, ולכן טוב להריח בשמים שמברכים עליהם, ויכול לשוב ולברך עליהם לאחר כל פעם שהסיח דעתו מהם²⁰⁶. בנוסף לכך יכול לכוון ולשמוע את ברכות העולים לתורה וברכות ההפטרה וחזרת הש"ץ ויענה אמן²⁰⁷.

י. תפילת שחרית

"אדון עולם"

- א. נכון לכוון בעת אמירת "אדון עולם", בפרט ביום-הכיפורים, ש"כל מי שמכוון בעת התחלת 'אדון עולם', כתב רבי יהודה חסיד ורב האי גאון ורב שרירא גאון: 'ערב אני בדבר שתפילתו נשמעת, ואין שטן מקטרג על תפילתו, ואין לו שטן ופגע רע בראש-השנה ויום-הכיפורים בתפילתו, ואויביו נופלין לפניו"²⁰⁸.

203. סידור אדה"ז. ספר המנהגים ע' 47. רשימות חוברת ד ע' 18.

204. כבכל פעם שאומרים קריאת-שמע ביום-הכיפורים - שו"ע אדה"ז סי' תריט ס"ט.

205. כמבואר להלן בפנים פכ"א ס"י.

206. ומדיני היסח הדעת בברכת הריח:
א. כל עוד מדובר באותם הבשמים שהריח קודם, אם יצא מהמקום וחזר והריח, כל שלא היה דעתו לחזור - מברך שנית (שו"ע סי' ריז ס"א).
ב. אם מדובר בבשמים אחרים, באם היתה דעתו עליהם בשעת הברכה על הבשמים הראשונים וריחם עולם גם מבלי לקחתם לידו - דינם כנ"ל, אבל אם צריך לקחתם בידו (או להתקרב אליהם) בשביל להריחם - צריך לחזור ולברך גם אם יצא לזמן מועט (משנ"ב שם סק"ו ובשעה"צ סק"ג. קצות השולחן סי' סב סק"ט. פסקי תשובות שם אות ג ובערות שם. וש"ג).
ג. באם מדובר בבשמים אחרים שלא היתה דעתו עליהם בשעת הברכה על הבשמים הראשונים, אפי' אם ריחם כריח הראשונים, אם כיוון במפורש בשעת הברכה רק על הראשונים - חזר ומברך, ואם לא - הדבר מוטל בספק, ולכן ייצא לחוץ ויברך כשיחזור (קצות השולחן ופסקי תשובות שם).
207. ראה שו"ע אדה"ז סי' מו ס"א. סי' תריב ס"ז.
208. ספר המאמרים תש"ג ע' 11.

הפסוק הראשון בקול, וכן מסיים בקול את הפסוקים האחרונים: "שאו שערים ראשיכם" וגו'¹⁹³.

כא. בשנה זו, שחל יום-הכיפורים בשבת, לאחר קדיש שלם אומרים "מזמור לדוד ה' רועי" וגו' ולאחריו חצי-קדיש ו"ברכו", ולאחר מכן "עלינו לשבח".

כב. לאחר אמירת פסוקי "אל תירא" שאחר "עלינו לשבח" אומרים את ארבעת מזמורי התהילים: א-ד¹⁹⁴, ובסיומם - קדיש יתום, ולאחר מכן האבלים אומרים את המשניות כרגיל ואומרים קדיש דרבנן¹⁹⁵.

דיני השוכח והטועה בתפילות יום-הכיפורים - ראה לעיל בהרחבה במדריך לראש-השנה פ"ו. וש"ג.

סדר הלילה

- כג. כ"ק אדמו"ר הנהיג לומר לאחר תפלת ערבית את כל התהילים בציבור¹⁹⁶.
- כד. קריאת-שמע-שעל-המיטה - כמו בשבת ויום-טוב. "ברוך שם" וכו' - בקול רם¹⁹⁷. אין אומרים תחנון ו"על חטא"¹⁹⁸.
- כה. קודם השינה (לפני ברכת "המפיל") אומרים את תשעת מזמורי התהילים: קכד-קלב¹⁹⁹.

י. השכמת הבוקר

- א. נטילת ידיים שחרית - עד קשרי האצבעות. לאחר שניגב את ידיו בבוקר במגבת, יכול להעביר את המגבת על העיניים, ואם יש לכלוך ממשי בעין יכול לנקותו עם קצת מים באופן נקודתי²⁰⁰.
- ב. עם זאת, הכהנים נוטלים ידיהם בשחרית כרגיל, עד פרק הזרוע²⁰¹.
- ג. אין שוטפים את הפה ביום-הכיפורים²⁰².

193. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' סז-ח.

194. שו"ע אדה"ז שם ס"ח. סידור אדה"ז.

195. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 48.

196. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' ריב-ג.

197. שו"ע אדה"ז שם ס"ט.

198. ספר המנהגים ע' 59.

199. שם ע' 54. וראה הלכות ומנהגי חב"ד ע' 49 הע' 270.

200. כמבואר להלן פכ"א ס"ח-ט.

201. ראה להלן בפנים שם ס"ד.

202. שם סי' תריג ס"ז. וראה היום יום כ"ב מנחם אב.

"המלך"

ב. לאמירת "המלך", ניגש שליח ציבור אחר, והוא ה'בעל שחרית'²⁰⁹.

"שיר המעלות"

ג. אין פותחים את הארון לאמירת "שיר המעלות"²¹⁰.

ד. אין אומרים אותו פסוק בפסוק חזן וקהל²¹¹.

הוספות השייכות לשבת

ה. בשנה זו, שיום הכיפורים חל בשבת, מוסיפים בתפילה את כל ההוספות השייכות לשבת, בברכות קריאת שמע מוסיפים "הכל יודוך" וכו', "א-ל אדון" וכו', כבכל שבת, וכן בתפילת העמידה, כמצוין במחזורים.

חזרת הש"ץ

ו. מיד כאשר מתחילה חזרת הש"ץ, יכולים הקהל לחזור את הג' פסיעות למקומם²¹². אך כ"ק אדמו"ר נהג לחזור למקומו כשהש"ץ הגיע ל"למען שמו באהבה"²¹³.

ז. למנהגנו, אין אומרים הקהל בחזרת הש"ץ את הקטעים "זכרנו" ו"מי כמוך", אך אומרים "וכתוב לחיים טובים" ו"ובספר חיים", ותחילה אומרים הציבור בקול, ולאחר מכן אומרים הש"ץ²¹⁴.

ח. במקומות המוסגרים במחזור כ'נוסח אחר' ("בקדושתך" / "כערךך", "איום" / "היום", ועוד) נהוג בבית חיינו לומר את שתי הנוסחאות²¹⁵.

ט. באמירת קדושה מכוונים את הרגליים עד שהש"ץ מגיע למילים "לדור ודור"²¹⁶.

י. אומרים "אבינו מלכנו, זכור רחמך" בחזרת הש"ץ בכל תפילות היום²¹⁷.

יא. בשנה זו, שיום הכיפורים חל בשבת, אין אומרים "אבינו מלכנו".

י.ד. קריאת התורה

הוצאת ספר תורה

א. בפתיחת הארון בשחרית קודם "בריך שמה" אומרים י"ג מדות ג' פעמים²¹⁸ - גם כשחל בשבת²¹⁹. וכן תפלת "ריבונו של עולם" והפסוקים "היו לרצון" וגו' "ואני תפלת" וגו'²²⁰.

ב. את י"ג מדות אומרים החזן והקהל יחדיו²²¹.

ג. פותחים את הארון ומוציאים שני ספרי תורה, את הספר הראשון נותנים לשליח הציבור שיוליכו לבימת הקריאה, ואת הספר השני נוטל הפותח את הארון בעצמו ומוליכו אחרי השליח ציבור אל בימת הקריאה²²².

ד. יש להשתדל שהספר הראשון שמוציאים מההיכל יהיה מכוון לקריאה הראשונה²²³.

אם טעו והוציאו תחילה את הספר המכוון לקריאה השניה, יש לקרוא בו בתחילה - ולכן יגללו אותו לקריאה הראשונה ויקראו בו, ואח"כ יגללו את הספר השני לקריאה השנייה²²⁴.

ה. לאחר שספרי-התורה מגיעים אל בימת הקריאה, מניחים על הבימה את ספרי-התורה הראשון, ומוסרים את ספרי-התורה השני למי שישב עמו ויחזיקנו עד שיגיע זמן הקריאה בר²²⁵.

ו. אין מניעה שקטן יישב עם ספרי-התורה, ובלבד שיחזיקנו ביציבות ובכבוד²²⁶.

218. סידור אדה"ו.

219. ספר המנהגים ע' 56 וש"נ. רשימות חוברת ד ע' 9. המלך במסיבו ח"ב ע' רסב. וראה אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קב.

220. שם. אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קג. וראה סידור רבינו הזקן עם ציונים מקורות והערות שם הע' 81.

221. אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קג.

222. כך נוהגים בבית-חיינו ובקהילות אנ"ש. וראה שערי אפרים שערי י ס"ו.

223. ולכתחילה יש לגלול את ספרי-התורה השני לפני התפילה, כדי למנוע טרחא דציבורא בגלילתו בציבור בשעת הקריאה, לפי המבואר בשו"ע סי' קמד ס"ג, שאין גוללין ספר-תורה בציבור.

224. כפר חב"ד גל' 1099 ע' 35, שכן הורה כ"ק אדמו"ר הרי"צ. השבת בקבלה ובחסידות. מנהגי שבת, הוצאת ס"ת, ס"ט ובהע' *249.

225. שערי אפרים שם.

226. אגרות קודש ח"ג ע' קלח (לענין נתינה לקטן להחזיק ספר-תורה "לאחר הגבה וכיו"ב). וראה מ"ש בזה בשערי אפרים שם. ספר חיים (להר"ח פאלאג'י, סי' ב ס"א). חקרי מנהגים א"ח סי' לה (ח"א ע' 50 הע' 281).

209. מטה אפרים ס"ת תקפד סק"ט. ופשוט שאין זה מעכב

210. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' צג.

211. שם.

212. שו"ע אדה"ו סי' קכג ס"ב.

213. כ"ה במחזור השלם' קה"ת תשס"ה בכ"מ. ובמ"א מובא שהיה חזר כשסיים הש"ץ "מסוד חכמים ונבונים".

214. אגרות קודש ח"ג ע' ה.

215. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' צט.

216. מנהג כ"ק אדמו"ר. כ"ה במחזור השלם' (קה"ת תשס"ה) ב'הנהגות' על אתר.

217. ספר המנהגים ע' 59, וראה בהמובא בהלכות ומנהגי חב"ד ע' 50 הע' 281.

נגינת הטעמים והברכות

- ז. בקריאת התורה של שחרית בימים הנוראים מנגנים את טעמי הקריאה בניגון המיוחד לימים אלו. אך במפטיר קוראים בטעמים הרגילים (וכן בקריאת התורה במנחה של יום הכיפורים, כדלהלן)²²⁷.
- ח. גם הזמנת העולים ואמירת ה"מי שברך" נאמרת בנעימה המיוחדת לימים הנוראים בדומה לקריאת התורה²²⁸.
- ט. יש נוהגים בימים הנוראים לומר את ברכת התורה בנעימת הקריאה בתורה שבימים אלו²²⁹, אולם כ"ק אדמו"ר בעלייתו לתורה בימים הנוראים בירך את ברכת התורה בנעימה של כל השנה²³⁰.

הקריאה וההפטרה

- י. בקביעות שנה זו, שיום הכיפורים חל בשבת, קוראים בספר התורה הראשון לשבעה קרואים בפרשת אחרי-מות (ויקרא טז, א-ד).
- יא. לאחר הקריאה, בסיום עליית 'שביעי', מניחים את ספר התורה השני על בימת הקריאה ליד²³¹ ספר התורה הראשון, ואומרים חצי-קדיש, ולאחר מכן מגביהים וגוללים את ספר התורה הראשון²³².
- יב. לאחר סיום²³³ גלילת ספר התורה הראשון פותחים את ספר התורה השני וקוראים בו למפטיר בפרשת פנחס "ובעשור לחודש השביעי הזה" (במדבר כט, זיא), ולאחר מכן מגביהים וגוללים אותו כרגיל²³⁴.
- יג. במקום שיש רק ספר תורה אחד, יאמרו

חצי-קדיש מיד לאחר סיום עליית 'שביעי' ורק לאחר-מכן יגללו את ספר התורה למפטיר ולאחר קריאת המפטיר מגביהים וגוללים אותו כרגיל²³⁵.

יד. הפטרה < לאחר מכן קוראים להפטרת היום: "ואמר סלו סלו פנו דרך" (ישעיה נז, יד - נח, יד).

טו. בנוסח ברכות ההפטרה - "על התורה ועל העבודה . ועל יום השבת הזה ועל יום הכיפורים הזה . . .", וחותרם: "מקדש השבת וישראל ויום הכיפורים"²³⁶.

טז. אם טעה בתוך הברכה ולא הזכיר שבת, אם עדיין לא אמר "השם" של חתימת הברכה - חוזר ומזכיר של שבת וממשיך על הסדר, ואם כבר אמר "השם" - חותרם "מקדש השבת וישראל ויום הכיפורים"²³⁷.

יז. אם טעה בחתימת הברכה ולא הזכיר של שבת, אם נזכר תוך כדי דיבור מחתימת הברכה - חוזר וחותרם "מקדש השבת וישראל ויום הכיפורים", ואם נזכר לאחר כדי דיבור מחתימת הברכה - צריך לחזור ולברך ומזכיר של שבת ושל יום הכיפורים²³⁸.

יח. אם כשחזר והזכיר של שבת, הזכיר רק של שבת ולא הזכיר יום הכיפורים, או להיפך, כשחזר שכח להזכיר של שבת והזכיר רק של יום הכיפורים - יצא בדיעבד²³⁹.

"מי שברך"

יט. נוסח "מי שברך" לעולה לתורה, כפי שהובא בסידור תורה אור²⁴⁰: "מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את (פלוני בן פלוני) בעבור שעלה לתורה לכבוד המקום, לכבוד התורה (ובקביעות שנה זו מוסיפים: ולכבוד השבת²⁴¹), ולכבוד יום-הכיפורים²⁴²,

235. א"א בוטשאטש שם. אלף המגן סי' תקפד סקכ"ה.
 236. סידור אדה"ז.
 237. דרך החיים סי' קיא ס"ד. ועוד - לגבי תפלה. ובשר"ת אגרות משה או"ח ח"ד סי' ע' אות יד שמשווה דין ההפטרה לדין התפלה. בנתיבות התפלה פכ"ג ס"ג ובהערות שם.
 238. שו"ת אגרות משה שם. בנתיבות התפלה שם.
 239. שו"ת אגרות משה שם. בנתיבות התפילה שם ס"ד.
 240. המועתק כאן - ממהדורת תשמ"ז ואילך, חובר ע"י בעל שער הכולל ונדפס גם בספרו פכ"ז ס"ה.
 241. כן הוא בסידור תורה אור. ובשער הכולל שם אינו. ובקונטרס הסידור אות כא תמה עליו, "דמאי שנא שבת מיו"ט". ובפשטות השמיטו בשער הכולל כיון שמדבר שם רק במנהג ה"מי שברך" שבר"ה ויוהכ"פ. וראה נתיבים בשהה השליחות ח"א ע' שבי הע' 3.
 242. כן הוא בשער הכולל שם. וכן העיר לתקן בקונטרס הסידור את

רכ"ז). אסיף מנהגים והנהגות לחסידי חב"ד - קריאת התורה (נדפס בסוף תיקון קוראים בהוצאת חזק, תש"פ), סמ"ה. וש"נ.
 227. למען ידעו . . . בנינים יולדו ע' 140. אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קד ואילך.
 228. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קד.
 229. שם.
 230. שם ע' קה. אך להעיר, שעלה רק למפטיר ולמנחה, שבקריאתם אין משנים מנהגימה של כל השנה.
 231. בשו"ת משנה הלכות ח"י"ג סי' כב כתב שצריך להניחו משמאל לספר התורה הראשון, כדי שיהיה קרוב יותר לבעל-הקריאה ולא ייראה כמעביר על המצות. ע"ש. וי"א שכך היה המנהג בבית-חיינו. אבל ראה התקשרות גל' תתק"ו ע' 13 הע' 7.
 232. ואם שכחו ואמרו חצי-קדיש לפני הנחת ספר-התורה השני - אין זה מעכב ולא צריכים לומר שוב קדיש לאחר קריאת המפטיר (ראה פסקי תשובות סי' קמז ע' ובהע' 37 שם).
 233. ראה שו"ע סי' קמז ס"ח ובמשנ"ב סקכ"ה. וכ"ה בשערי אפרים שער י ס"ב.
 234. ראה שו"ע סי' קמז ס"ח ובמג"א שם סקי"ב.
 האוחז את ספר-התורה הראשון אינו צריך לעמוד להגבהת ספר-התורה השני - שו"ת קנין תורה ח"ה סי' טו. התקשרות גל' א"ע ע' 8 הע' 10.

- ה. בתפילת 'יזכור' מזכירים הנשמות עם שם אימם²⁵⁰ (ולא עם שם האב כבדרך כלל).
- ו. רבותינו נשיאינו הקפידו לאחוז ב'עצי-חיים' של ספר-התורה המונח על הבימה²⁵¹.
- ז. "ידוע מנהג החסידים להזכיר גם את כ"ק מו"ח אדמו"ר (וכן את רבותינו נשיאינו שלפניו, בנוגע לאלו שהכירו אותם), שזהו ענין שפעולתו היא עבור האומר²⁵²."
- ח. לאחר הזכרת נשמות, גם מי שלא אמר "יזכור" יכול לומר "אב הרחמים"²⁵³.

טז. תפילת מוסף

ברית

- א. אם נערכת ברית-מילה בבית-הכנסת, מלים קודם אמירת "אשרי". מברכים על הכוס ונותנים לתינוק הנימול לטעום מהיין, חוץ ממה שנותנים לו לטעום כשאומרים "בדמיין חיי". באם הברית נערכת מחוץ לבית-הכנסת (בחדר סמוך וכיו"ב) - יחזירו את ספר-התורה לארון-הקודש לפני שיוצאים²⁵⁴.

"הנני העני ממעש"

- ב. את תפילת "הנני העני ממעש" אומר הש"ץ בלבד.

חזרת הש"ץ

- ג. מכיון שאסור לשליח-הציבור לעקור רגליו באמצע חזרת הש"ץ לכן יעמוד כבר מתחילת החזרה רחוק מעט מעמוד התפילה באופן שיוכל לכרוע על פניו ב"עלינו לשבח", כדלהלן²⁵⁵.
- ד. כ"ק אדמו"ר נהג לעמוד בעת אמירת פיוט "לא-ל עורך דין" וכן באמירת "ונתנה תוקף"²⁵⁶.

בשכר זה הקב"ה²⁴³ ישמרהו ויציילהו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה, ויכתבהו ויחתמהו לחיים טובים בזה יום הדין²⁴⁴ וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיו עם כל ישראל אחיו ונאמר אמך".

- כ. נוסח "מי שברך" לחולה ביום-הכיפורים [גם כשחל בשבת] הוא כפי הנוסח בחול, וכמודפס במחזור²⁴⁵.

"יקום פורקן"

- כא. בקביעות שנה זו, שיום-הכיפורים חל בשבת, אומרים "יקום פורקן" ו"מי שברך" לאחר קריאת התורה, כבכל שבת.

טו. הזכרת נשמות

- א. לאחר קריאת-התורה [ואמירת "יקום פורקן"], מזכירים נשמות²⁴⁶.
- ב. מי שהוריו בחיים, יוצא מבית-הכנסת בשעת אמירת "יזכור", ונוהגים גם לסגור את הדלתות²⁴⁷.
- ג. אבלים שנמצאים בתוך שנת האבלות, נשארים בבית-הכנסת, אך לא יאמרו התפילה²⁴⁸.
- ד. מי שכלו י"ב חודשי אבלותו, אך עדיין לא הושלמה השנה (כיון שהיתה שנה מעוברת), יאמר את תפילת "יזכור"²⁴⁹.

כב. מחזור השלם מהדורת אה"ק תשס"ה ואילך על אתר. נתיבים בשדה השליחות שם ע' שטו. אך יש אומרים: "ולכבוד יום הדין".

243. בשער הכולל נשמטה תיבה זו בטעות - ראה נתיבים בשדה השליחות שם ע' שיג הע' 9.

244. מיקום הוספה זו כאן היא רק בסידורי תורה אור, אבל בסידורי תהלת ה' ומחזורי חב"ד מופיע נוסח זה אחר "וישלח ברכה" וכו'. ובמחזור השלם מהדורת אה"ק תשס"ה ואילך נקטו כבסידור תורה אור. ואילו במהדורת נ"י תשס"ה נקטו כבסידור תהלת ה'. וראה נתיבים בשדה השליחות שם ע' שיג הע' 11 ובע' שטו, שצידד כבסידור תורה אור.

יש המשמיטים כל הוספה זו - כן משמע בשער הכולל שם שכתב כן רק לגבי ראש-השנה (אבל ראה נתיבים בשדה השליחות ע' שיד הע' 12). וכ"ה במחזור השלם מהדורת אה"ק תשס"ה ואילך (אבל במהדורת נ"י תשס"ה הוא כבתורה אור).

יש המשמיטים רק תיבת "ויכתבהו" - מחזור חב"ד במהדורות השונות. נתיבים בשדה השליחות שם ובע' שטו.

245. מטה אפרים ס"ת תקפד סק"ב, וכן נדפס במחזור השלם.

246. שו"ע אדה"ז ס"ת תרכא סי"ד.

247. שערי אפרים שערי ס"ל"ב.

248. הוראת כ"ק אדמו"ר הרי"צ - הובאה באוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' רכא. ושי"נ.

249. הוראת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב, לפי עדות הרב יעקב לנדא ע"ה - קובץ הערות התמימים ואנ"ש מאריסטאן גל' שמת ע' י.

250. סידור תורה אור ע' 259. המלך במסיבו ח"ב עמ' קסו. וראה כף החיים ס' רפד סקל"ז ע"פ זוהר ח"א פד, א.

251. לקוטי שיחות ח"ד ע' 233. המלך במסיבו ח"א ע' שט.

252. שיחת כ"ק אדמו"ר אחרון של פסח תשכ"ו (תורת מנחם חמ"ו ע' 343).

וראה הלכות ומנהגי חב"ד ע' 51, שלכאורה הכוונה להזכיר נשמת האדמו"ר קודם נשמת הוריו, וע"ד המנהג בברכת-המזון באמירת "הרחמן הוא יברך את אדוננו מורנו ורבינו" לפני "הרחמן הוא יברך את אבי מורי" וכו' וכן בפסקוים לשמות אנשים שבסיום שמונה-עשרה.

253. המלך במסיבו ח"ב ע' נט.

254. לוח כולל חב"ד לפי שו"ע אדה"ז ס"ת תרכא ס"ה.

255. ראה מטה אפרים ס"ת תקצב סק"א.

256. אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קלא.

"עלינו לשבח"

לעקור רגליו בעת התפילה, לכן העומדים לידו יסייעו לו לקום מה'כריעה' מבלי שיצטרך לעקור רגליו²⁶⁸.

טו. בשעה שהש"ץ מסיים "הוא אלוקינו, אין עוד" וכו' אומר הקהל את פסוקי "אתה הראת", ויש לו להאריך מעט בזה עד שסיימו הקהל לומר את הפסוקים, ואז יתחיל באמירת "אוחילה לא-ל"²⁶⁹.

סדר עבודה

טז. באמירת "אתה כוננת" (תחילת 'סדר העבודה') החזן צריך לומר בקול רם "אתה" ולהפסיק קמעה, ולהמשיך "כוננת" וכו'²⁷⁰.

יז. בתיבות "היו כורעים ומשתחוים" שב'סדר עבודה' כורעים ומשתחוים כנ"ל באמירת "עלינו לשבח".

ברכת כהנים

יח. לפני ברכת כהנים, נוטלים הכהנים ידיהם כרגיל, עד פרק הזרוע. נוהגים שהלויים אשר נוטלים את ידי הכהנים, נוטלים את ידיהם תחילה, אבל בנטילה זו, יטלו רק עד סוף קשרי האצבעות²⁷¹.

סיום התפילה

יט. ביום הכיפורים אחר מוסף אין אומרים "אין כאלוקינו" ו"עלינו לשבח" אלא לאחר תפילת נעילה²⁷².

כ. אחר מוסף אומרים מזמור "למנצח יענך" ואת שיעור תהילים היומי, ולבסוף את תשעת המזמורים: קלג-קמא²⁷³, קדיש יתום, [בשנה זו: 'ילקחת סולת'], שש זכירות.

כא. בין תפילת מוסף לתפילת מנחה מפסיקים, אם אפשר, לכל הפחות שלושת רבעי שעה²⁷⁴.

ז.

תפילת מנחה

ברכת הטלית

א. כשחוזרים ולובשים את הטלית לתפלת מנחה - אין מברכים עליה²⁷⁵.

ה. בתפילת מוסף אומרים "עלינו לשבח" הן בתפילת לחש והן בחזרת הש"ץ.

ו. אין רוקקים באמירת "שהם משתחוים להבל ולריק"²⁵⁷.

ז. בחזרת הש"ץ פותחים את הארון לאמירת "עלינו לשבח", וכשאומרים "ולא שם חלקנו כהם" סוגרים הארון²⁵⁸.

ח. באמירת "ואנחנו כורעים" חוזרים ופותחים הארון, וכורעים ונופלים על פניהם הש"ץ והקהל, זאת גם כשחל בשבת²⁵⁹.

ט. צורת כריעה והשתחויה זו שונה מנפילת-אפים שבכל יום, בה נופלים רק על היד, אלא צריך לנגוע בראשו בקרקע.

י. לצורך זה, אם מדובר ברצפת אבנים או שיש וכדו' - יש לשטוח תחילה מפה או מגבת וכיו"ב להפסיק בין ראשו לקרקע²⁶⁰. אולם אם מדובר ברצפת קרשים וכיו"ב - אין נוהגים להחמיר בזה²⁶¹.

יא. כשמגיעים למילים "ואנחנו כורעים" עושים את הכריעה, ולאחר מכן, במילה "משתחוים" עושים את ההשתחויה.

יב. סדר הכריעה וההשתחויה הוא כדלהלן: תחילה כורעים על הברכיים וגודלי הרגליים, ואחר-כך על גודלי הידיים²⁶², כאשר שאר האצבעות קפוצות לתוכם²⁶³.

לאחר מכן מכופפים את הראש עד שנוגעים עם המצח בקרקע ומתרוממים עם הברכיים, כך שבזמן זה נשאר עומד על אצבעות²⁶⁴ רגליו וגודלי ידיו בלבד לרגע קט²⁶⁵.

יג. נשים אינן כורעות ומשתחוות²⁶⁶.

יד. מכיון שכאמור²⁶⁷, אסור לשליח הציבור

257. רשימות חוב' קפנ' ע' 10. וראה הלכות ומנהגי חב"ד ע' 22 הע' 109.
 258. מחזור השלם.
 259. מחזור השלם.
 260. כמבואר בשו"ע או"ח סו"ס קלא. וראה הלכות ומנהגי חב"ד ע' 22 הע' 110.
 261. ספר המנהגים ע' 57. צמח צדק פסקי-דינים, חידושים על הרמב"ם הל' תפילה פ"ה ה"ג.
 262. תורת מנחם - רשימת היומן ע' קסא. שם ע' שמש.
 263. הנהגת כ"ק אדמו"ר - אוצר מנהגי חב"ד שם ע' קלב.
 264. ובתורת מנחם - רשימת היומן ע' שמש: "גודלי".
 265. תורת מנחם - רשימת היומן שם.
 266. כנראה מטעמי צניעות - ראה שו"ת תשובות והנהגות ח"ב או"ח סו"ס ער.
 267. לעיל בפנים ס"ג.

268. מטה אפרים ס" תקצב סק"א.
 269. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 22.
 270. ספר השיחות תש"ד ע' 6-25.
 271. כמבואר להלן פריק כג ס"ה וש"נ.
 272. שו"ע אדה"ז ס" תרכ ס"א.
 273. ספר המנהגים ע' 59.
 274. ספר המנהגים ע' 59.
 275. אם לא עברו ארבע שעות מאז שפשטה - ראה ציצית הלכה

תפלת מנחה

ב. אומרים "וידבר" ו"קטורת" ואין אומרים "אשרי" ו"בא לציון" וגם לא "ואני תפילתי" - ואפילו כשחל בשבת.

קריאת התורה

ג. במנחה קוראים בתורה בניגון הטעמים הרגילה.²⁷⁶
 ד. העולה השלישי לתורה קורא "מפטיר יונה". על עליית וקריאת הפטרה זו נאמר שנותנת כח לתשובה²⁷⁷ והיא סגולה לעשירות²⁷⁸.

סיום התפילה

ה. לאחר סיום חזרת הש"ץ: קדיש תתקבל, "לדוד ה' אורי", קדיש יתום, והאבלים אומרים משניות וקדיש דרבנן. וכאמור, לא אומרים "עלינו לשבח" עד לאחר תפילת נעילה.

י.ח.

תפילת נעילה

מנהגי התפילה

- א. לפני תפילת נעילה פותחים את ארון הקודש והוא נשאר פתוח במשך כל זמן התפילה עד אחרי תקיעת-שופר²⁷⁹.
- ב. בחצי קדיש שלפני תפילת נעילה ובקדיש תתקבל שלאחריה אומרים "לעילא ולעילא מכל ברכתא" וכו'²⁸⁰.
- ג. בנעילה אומרים בתפילה (וב"אבינו מלכנו") "חתמנו" (במקום "כתבנו"), "וחתום" (במקום "וכתוב"), "ניזכר וניחתם" (במקום "ניזכר וניכתב").
- ד. אומרים "היום יפנה" גם אם כבר העריב היום, אבל לכתחילה יש להגיע לפיוט זה לפני השקיעה²⁸¹.
- ה. כ"ק אדמו"ר הרשב"ב נהג לומר: "ואוצרך, הטוב לנו, תפתח"²⁸².
- ו. אין נשיאת כפיים בנעילה, גם אם הוא לפני

השקיעה²⁸³, אבל אומרים "אלוקינו ואלוקי אבותינו" וכו', ואפילו אם כבר ירד הלילה²⁸⁴.

ז. בתפילת נעילה אומרים "אבינו מלכנו" גם כשחל בשבת, כבשנה זו.

תקיעת שופר

ח. באמצע קדיש תתקבל (אחרי "דאמירן בעלמא", לפני אמירת "תתקבל") שלאחר תפילת נעילה מנגנים את 'מארש נפוליון', ואחר כך תוקעים תקיעה אחת²⁸⁵.
 ט. למרות שמעיקר הדין אפשר לתקוע בשופר כבר לאחר השקיעה²⁸⁶, יש חשש שאנשים מהציבור עלולים להתחיל לעשות מלאכות מיד אחרי התקיעה. לכן, אף שאין חובה להמתין לזמן "צאת הצום" המופיע בלוחות, יש לתקוע מעט אחרי צאת הכוכבים²⁸⁷.

סיום התפילה

י. לאחר התקיעה סוגרים את הארון, וממשיכים באמירת הקדיש.
 יא. לאחר תפילת נעילה אומרים את תשעת המזמורים האחרונים בתהילים: קמב-קנ²⁸⁸, קדיש יתום, והאבלים אומרים משניות וקדיש דרבנן.

י.ט.

מוצאי יום הכיפורים

תפלת ערבית

- א. מתפללים מעריב לבושים בקיטל ובטלית כשהיא מונחת על הכתפיים, וחובשים הכובע²⁸⁹.
- ב. מי שטעה בתפילת שמונה עשרה ואמר "המלך הקדוש" או "המלך המשפט" - אינו חוזר, אבל אם אמר "זכרנו לחיים" פוסק ומתחיל "מלך עוזר", ואם כבר אמר "וכתבנו" - גומר תפילתו, ומתפלל שוב בתורת נדבה²⁹⁰.

283. וראה ספר המנהגים שם, שאין אומרים אפילו עוד היום גדול. וע"ע אגרות קודש ח"ח ע' ע.
 284. שו"ע אדה"ז סי' תרכג ס"ח.
 285. ספר המנהגים ע' 59.
 286. שו"ע אדה"ז סי' תרכג ס"א.
 287. ראה הלכות ומנהגי חב"ד ע' 55.
 288. שיש להוסיף מעט אחרי צאת הכוכבים - היינו מצד תוספת יום הכיפורים, כמבואר בשו"ע אדה"ז סי' תרכד ס"ב, ושיעור התוספת הוא לכמה דעות כ-4 דקות.
 289. ספר המנהגים ע' 59.
 290. ספר המנהגים ע' 59.
 291. לוח כולל חב"ד.

למעשה ע' קעז לפי לקוטי שיחות ח"ד ע' 1363.
 276. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' רלג.
 277. המלך במסיבו ח"א ע' ע בשם כ"ק אדמו"ר הרי"צ.
 278. המלך במסיבו שם.
 279. ספר המנהגים ע' 64.
 280. ספר המנהגים ע' 59.
 281. ראה שו"ע אדה"ז סי' תרכג ס"ד. ספר המנהגים ע' 59.
 282. ראה אוצר מנהגי חב"ד שם ע' רלט.

יב. מצוה מן המובחר לברך על אבוקה כמו במוצאי־שבת, אפילו כשחל יום־הכיפורים בחול, ולכן יצרף לנר ששבת נר נוסף ויברך על שניהם³⁰³.

יג. אף שבכל השנה לא נותנים לאחרים משיירי כוס ההבדלה, אך במוצאי יום־הכיפורים אפשר לחלק מכוס ההבדלה, וכפי שנהגו כ"ק אדמו"ר הרש"ב וכ"ק אדמו"ר הרי"צ³⁰⁴.

יד. איש שכבר יצא ידי חובת הבדלה, יכול להבדיל שוב - רק לגבר אחר או לקטן. אבל אינו יכול להבדיל שוב בשביל אשה או קטנה. ולכן, אם שמע הבדלה בביהכ"נ ויצא ידי חובה, ואשתו או בתו, לא שמעו - צריכות להבדיל בעצמן³⁰⁵.

אם יודע שיקשה עליהן להבדיל בעצמן או לשמוע הבדלה במקום אחר - יכוין שלא לצאת ידי חובתו בהבדלה שבביהכ"נ, כדי שיוכל להבדיל בביתו (ומובן שאז לא יטעם מאומה לפני ההבדלה שעורך בביתו).

טו. לאחר הבדלה עורכים "קידוש לבנה" בחגירת אבנט ומתוך הסידור³⁰⁶.

טז. באם אפשר, לפני קידוש לבנה ירחץ פניו ופיו ויחליף הנעליים, ובלבד שלא יפסיד את המניין³⁰⁷.

יז. בשנה זו, שמוצאי יום־הכיפורים הוא מוצאי שבת - אומרים "ויתן לך".

סעודת מוצאי יום־הכיפורים

יח. במוצאי יום־הכיפורים נוטלים ידיים ואוכלים סעודה חשובה (ובשנה זו היא גם סעודת מלוה מלכה) מתוך שמחה. אכילתה בהרחבה ממשיכה השפעות גשמיות בהרחבה על כל השנה³⁰⁸.

ג. בשנה זו, אף שהוא מוצאי־שבת, אין אומרים "ויהי נועם" ו"ואתה קדוש", מפני שחל יום־טוב הראשון דחג הסוכות במהלך השבוע.

"גוט יום טוב"

ד. במוצאי יום־הכיפורים מאחלים "גוט יום טוב"²⁹¹, ובליובאוויטש היו מכריזים זאת²⁹².

הבדלה וקידוש לבנה

ה. קודם הבדלה נוטלים ידיים עד פרק הזרוע ג' פעמים לסירוגין²⁹³, אך אין מברכים על נטילת ידיים²⁹⁴.

ו. בהבדלה, כמו במעריב - לבושים בקיטל ובטלית כשהיא מונחת על הכתפיים, וחובשים הכובע²⁹⁵.

ז. בסדר הבדלה אומרים את הפסוקים "הנה אל ישועתי" וכו', כמו בכל מוצאי שבת ויום־טוב²⁹⁶.

ח. כ"ק אדמו"ר הרי"צ וכ"ק אדמו"ר הרש"ב היו נוהגים להבדיל בעצמם (ודייקו שלא להוציא אחרים ידי חובה²⁹⁷) במוצאי יום־הכיפורים²⁹⁸.

ט. בשנה זו מברכים על הבשמים בהבדלה, כיון שהוא מוצאי שבת²⁹⁹.

י. גם כשחל יום־הכיפורים בשבת, כבשנה זו, מברכים "בורא מאורי האש" דוקא על 'נר ששבת', היינו שדלק מערב יום־הכיפורים דווקא. ובאם אין לו - ידליק מנר של חברו שדלק כל יום־הכיפורים³⁰⁰. ואם לא מצא 'נר ששבת' - לא יברך את ברכת הנר³⁰¹.

יא. אף שאין חובה לחזור אחרי האש במוצאי שבת, אבל במוצאי יום־הכיפורים מצוה לחזור אחריה, אפילו כשחל בחול³⁰².

303. שו"ע אדה"ז שם סי"ד. נטעי גביראל, הל' יום־הכיפורים, פס"ז סכ"א.

304. תורת מנחם - רשימת היומן ע' שפט. ר"ד כ"ק אדמו"ר מסעודות: מוצאי יום־הכיפורים תשכ"ז (תורת מנחם חמ"ח ע' 76). מוצאי יום־הכיפורים תשל"א (תורת מנחם חס"ב ע' 78).

וראה ראה תורת מנחם - רשימת היומן ע' רסח ור"ד כ"ק אדמו"ר מסעודות מוצאי יום־הכיפורים תשכ"ז, שכ"ק אדמו"ר הצמח צדק נתן להרב שמואל דב מבוריסוב משיירי ההבדלה במוצאי יום־הכיפורים והבריא.

305. ראה שו"ע אדה"ז סי' רצו סי"ט. ואשה שלא הבדילה, יכולה להבדיל גם בשביל אשה אחרת, כמשמעות דברי אדה"ז שם, שכתב שאיש לא יכול לצאת ידי חובה מאשה, שממע אשה כן יכולה לצאת י"ח מאשה אחרת.

306. ספר המנהגים ע' 59. וראה עוד הלכות ומנהגי חב"ד ע' 57.

307. לוח כולל חב"ד.

308. לשמע-און עמ' 145 בשם כ"ק אדמו"ר מהורש"ב. וראה אוצר

291. ספר המנהגים שם.

292. ספר השיחות תרצ"ז ע' 55. וראה שו"ע אדה"ז סי' תרכג סי"ב שצריך לפרסם שמוצאי יום־הכיפורים הוא יום טוב, "ולכן, יפקדו איש את רעהו בצאתו מבית הכנסת, כדרך שאומרים בשבת ויו"ט".

293. גם כהנים שנטלו ידיהם היום - ספר המנהגים ע' 59.

294. לוח כולל חב"ד. הלכות ומנהגי חב"ד ע' 56.

295. ספר המנהגים ע' 59. וראה המלך במסיבו ח"ב ע' קפא.

296. אוצר מנהגי חב"ד אלול:תשרי ע' רמו.

297. ראה תורת מנחם - רשימת היומן ע' שפט.

298. ספר השיחות תש"ה ע' 20. תורת מנחם - רשימת היומן ע' שלב. שם ע' שפט. ר"ד כ"ק אדמו"ר מסעודות יום א' דחגי:הסוכות תשל" (תורת מנחם חנ"ח ע' 100).

299. שו"ע אדה"ז סי' תרכד סי"ג.

300. ראה שו"ע אדה"ז סי' תרכד סי"ה:ח.

301. שו"ע אדה"ז שם סי"ה.

302. שו"ע אדה"ז סי' רחצ סי"ב.

ולכן טוב שתכין עצמה כראוי בימים הסמוכים לצום ע"י שתרבה בשתייה ובשאר דברים המחזקים.

ג. מעוברת שחוששת שהצום יגרום לה חולשה גדולה, או שיש סכנה להריון מכל סיבה שהיא (כגון: הריון בסיכון, צירים מוקדמים, סכרת, לחץ דם, חוסר ברזל, חום גבוה, התייבשות וכיוצא בזה) - עליה להיוועץ עם רב ורופא לפני יום הכיפורים, האם היא מחויבת לצום במצבה, ובאם לא - האם די שתשתה בשיעורים או אפילו כרגיל, וכמוֹכֵן אם היא זקוקה גם לאכול בשיעורים. וראה לקמן דיני שתייה ואכילה בשיעורים.

יולדת

ד. יולדת, עד שלשה ימים מהלידה - לא תתענה כלל, אלא אוכלת ושותה בשיעורים³¹⁷. בענין אופן חישוב ג' ימים אלו יש לשאול רב מורה-הוראה.

ה. לאחר שלשה ימים מהלידה ועד שבוע - הדבר תלוי בהרגשתה האישית³¹⁸, והיות שיש בדבר פרטים נוספים תשאל רב מורה-הוראה כיצד לנהוג.

ו. לאחר שעבר שבוע מהלידה - עליה לצום כרגיל³¹⁹, במידה ומכל סיבה שהיא מרגישה חולשה יתירה תשאל רב מורה-הוראה כיצד לנהוג.

ז. אשה שעברה הפלה, באם היה זה לאחר ארבעים יום מתחילת ההריון - דינה כדין היולדת דלעיל³²⁰, אולם באם הפילה לפני שעברו ארבעים יום - תשאל רב מורה-הוראה כיצד לנהוג.

ח. יולדת שילדה בניתוח קיסרי - הדבר תלוי במצבה ולכן תתייעץ עם רופא ורב מורה-הוראה כיצד לנהוג.

מניקה

ט. אשה מניקה חייבת לצום³²¹.

י. באם חוששת שבמידה ולא תשתה לא תהיה לה כמות מספקת של חלב - עליה לתת

יט. בסעודת מוצאי יום-הכיפורים טובלים פרוסת "המוציא" בדבש³⁰⁹.

עשיית הסוכה

כ. המדקדים במצוות מתחילים מיד במוצאי יום-הכיפורים לעסוק בעשיית הסוכה³¹⁰, ועכ"פ מדברים מענין עשיית הסוכה³¹¹.

כ.

התענית

איסור אכילה ושתייה

א. אכילה ושתייה ביום-הכיפורים אסורים מן התורה, אפילו במשה³¹², אולם אינו חייב חטאת אלא באם אכל או שתה בשיעור מסוים. ולכן, מי שלא יכול לצום, וכגון חולה שיש בו סכנה או מי שאינו מסוגל לצום - מותר לו לאכול או לשתות בכמות פחותה משיעורים אל³¹³, וכדלהלן.

הבהרה חשובה: מאחר שבדיני מעוברת, יולדת, מניקה והחולה בצום, ישנם פרטים רבים ויש לדון כל אדם לגופו ובהתאם למצבו - אין בכלל הבא לקמן בכדי לקבוע מסמרות בנידון, רק להעיר ולכוון באופן כללי בלבד ואין בדברינו תחליף כלל לצורך להיוועץ באופן פרטי עם רב ורופא מבעוד מועד.

הבהרה נוספת: אם הליכת האדם לבית הכנסת תגרום שיגיע למצב שבו יצטרך לאכול או לשתות אפילו משהו - עליו להישאר בבית ולנוח³¹⁴. יתירה מכך: גם מי שהתירו לו לשתות בשיעורים - עליו להישאר בבית לנוח ולא להתפלל בציבור, אם עקב כך ימנע ולו פעם אחת בלבד משתייה של פחות משיעור³¹⁵.

מעוברת

ב. מעוברת חייבת לצום ביום-הכיפורים³¹⁶.

מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' רנא.

וראה שיחת כ"ק אדמו"ר יום שמחת-תורה תש"ג (תורת מנחם תש"ג ח"א ע' 231), שצריך להשתדל ולפעול בעצמו שיהיה במעמד ומצב נעלה, שבמוצאי יום הקדוש אינו חושב אודות אכילה ושתייה, מצד שמרגיש ש"חיי נפשו" הוא מענייני קדושה, ואז גם אכילתו ושתייתו הם רק מצד ציווי הקב"ה "לך אכול בשמחה לחמך".

309. היום יום ח"ב. אבל שמים מלח על השלחן.

310. רמ"א סי' תרכ"ד. שו"ע אדה"ז סי' תרכ"א.

311. ספר המנהגים ע' 59. וראה גם ספר השיחות תש"ג ח"א ע' 41.

312. ראה שו"ע אדה"ז סי' תריב ס"א וסט"ז.

313. ראה שם סי' תרי"ג-יד.

314. שו"ת חתם סופר ח"ו סי' כג.

315. שכן הליכה לבית הכנסת או השתתפות בתפילה היא בחשיבות משנית ביחס למצוה מן התורה לצום - ראה שמירת שבת כהלכתה פל"ט הע' צד בשם הגרש"ז אויערבך ע"ה.

316. שו"ע אדה"ז סי' תריז ס"א.

317. ראה שו"ע אדה"ז סי' תריז ס"ד.

318. שו"ע אדה"ז שם ובס"ה.

319. שם סוס"ד.

320. ראה ביאור הלכה סי' תריז ד"ה יולדת. שמירת שבת כהלכתה שם סט"ז.

321. שו"ע אדה"ז סי' תריז ס"א.

הוא אפילו במשהו, כאמור, לכן חולה שהתירו לו לשתות או אף לאכול בשיעורים, עליו לשים לב לאכול ולשתות כדי צרכו ואסור לו להקל ולאכול או לשתות יותר מכדי צרכו.

מאידך, אסור לו גם להחמיר ולאכול או לשתות פחות מכדי צרכו. וכל שכן שאסור לו לחולה להחמיר על עצמו לצום על-אף הוראת הרופא והרב שאין לו לצום³²⁵.

טז. כמו כן, מי שלפי ההלכה אינו מחויב לצום, אין צורך להכניס לו עירוי נוזלים כדי לאפשר לו לצום³²⁶.

יז. כאמור לעיל, מי שההליכה לתפילה בבית-הכנסת תגרום לו שיצטרך לאכול או לשתות בשיעורים - עליו להימנע מללכת לבית-הכנסת ויתפלל בביתו (ואפילו על מיטתו). ואפילו אם בלאו-הכי אוכל ושותה בשיעורים (עקב מצבו הרפואי וכיו"ב), מכל מקום, אם על-ידי ההימנעות מההליכה לבית-הכנסת הוא ישתה או יאכל פחות פעמים במשך יום-הכיפורים - גם-כן עליו להימנע מללכת לבית-הכנסת³²⁷.

תרופות

יח. תרופות שאין חובה לקחתם (ע"פ חוות דעת רופא) - אסור לקחתם ביום-הכיפורים ואפילו אם בולע אותן בלי שתייה כלל³²⁸.

יט. תרופות שחובה לקחתם (ע"פ חוות דעת רופא) המיועדות לחולי שיש בו סכנה או המיועדות לכן שהחולה לא יבוא לידי סכנה, כגון תרופות לשמירת לחץ-דם, סכרת, בעיות לב, כליות, תרופות פסיכיאטריות, וכן כל כיוצא בהן - מותר לקחתן לכתחילה ביום-הכיפורים ואין צריך לחכות עד שחם-ושלום יורע מצבו³²⁹. אך טוב לשאול את הרופא האם ניתן לדחות באופן חריג את נטילת התרופה למוצאי יום כיפור.

כ. מי שהותר לו לקחת תרופות אלו, באם

לתינוק תחליפים או להכין עבורו חלב שאוב לפני יום-הכיפורים. ובמידה שחוששת שזה לא יספיק או כשהתינוק יונק רק ממנה - תשאל רב מורה-הוראה כיצד לנהוג.

חולה

התייעצות עם רב ורופא

יא. בצום יום-הכיפורים גם חולים מחויבים לצום, אלא שחולה שעלול להסתכן בעקבות הצום - יש לברר עם רופא האם מצבו הרפואי מאפשר לו לצום ובהתאם לכך להיוועץ ברב כיצד עליו לנהוג³²².

יב. בעת התייעצות עם רופא אודות מצב רפואי לגבי הצום יש לוודא את הפרטים הבאים, ובסדר דלהלן:

- 1) האם יכול לצום באופן מלא.
- 2) במידה ודעת הרופא שלא יכול לצום - האם אפשר להסתפק בשתייה (בפרט שתיה מזינה, כגון מיץ ענבים טבעי, שייק פירות נוזלי ביותר וכיו"ב) בשיעורים, כדלהלן.
- 3) במידה ודעת הרופא שצריך גם לאכול - האם אפשר להסתפק באכילה בשיעורים, כדלהלן³²³.

יג. גם אם בשנה שעברה קיבל פסק מרב בקשר עם מצבו הרפואי, עליו להציג שוב בפני הרופא והרב את מצבו העדכני ולשאול לדעתם.

יד. חולה הנמצא במצב של סכנה מיידית או בספק סכנה מיידית ביום-הכיפורים, או אדם שחש מאוד ברע לפתע עקב הצום עד כדי כך שהוא מסופק אם נכנס למצב של סכנת חיים מיידית והמצב בהול - אין להשתהות כדי לברר את דינו אלא יאכל וישתה מיד בהתאם לצורך³²⁴.

אכילה ושתייה כדי צורך

טו. כיון שאיסור אכילה ושתייה ביום-הכיפורים

322. בדבר חיוב חולה שאין בו סכנה בצום - ראה מנחת חינוך מצוה שיג סק"ה. קצה המטה סי' תריח סק"ו. שדי חמד, מערכת יום-הכיפורים, סי' ג אות יג. ועוד.

323. שכן, גם כאשר ישנה סכנת נפשות, אם אפשר להסתפק בשתייה בלבד - אין לאכול. וגם כאשר יש צורך לאכול ולשתות, צריך החולה, באם הדבר אפשרי, לשתות ולאכול בשיעורים - ראה שו"ע אדה"ז סי' תריח סי"ג-ד.

324. כפי הדין בהל' רפואה שבבת - ראה שו"ע אדה"ז סי' שכח ס"ב. וראה ערוך השולחן שם סק"ב, דהיינו דוקא כשהמצב בהול. וראה גם בשמירת שבת כהלכתה פל"ב הע' ג. וה"ה בנרד"ו. וראה עוד מקראי קודש (הר"י), הל' יום הכיפורים, פ"ט סט"ו ובהערות שם. וש"נ.

325. ראה שו"ע אדה"ז סי' תריח סי"א-ב.

326. ראה שו"ת אגרות משה אור"ח ח"ג סי' צ וח"ד סי' קא אות ג. שו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' כה פכ"א וח"ד סי' נז. שו"ת שבט הלוי ח"י סי' צא וח"א סי' קמה. שו"ת מנחת שלמה תנינא סי' נח אות כו.

327. ראה שו"ת חתם סופר ח"ו סי' כג. שמירת שבת כהלכתה פל"ט סכ"ח.

328. ראה שו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' כה פכ"ב ובהמציין שם. שמירת שבת כהלכתה שם ס"ח.

329. ראה שמירת שבת כהלכתה שם.

ל-8 דקות, 7 דקות, 6 דקות, 4 דקות. באם יודע שגם זה אינו מספיק או בכל ספק שהוא - יש להיוועץ ברב מורה הוראה.

כה. סוג השתייה < אין חייבים לשתות דווקא מים, אלא אפשר ואף מומלץ לשתות משקאות מזינים כגון: מיץ ענבים, מיצי פירות, מרק, דבש, חלב, לֶבָן, יוגורט נוזלי, 'שייק' נוזלי וכיו"ב, ובפרט שכאשר ישתה משקאות מזינים יזדקק לפחות שתייה, ולכן עדיף לנהוג כך³³⁴.

כו. דברים נוזליים נחשבים משקה ולכן לֶבָן, יוגורט, שייק נוזלי וכיו"ב מוגדרים כשתייה (כאמור), אלא שיש לוודא שהם אכן נוזליים ולא נקשרו (ע"י שינערם וכיו"ב).

כז. אכילה < שיעור כמות האכילה שהתירו בשעת הצורך הוא אוכל מוצק בכמות של 30 סמ"ק, ובשעת הדחק, כשחש שהוא צריך לאכול יותר - ניתן להקל בהדרגה עד כ-38 סמ"ק³³⁵.

כח. מדידת כמות האכילה הנ"ל היא לפי נפח³³⁶ (ולא לפי משקל), וכבר שיערו שהכמות המותרת (30 סמ"ק) היא הכמות הממלאת קופסת גפרורים רגילה המצויה בארץ הקודש.

כט. אופן האכילה < לאחר סיום אכילת הכמות המותרת הנ"ל יש להמתין לכתחילה 9 דקות עד לתחילת האכילה הבאה³³⁷. ואם חש צורך לאכול יותר, יצמצם את ההמתנה בהתאם לצורך: ל-8 דקות, 7 דקות, 6 דקות, 4 דקות. באם יודע שגם זה אינו מספיק - יש להיוועץ ברב מורה הוראה.

ל. סוג האכילה < ניתן לאכול כל מאכל מוצק מכל סוג שהוא, אולם יש לדעת אשר ממרח/

מדובר בכדורים - יש לו לבולעם ללא מים. ובאם מדובר בכדורים עם טעם - יש לעוטפם בנייר וכיו"ב. ואם מדובר בגלולה מרה - אין צורך לעוטפה.

מי שאינו יכול לבלוע את הכדורים ללא מים - אם מדובר בתרופה מרה, ירסק את התרופה במעט מים באופן שהמים יהיו מרים מהתרופה ואין בהם הנאה. ואם מדובר בתרופה שאינה מרה וכן תרופות שאי-אפשר לרסקן במים - יערבב בתוך מעט מים דבר מר כסודה לשתייה או תמצית תה מרה ויבלע את התרופה וישתה את המים³³⁰.

שיעורים

כא. מי שקיבל היתר מרב לאור מצבו הרפואי וכיו"ב לשתות ולאכול בשיעורים עליו לנהוג באופן דלהן.

כב. שתייה < שיעור כמות השתייה שהתירו בשעת הצורך הוא 'כמלוא לוגמיו', דהיינו כמות השתייה שאדם מסוגל למלא בצד אחד של פיו (היינו בלחי אחד, או בשני הלחיים ולחלק את הכמות לשניים). ולמעשה, באיש או אישה ממוצעים מדובר בכ-40 סמ"ק (מ"ל), אך מי שמבנה גופם קטן (צעירים וכיו"ב), שפיהם קטן יותר, צריכים לשער לפי הכמות הנכנסת לפיהם, ולכן עליהם לשתות רק כ-35 סמ"ק (מ"ל)³³¹.

כג. מדידת כמות השתייה הנ"ל ניתן לעשותה באמצעות בקבוקים עם סימוני הכמויות, כבקבוקי תינוקות, מזרק וכדומה, ומותרת אף ביום הכיפורים עצמו, אם כי טוב לעשות זאת מבעוד יום³³².

כד. אופן השתייה < לאחר סיום שתיית הכמות המותרת הנ"ל יש להמתין לכתחילה 9 דקות עד לתחילת השתייה הבאה³³³. ואם חש צורך לשתות יותר - לא יגדיל את כמות השתייה - אלא יצמצם את ההמתנה בהתאם לצורך:

334. ראה תורת היולדת פ"ב הע' נא. מקראי קודש שם סל"ח ובהערות שם. וש"נ.

335. ראה שו"ע אדה"ז שם סי"ג, שלכתחילה מאכילים את החולה פחות מ'כותבת', דהיינו שני שליש ביצה, ובדיעבד ניתן להאכילו עד קרוב לכביצה שהיא כותבת שלמה. וראה שיעורי תורה להגרא"ח נאה סי' ג ו"אילך ש'כותבת' היא 40 סמ"ק, ושיעור 30 סמ"ק הוא רוב כ'כותבת הגסה' (והיא שני שליש ביצה, כאשר הביצה היא 50-45 גרם), וכך עושים לכתחילה. ובדיעבד יש להקל עד 38 סמ"ק, שהם כמעט 'כותבת' שלמה.

336. ראה שיעורי תורה שם. מאכל מנופח, כעוגה אורית וכיו"ב - אין לדחוס אותו, לפי שהאוויר שבתוכו נכנס בכלל חשבון שיעור הנפח, כמבואר בשו"ע אדה"ז סי' תפו ס"ב, וכן הסכמת רבים מרבני חב"ד למעשה, ובפרט לענין חשש חיוב כרת מן התורה. ואכהמ"ל.

337. ראה שו"ע אדה"ז סי' תריב סט"ו וסי' תריח ס"ד.

330. שם. וכמובן שאינו צריך לברך על מים אלו לאחר שעירב בהם דבר מר ופגם - ראה שו"ע אדה"ז סי' רד ס"ד.

331. שו"ע אדה"ז סי' תריח ס"ב.

אך יובהר, כי גם השיעור של 40 סמ"ק (מ"ל) הוא פחות מעט מהשיעור המקסימלי שהתירו חכמים, ולכן גם אלו שמבנה גופם קטן (צעירים וכיו"ב) שעליהם לשתות 35 סמ"ק (מ"ל), גם אם טעו בכמה מ"ל בודדים מעבר לשיעור נחשב עצמו.

332. כף החיים סי' תריח סקל"ז, סק"מ וסקמ"ה. שמירת שבת כהלכתה פ"ט ס"א.

333. ראה שו"ע אדה"ז סי' תריב סט"ו וסי' תריח ס"ד.

על לחם משנה, כיון שלא תקנו חכמים קידוש ולחם משנה ביום הכיפורים.³⁴⁶
 לו. האוכל לחם ביום הכיפורים - נוטל ידיו ברגיל, עד פרק הזרוע.³⁴⁷

לז. אם אוכל לחם לשיעורין, כיון שהוא פחות מכביצה כנ"ל - אינו מברך "על נטילת ידיים". ואם אוכל יותר מכביצה (במצבים שהותר לו לאכול ללא שיעורים) - מברך על הנטילה. אך את ברכת "המוציא" מברך בכל מקרה.³⁴⁸

לח. אם אכל כזית לחם 'בכדי אכילת פרס' (דהיינו בתוך 4 דקות) - מברך ברכת-המזון, וכיון שאכל בהיתר, הרי זה ככל יום-טוב, וצריך לומר "יעלה ויבוא"³⁴⁹, ואומר בו: "ביום הכיפורים הזה, ביום סליחת העוון הזה, ביום מקרא קודש הזה"³⁵⁰, ואם חל בשבת - אומר גם "רצה" ו"הרחמן הוא ינחילנו ליום שכולו שבת" וכי"³⁵¹.

אמנם, באם שכח לומר "יעלה ויבוא", אם נזכר קודם שסיים ברכת "בונה ירושלים" - חוזר ואומר, אך אם סיים ברכת "בונה ירושלים" - אינו מברך ברכת "אשר נתן"³⁵².

לט. כמו כן, בברכת מעין-שלש מזכיר את יום-הכיפורים: "וזכרנו לטובה, ביום-הכיפורים הזה"³⁵³. וכשחל בשבת, כבשנה זו - מוסיף לפני כן גם "ורצה והחליצנו ביום השבת הזה".

מ. קטנים הזקוקים לאכילה ביום הכיפורים, יש להשגיח עליהם שלא יאכלו אכילה גסה,³⁵⁴ ושיברכו כדני³⁵⁵, וכן לא יאכלו מעדנים ומותרות אלא רק כדי צרכם ותו לא.³⁵⁶

רוטב וכיו"ב בטל הוא למאכל, ולכן כאשר מורחים ממרח על לחם - הוא נחשב לחלק מהמאכל ומצטרף לשיעור המאכל.³³⁸

לא. שיעורי האכילה והשתיה אינן מצטרפים זה לזה, היינו שההמתנה האמורה (9 דקות וכיו"ב) צריכה להיות בין אכילה לאכילה ובין שתיה לשתיה, אבל מותר לשתות מיד לאחר שאכל, ובלבד שמהשתיה הקודמת יעבור הזמן האמור. וכן בנוגע לאכילה.³³⁹

טבלת שיעורים		
	לכתחילה	בשעת דחק
אכילה	30 סמ"ק	38 סמ"ק
שתיה	לאדם בינוני: 40 סמ"ק, למי שמבנה גופו קטן: 35 סמ"ק או במדידה	
זמן ההפסקה בין כל אכילה/שתיה	כל 9 דקות	יכול לצמצם ההפסקה בהתאם לצורך: ל-8 דקות, 7 דקות, 6 דקות, 4 דקות

קטנים

לב. קטנים וקטנות שהגיעו לחינוך למצוות עינני (מגיל 10-9 ועד גיל בר/בת מצוה³⁴⁰), צריכים לחנכם למצוות עינני דהיינו לצום מעט שעות ולאכול מאוחר יותר מהזמן שהם רגילים לאכול תמיד, כפי כוחם³⁴¹, ואם אכלו או שתו (בזמן שעליהם לצום) - האב צריך למחות בידם.³⁴²

לג. אבל קטנים שלא הגיעו לגיל חינוך - אינם מתענים כלל (ואפי' לא בליל יום כיפור בלבד³⁴³), ואפילו אם הקטן רוצה להחמיר על עצמו - אין לאפשר לו, כדי שלא יבוא לידי סכנה.³⁴⁴

לד. אין להתעסק בהכנת המאכלים עבור קטנים, אלא אם כן אינם יודעים להכין לעצמם, אבל לגעת במאכלים או לתת להם מאכלים מוכנים - מותר.³⁴⁵

דין האוכל ביום הכיפורים

לה. האוכל ביום הכיפורים - ואפילו כשחל בשבת - אינו צריך לעשות קידוש ולבצוע

346. שו"ע אדה"ז סי' תריח ס"ח.
 347. שו"ת לבושי מרדכי, מהדורא תניינא, יו"ד סי' יא אות ג. שו"ת שבט הלוי ח"ח סי' קלט. שמירת שבת כהלכתה שם סל"א בשם הגרש"ז אייערבך ע"ה. ועוד.
 348. ראה שו"ע אדה"ז סי' קנח ס"ב.
 349. שו"ע אדה"ז שם. וראה שער הכולל פל"ד אות ט. פסקי הסידור אות קפה. הגהות לסידור רבינו הזקן אות ע (הובא בשלחן מנחם ח"ג ע' קנז).
 350. לפי ספר המנהגים ע' 64 בשוה"ג.
 351. שו"ע אדה"ז שם.
 352. לפי שו"ע אדה"ז סי' קפח סוסי"א.
 353. ראה שער הכולל שם. שמירת שבת כהלכתה שם הע' קו בשם הגרש"ז אייערבך ע"ה.
 354. ראה שו"ע אדה"ז סי' תריב ס"ה-ו.
 355. אגרות קודש כ"ק אדמו"ר הרי"צ ח"ז ע' ב.
 356. משנ"ב סי' תקנ סק"ה.

338. לפי שו"ע אדה"ז סי' תריב ס"ב.
 339. שם ס"ב.
 340. ראה שם סי' תרטז ס"ו וסי"א.
 341. שם ס"ה.
 342. שם ס"ד. ושם, שרק האב בלבד מחויב למחות, אבל אמו אינו מצווה על כך.
 343. ראה אלף למטה סי' תרטז ס"ק ה.
 344. שם ס"ו.
 345. ראה שו"ע אדה"ז סי' תריא ס"ז וס"ט.

מא. על כל מה שאוכל ושותה, אפילו אם אוכל פחות מכשיעור מברך ברכה ראשונה כרגיל³⁵⁷.

ז. ביום-הכיפורים אין ליטול ידיים אלא כשיש

חובה בדבר. ולכן, המטיל מים ולא נגע במקומות המכוסים, הנה בליל יום-הכיפורים לאחר תפלת ערבית, מאחר שאינו צריך עוד להתפלל - יש לו לגעת באחד מהמקומות המכוסים בכדי שיתחייב בנטילה, ואז יטול ידין³⁶⁶ עד קשרי אצבעותיו וכך יוכל לברך ברכת "אשר יצר" בידיים נקיות וטהורות.

אבל ביום - יכול ליטול ידיו עד קשרי האצבעות גם בלי לגעת במקומות המכוסים, מאחר שצריך הוא עוד להתפלל אחר כך³⁶⁷.

ח. בבוקר בקומו משנתו נוטל ידיים עד קשרי אצבעותיו, "ולא יכוין להנאת רחיצה רק להעביר רוח רעה מעל הידיים"³⁶⁸.

ט. לאחר שמנגב את ידיו במגבת, יכול להעביר את המגבת על העיניים, כדי להעביר מהם חבלי שינה³⁶⁹. אכן, אם יש בעין לכלוך ממש - ניתן להעבירו עם מים כדרכו בחול³⁷⁰.

טבילה במקוה

י. ביום-הכיפורים אין טובלים במקוה מכל סיבה שהיא³⁷¹.

חולה

יא. חולה, אע"פ שאין בו סכנה, אם נצרך לכך - רוחץ כדרכו³⁷² (כמובן באופנים המותרים בשבת).

כלה

יב. כלה, כל שלא עברו עדיין שלשים יום

כא. רחיצה וסיכה

הרחיצה האסורה

א. כל רחיצה של תענוג אסורה ביום-הכיפורים, בין בחמין ובין בצונן, ואפילו אצבע קטנה אסור לרחוץ³⁵⁸.

ב. רחיצה שאינה לתענוג, אלא להסרת לכלוך - מותרת, רק שיזהר לרחוץ באופן נקודתי את המקום שהתלכלך ולא יותר³⁵⁹.

נטילת ידיים

ג. בכל פעם שנוטלים ידיים במשך יום-הכיפורים יש ליטול רק עד סוף קשרי האצבעות (מקום חיבור האצבעות לכף היד) ולא את כל היד³⁶⁰.

ד. הכהנים נוטלים ידיהם בשחרית כרגיל, עד פרק הזרוע³⁶¹. כמו כן, לפני ברכת כהנים, נוטלים הכהנים ידיהם כרגיל, עד פרק הזרוע³⁶².

ה. נוהגים שהלויים אשר נוטלים את ידי הכהנים, נוטלים את ידיהם תחילה³⁶³, אבל בנטילה זו, יטלו רק עד סוף קשרי האצבעות³⁶⁴.

357. שהרי מברכים אותה אפילו על אכילה כלשהי ואין צריך בה שיעור - ראה שו"ע סי' רי"א.

358. שו"ע אדה"ז סי' תריג סי"א.

359. שם.

360. שם סי"ב-ג. וראה ספר המנהגים ע' 59. אגרות קודש ח"ג ע' קמו.

361. כדעת הקיצושו"ע סי' קלג סי"ז, ודלא כהמסגרת השולחן על אתר - הוראת כ"ק אדמו"ר שהובאה באוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' ריו. וראה דיון בזה בקובץ הערות התמימים ואנ"ש כפר-חב"ד גל' קעב ע' 28-31.

ומ"מ ישוּבו ויטלו ידיהם לסירוגין במוצאי יום-הכיפורים - לקוטי שיחות ח"ט סו"ע 386.

362. מטה אפרים סי' תריג סק"ח ובאלף-למטה שם סק"ח. סי' תרכא סק"ז. לקוטי שיחות ח"ט סו"ע 386. וראה גם שבח המועדים ע' 51 ובהע' 14.

363. שו"ע אדה"ז סי' תריג סי"ז.

364. מטה אפרים סי' תרכא שם ובאלף למטה שם סק"ז, כי אינו 'חיוב' ללוי, אלא רק מנהג.

אכן בשבח המועדים ע' 50 הסתפק במנהג הלויים הזה למעשה. אבל בהתקשרות גל' אקד' ע' 14 וע' 25 כתב לדייק מוש"ע אדה"ז שם שדין הלויים שווה לדין הכהנים בזה, משמע שנוטלים ידיהם עד הזרוע, אולם בהלכות ומנהגי חב"ד הושמט דיוק זה. מה גם, שאדה"ז לא כתב שם כלל עד היכן יטול ידיו, ובסעיפים שקודם לכן לא מצינו שהתיר ליטול יותר מסוף קשרי אצבעותיו.

365. ראה לעיל פרק כב סל"ה.

366. ויכול ליטול שלש פעמים, כמנהגו בכל השנה - ראה מטה אפרים סי' תריג סק"ה ובאלף למטה שם סק"ז.

367. "שמצוה להתפלל בידיים טהורות ברחיצה, שנאמר [עמוס ד, יב] 'הכון לקראת אלוֹקֵיךָ יִשְׂרָאֵל' - שו"ע אדה"ז שם ס"ד-ה.

368. שו"ע אדה"ז שם ס"ב. וראה בהרחבה אגרות קודש ח"ג ע' קמו. יצוין, שלפי מנהגנו בכל יום שנוטלים ידיים בבוקר בשנית לפני ברכות-השחר ועליה מברכים ברכת "על נטילת ידיים" - פשוט שמוגדרת כנטילה של חובה (אחרת לא היו מברכים עליה), ואין צורך להתפנות או לגעת במקומות המכוסים וכי"ב לפניה כדי להתחייב בנטילה.

369. שו"ע אדה"ז שם.

370. שם ס"ג.

371. שם סי"ט-כ.

372. שם סי"ז.

הסוליה מעור - אסור, ואיסור זה נקרא בשם "נעילת הסנדל"³⁸¹.

- ב. נועלים נעלי בד, גומי וכל סנדל שאינו של עור, גם אם הם נוחים, ואין להחמיר בזה³⁸².
- ג. מותר לצאת לרשות-הרבים (במקום שאין עירוב) בנעלי-בית שאינם של עור אף אם אינן סגורות מאחוריו או שאינן סגורות בהידוק, וזאת באם יושבים בטוב ואינם נשמטים מרגליהם³⁸³.
- ד. קטן מגיל שהגיע לחינוך (ולענין זה הוא מגיל קטן מאוד³⁸⁴) - יש לחנכו באיסור נעילת הסנדל, ואם לבש נעליים אלו מעצמו - יש למחות בו. וגם קטן שלא הגיע לחינוך, ראוי לחנכו בזה, בפרט שבזמננו מצויות נעליים נוחות שאינם של עור, אבל אם הקטן שלא הגיע לחינוך נעל נעליים אלו מעצמו - אין צורך למחות בו³⁸⁵.

כ.ג. בין איש לאשתו

- א. בעל ואשתו צריכים לנהוג במשך כל יום-הכיפורים בכל דיני ההרחקות³⁸⁶.
- ב. אמנם, מותר לבעל ואשתו להיות קוואטער ביום-הכיפורים³⁸⁷.

מנישואיה, מותרת ברחיצת הפנים (אם בעלה עמה בעיר³⁷⁴)³⁷⁵.

רחיצה לצורך

יג. מותר לאשה לעשות את ההכנות הנדרשות להפס"ט, דהיינו לנקות מעט במים כפי הנדרש³⁷⁵.

סיכה

- יד. הסיכה חמורה מהרחיצה ואסורה אף שאינו מתכוון לתענוג אלא כדי להעביר את הלכלוך, ולא הותרה אלא כשאין בה תענוג כלל, כגון סיכה למטרת רפואה³⁷⁶.
- טו. באיסור סיכה נכלל גם שלא לשים בושם או דאדורנט, גם אם מטרתו להעביר הלכלוך בלבד והוא נטול ריח, כיון שכאמור, גם סיכה שלא לתענוג אסורה³⁷⁷, ולכן יש ליתנו על הגוף מערב יום-הכיפורים.

קטנים

- טז. קטן מגיל שהגיע לחינוך במצות עינוי (דהיינו מגיל 10³⁷⁸-9) - יש לחנכו באיסור רחיצה וסיכה. ואפילו קטנים שלא הגיעו לחינוך אין לגדולים לרחוץ אותם, אלא אם כן התלככו, שאז אפשר לרוחצם (במים קרים³⁷⁹) על מנת לנקותם. אך אם הקטן רוחץ את עצמו - אין צורך למחות בו³⁸⁰.

כ.ב. נעילת הסנדל

- א. אסור לנעול נעלי עור ביום-הכיפורים, ואפילו אם רק מחופים בעור, או שרק

373. שכן כל ההיתר הוא על מנת שתתנאה בעינוי.

374. שם סי"ח.

375. שם סכ"א.

376. שם סי' תריד ס"א.

377. פסקי תשובות סי' תריד סק"א ובהערות שם.

378. שו"ע אדה"ז סי' תרט"ו ס"ה.

379. ראה שם ס"א. אמנם, אם לצורך התינוק יש להשתמש דוקא במים חמים (כגון ביום קר וכיו"ב) מותר להשתמש עם מים שהוחמו מערב יום הכיפורים.

380. ראה בהרחבה שם ס"א-1.

381. שו"ע אדה"ז סי' תריד ס"ב. כף החיים סי' תרי"ד סק"י.

382. אוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי ע' קצו, ממאמרי אדה"ז הקצרים ע' שלז (לענין יום-הכיפורים), וספר המנהגים ע' 46 (לענין תשעה באב).

383. ראה שו"ע אדה"ז סי' שא ס"ב. קצות השולחן סי' קטו ס"ג ובבדי השולחן שם. וראה גם לוח יומי הלכה למעשה.

384. ראה נטעי גבריאל שם סי"ז לפי שו"ע אדה"ז סי' תרט"ו ס"ב ("אסור לגדול לנעול את הסנדל לקטן, לפי שאין זה עינוי להקטן, שאינו חושש כ"כ אם לא ינעול"), שאין לזה שיעור, וכבר מגיל שנה ושנתיים יש לחנכם לזה, ואכן השיעורים לגיל חינוך המזכרים בסימן זה בשו"ע אדה"ז הם רק לגבי שאר העינויים ולא לגבי נעילת הסנדל. אמנם צ"ע לומר שאין בזה שיעור כלל ולמעשה אין מצב של "לא הגיע לחינוך" באיסור זה, שכן אדה"ז דן באם יש למחות ביד הקטן הנועל מעצמו, שכל דיון זה שייך רק בגיל שלא הגיע לחינוך, אלא ודאי שגיל חינוך כאן הוא אמנם גיל צעיר יותר, שלש או ארבע שנים, שהגיע לכלל הבנה בזה, ומתחת לגיל זה דינו כמי שלא הגיע לחינוך. ודו"ק.

385. ראה בהרחבה שו"ע אדה"ז סי' תרט"ו ס"ב-ד. מטה אפרים סי' תרט"ו סק"ו.

386. שו"ע אדה"ז סי' תרט"ו ס"א.

387. ראה ממלכת כהנים שער ב' סי' מה.

יש לכם שאלות?
בהלכות חגי תשרי?

תשרי כהלכה!

guy photography

דואר אלקטרוני
בשליחת שאלה
למוקד:
halacha144@gmail.com

הודעות SMS
בשליחת הודעה
למספר המוקד:
055-7000144

מענה טלפוני
בזמן
למספר המוקד:
055-7000144

אפליקציה
חרידו עשוי בחנות
האפליקציות:
מוקד הלכה חב"ד

מנהל הלכה: רבני קולת א"ש
שניי ב"ד: רבני חב"ד בראשון

מוקד הלכה זמין לשאלותיכם
במגוון דרכי התקשרות:

שנה טובה ומעשרת!

לקראת השנה החדשה
מצטרפים לאלפי החברים
ב'קרן המעשרות חב"ד'
ומוסיפים בהידור הפירות והירקות!

מה אנחנו עושים בשבילכם?

הסכם הלוואה עם גבאי צדקה המעניק
לעניים את המעשר עני' (בשנות מעשר עני')
שתפרישו ומאפשר לכם לאכול.

הסכם הלוואה עם לוי המעניק לו את
המעשר ראשון שתפרישו
ומאפשר לכם לאכול.

יעוד מטבעות לחילול 'מעשר שני'
(עם פרוטה חמורה), הניהול, הפיקוח
והטיפול על ידי הקרן.

שנת תשפ"ה
היא שנה
שלישית לשמיטה,
ומפרישים בה גם
'מעשר עני'.

מגנט נוסח מהודר
ומדריך מיוחד
ישלח אליכם בדואר
לאחר הרישום.

שימו לב!
מניו לשנתיים
במחיר מזול

הצטרפו כעת
לקרן הייחודית:
Kerenm.org
072-2770102

או חפשו בגוגל: קרן המעשרות חב"ד